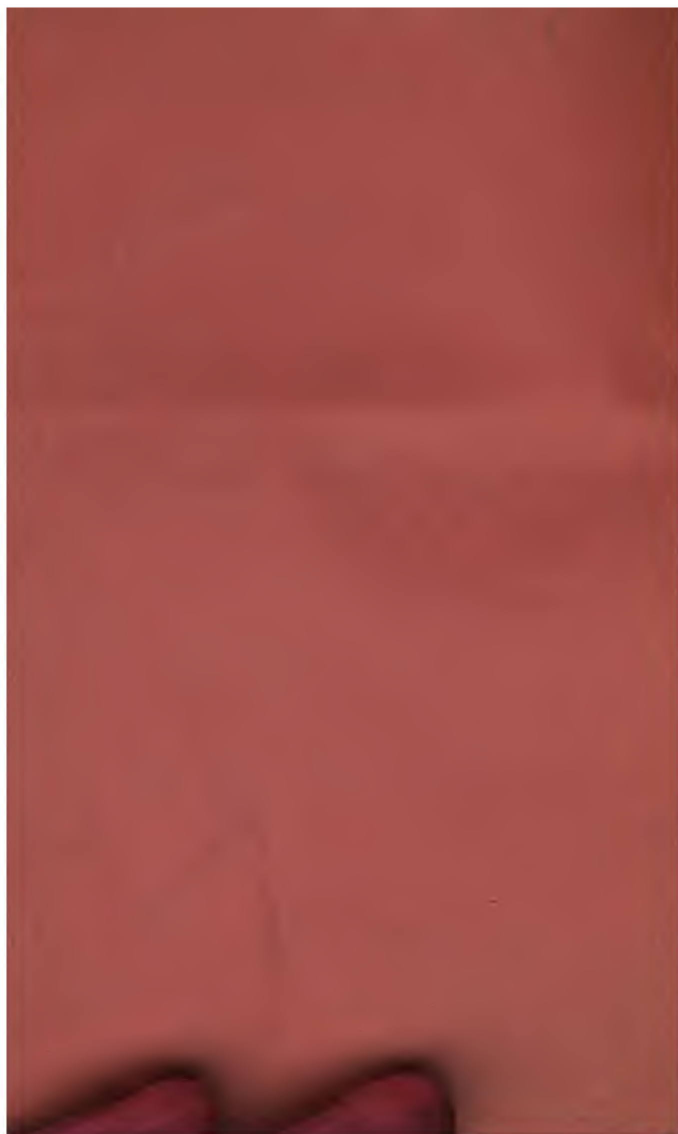

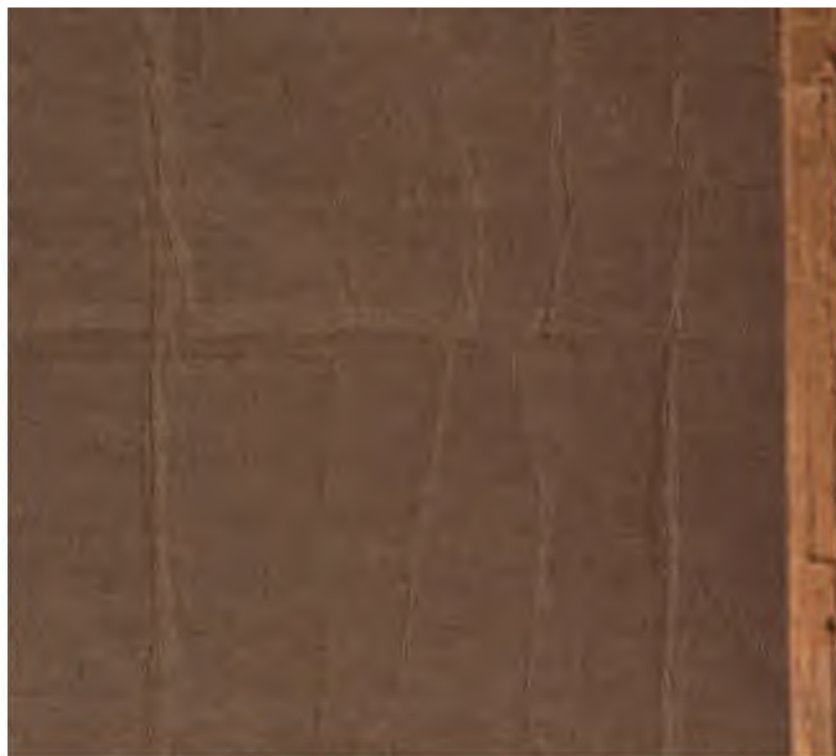

Шафарик, Јунгман, Франц Челаковски, Антоњин Марко и још многи други бијаху људи достојни великога посла који им је предстојао око поновног привођења свога, злом судбом већ много кажњенога народа, у срећнија и достојнији живот.

Чеси пошто су се већ били донекле прибрали, и дошли к себи ужаснули су се познавши свој чемерни положај с једне стране, и моћ насилника и непријатеља с друге стране, који их би
јаху одасвуд стегли и опколили. У п
четку свога народнога препорођен
чешке патриоте држаху, да није н
како могућно чешкоме народу изв
се и отети испод притиска силног
пријатеља и доћи до своје некад
снаге и независности. Славни науче
чешки Добровски није имао тврде
у будућност свога народа. Тај
великан чешки чак је држао, да
не могу више ићи у напријед,
могу више продужити ход он
том по коме су некад дошли
видне славе и напретка. За то Д
ски и улаже сву своју умну е
у то да из прошлости прику
ново оживи све оне умне и зн

САДРЖАЈ

Страна

У ПОСЛЕДЊИХ СТО ГОДИНА

Написао

КОСТА МАЈКИЋ

Прештампано из „Новог Србобрана“

ЗАГРЕБ
СРПСКА ШТАМПАРИЈА
1903.

I.

Почеци борбе. — Први радници. — Филологија (наука о језику). — Чешки и њемачки научењаци. — Јосифинизам. Прве чешке новине. Оснивање ученог друштва. — Француска револуција. — Њене идеје. — Зародак Славјанофилства. — Народна просвјета.

Намјера нам је изнијети на видјело и оцртати ма и крупним потезима чешко-народно развиће у пошљедњих сто година. То чинимо за то да српски свијет добије јасне погледе на данашњу чешку политику а донекле и на њен будући правац. Без обзира на оно што су Чеси радили и стварали у последњих сто година никако нам није могуће правилно мислити и судити о чешкој садашњости. — То неколико ријечи нека послужи као увод нашему раду.

—

Послије дугога и мртвога сна у којега хладно наручје бијаху Чеси поразом својим на Бијелој Гори, црном том Косову њиховом (1620 г.) бачени, први пут показују они знаке живота у осмој десетини осамнаестога вијека. Осамнаести вијек одликује се тим што у њему бијаше сав учени свијет прегао да изнађе, позна и проучи постанак, поријекло и стања кроз која су језици појединих народа у току свога развића пролазили. Па није чудо да су и први чешки радници обратили највећу пажњу на проучавање језика свога народа. Први чешки посленици на пољу филологије били су Добровски и Дурих. Није без значаја да су баш то њемачки научењаци били који су чешке научењаке соколили и подстицали на рад око изучавања народног језика. Тако н. пр. од њемачких великих филолога имађаху веома значајан утјецај на Јосифа Добровског и Дуриха ови: Август Шлецер, Јосиф Хајренбах, Јован Христиан Аделунг,[1] Милер и још многи

[1] Аделунг још године 1788 издаје: „Neues ausführliches und vollständiges deutsch-böhmisches Nationallexicon oder Wörterbuch. Предговор том њемачко-чешком рјечнику пише Чех Карло Иг. Там.

други. Нијемци су сами обрађивали словенску филологију а у исто вријеме подстицали су и словенске научењаке да раде на познавању словенскијех језика. Добровски и Дурих сами у својим дјелима са захвалношћу спомињу њемачке научењаке који су их на рад подстицали и упућивали.[1] —

Реформе Јосифа II. нијесу подједнако користиле свима народима у Аустрији. Признати ваља да је тај владар учинио значајно дјело истргнувши школе из језуитских руку и ослободивши тако просвјету својих поданика од свемоћног утјецаја римске цркве и католичке хијерархије. Али колико је Јосиф II. користио народима словенским у својој монархији тим својим реформаторским чином, толико је исто и штетио, јер мјесто да допусти свима својим поданицима да се самостално и слободно руководе у својим просвјетним дјелима он заводи у школе цен-

— [1] Поуку о утјецају њемачких научењака на прве чешке будитеље можемо наћи у богатом дјелу на коме ради више од десет професора са чешке универсе. Само прва књига тог дјела које има назив „Literatura česká devatenáctého stoleti“ броји близу 1000 страна 8⁰.

*

трализам, приморавајући тако
ности словенске, да исту своју м
васпитавају и настављају на јези
ђега њима непријатељског наро
народа њемачког. Јосиф II. у св
не државног живота заводио је
тралистичку и чиновничку систе
управљања. Тим својим чином т
служни и слободоумни владалац
је на руку германизацији и већ и
несносној превласти Нијемаца на
гијем народима. Јосиф други ми
да од тог зависи моћ државе ак
један језик свугдје, како у админи
цији тако и по школама које с
под државним надзором. Тако
јосифинизам (под тим именом р
јевају се реформе Јосифа II.) н
нио добра ни једном словенском
а навластито је он био од велике
по Чехе. Чеси су морали слуш
проповиједи црквене на њемачк
зику. Њемачки језик и њемачка
тура бијаху се тако раширили п
ким земљама да, кад би који у т
јеме путовао кроз те земље, заи
мислио да у њима и не живи
ско племе!

Али баш у то вријеме најстр

као какву светињу чувају и као доказ некадање славе изнесу пред заслијепљене и надувене непријатеље чешке, који дрско и незналачки потцјењиваху сваки културни значај чешкога народа. У почетку XIX. стољећа већ се чешке патриоте старају о том, како ће подићи и основати чешки музеј. Та жеља чешких патриота са свим случајно и изненадно приведена је у живот.

Године 1816. владаше велика глад у Чешкој. Чешки племићи рјешише да помогну страдалницима од глади. И помогли су, раздјеливши међу гладне што у житу што у новцу близу по милијуна форината. То што племићи чињаху гладном народу није био никако поклон в[illegible] само позајмица која
[illegible] ебал[illegible] ступе бо-
[illegible] ена[illegible] наступа-
[illegible] је тако
[illegible] и добили
[illegible] вога дуга.
[illegible] која још
[illegible] длог једног
[illegible] и, да се да-
[illegible] отску сврху..
[illegible] снивање На-

родног Чешког Музеја. Главна заслуга око подизања тог средишта народне образованости и умјетности припада овим чешким заслужним племићима Ф. А. Коловрату, Клебелсберку, Прокопу Хартману, Штернберку и још неколицини других знаменитих људи. Именована, и још нека друга лица ријешила су, да Музеј оснују још године 1818 али влада је статуте потврдила тек 1820 год. Од тог времена Музеј чешки напредује и расте тако, да се данас не мора стидити нити уступати ни пред Музејима великих свјетских народа.

Поред Музеја Чеси остварују још једну значајну замисао: они оснивају 1830. године своју ***Матицу Народну***. Као и све остале Матице међу Словенима и Чешка је основана по обрасцу Српске Матице у Новом Саду. Чешка Матица народна има гесло »Osvětou svobody“, просвјетом — слободи, и доиста се Матица чешка тога свог гесла вјерно придржавала. Стотине разних поучних и просвјетних књига примио је већ чешки народ из вриједних руку своје Матице. Само онај народ може бити увјерен, да ће одољети

свима непријатељским најездама у којега знање и просвјета продру и увријеже се међу свима његовим појединцима. Родољубље се нема и не смије мјерити по том, колико ми у ријечима исказујемо нашу љубав и оданост к рођеноме племену или колико ми говором и вјечитим прежвакивањем једних и истих патриотских фраза величамо и заступамо свој народ, — већ се родољубље оцјењује по том, колико смо ми у стању да урадимо без велике галаме и лупе, али са непретржитим знојем и трудом *ситних послова* у своме народу. Људи који су највише учинили да се Чешка Матица оснује били су не *људи ријечи* већ *људи дјела*. Међу тим људима заузимао је прво мјесто Палацки; он је био душа Матичина' и о њему се ја сада намјеравам са својим читаоцима поразговорити.

Име Фрање Палацкога добро је познато широм словенског свијета. Нема човјека који не би, упознавши живот и дјела тога чешкога великана, скинуо капу и с пијететом изустио: *Слава ти, геније, чисте душе и благороднога срца!*

Послије дугога и мртвога сна у
јега хладно наручје бијаху Чеси по
вом својим на Бијелој Гори, црном
Косову њиховом (1620 г.) бачени, п
пут показују они знаке живота у ос
десетини осамнаестога вијека. Осам
ести вијек одликује се тим што у њ
бијаше сав учени свијет прегао да
нађе, позна и проучи постанак, по
јекло и стања кроз која су јез
појединих народа у току свога разв
пролазили. Па није чудо да су и
чешки радници обратили највећу
њу на проучавање језика свога на
Први чешки посленици на пољу
лологије били су Добровски и Д
Није без значаја да су баш то нем
научењаци били који су чешке
њаке соколили и подстицали
око изучавања народног језика
н. пр. од њемачких великих ф
имађаху веома значајан утјецај
сифа Добровског и Дуриха ови
Шлецер, Јосиф Хајренбах, Јо
стиан Аделунг,[1] Милер и јо

[1] Аделунг још године 1788 изда
ausführliches und vollständiges deutsc
Nationallexicon oder Wörterbuch. Пре
њемачко-чешком рјечнику пише
Иг. Там.

ких писаца[1] вели, да васкрснуће чешкога народа послије толиких зала и биједе доиста спада у чудеса. Тако у осталом мисле многи Чеси и дан данас, а и ми би се њима придружили. Чешки народ, као библијски Лазар, умотан у плаштаницу затуцаности, таме и незнања, већ је лежао на мртвачком одру. Можемо рећи да су Чехе васкрсли **божији људи**. Са неким именима тих божијих људи ми смо се већ упознали, а наша позорност на једног од тих људи, од тих спаситеља чешких и сада је обраћена!

Бистри дух Фрање Палацкога умио је да позна шта Чесима највише треба, умио је да изнађе средство, које ће најсилније дјеловати на чешко оздрављење.

Палацки се одликовао нарочитом проницавошћу; он добро схваћаше положај свога народа и рачунао је са свима тешкоћама које бијаху од стране непријатељских сила стављене на пут чешкога напретка. Палацком није то

---

[1] Jakub Maly: „Naše znovuzrozeni", књига богате садржине, која се је појавила прије двадест година у Прагу.

трализам, приморавајући тако на
ности словенске, да исту своју мла
васпитавају и настављају на језику
ђега њима непријатељског народа
народа њемачког. Јосиф II. у све
не државног живота заводио је
тралистичку и чиновничку систем
управљања. Тим својим чином тај
служни и слободоумни владалац и
је на руку германизацији и већ и о
несносној превласти Нијемаца над
гијем народима. Јосиф други мишл
да од тог зависи моћ државе ако
један језик свугдје, како у админи
цији тако и по школама које ст
под државним надзором. Тако
јосифинизам (под тим именом р
јевају се реформе Јосифа II.) н
нио добра ни једном словенском
а навластито је он био од велике
по Чехе. Чеси су морали слу
проповиједи црквене на њемач
зику. Њемачки језик и њемач
тура бијаху се тако раширили
ким земљама да, кад би који
јеме путовао кроз те земље,
мислио да у њима и не живи
ско племе!

Али баш у то вријеме нај

германизације чешки народ почиње да се по мало освјешћава и да долази к себи. У то вријеме и ступају на видјело први будиоци и препородиоци.

Чесима бијаше свако политичко оружје одузето и уграбљено и тако им није ништа друго преостајало већ да се држе онога оружја које им је у то вријеме било допуштено, а то је научно објашњавање своје историјске прошлости и свога народнога језика који се већ читавих 150 година налажаше у грозној запуштености и понижености.

Јосиф II. поред све своје наклоности ка централистичкој и бирократској системи ипак у чисто научним испитивањима остао је слободоуман све до своје смрти. И сами дух времена Чесима је ишао на руку. Чеси почевши проучавати своје старине и свој језик у томе су сљедовали само друге народе, који бијаху у далеко срећнијем положају него ли они — Нијемце, Русе, Данце, Скандинавце и т. д. Чешки језик из прошлости пружаше не само чешким него и страним научењацима красан научни материјал. Не заборавимо како су кроз читава три стољећа

— XIV., XV., XVI. а донекле и XVII-то — на томе језику стварана ремек-дјела научна и литерарна. Јосифинизам доста је допринио да се чешка прошлост оживи и чешки језик подигне из свог биједног стања.

Новинарство у XVIII. вијеку није имало данашњег значаја. Може бити те у то вријеме цијела Европа није имала толики број новина колико их данас има мала Швајцарска република. Код Чеха на концу XVIII. в. о новинама једва може бити и збора. Зна се толико да су са малим прекидима излазиле у читавом чешком краљевству кроз цијело осамнаесто столеће само по једне новине. Тек при крају реченог столећа буди се код Чеха жеља и јаче интересовање за новине. Године 1786 почињу излазити у Прагу „Крамеријеве ц. краљ. патриотске новине“. У својим новинама тај чешки родољуб, Крамерије, будио је успавани патриотски дух код подјармљенога свога народа. Свакојако да се је он при уређивању својих новина морао борити са ондашњом строгом цензуром као и са апсолутизмом који у то вријеме владаше у Аустрији. Недостатак

новина награђиваху брошуре и памфлете разних назива и разне садржине. Карактеристично је да су ти ситни списи писани обично на њемачком језику. Ту налазимо жалосни доказ како интелигенција чешка није знала материнског језика.

При крају XVIII. вијека видимо гдје се оснива у Прагу и чешко научно друштво, које под своје покровитељство прима сам цар. Године 1791 цар Леополд II. дошавши у Праг походио је и чешко учено друштво. Приликом те посјете цареве Добровски, у то вријеме научувенији и најучевнији Чех, држао је говор у почаст високе царске особе. Послије је тај говор изишао и отштампан под титулом: — „Über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slavischen Völker an das Erzhaus Osterreich". Приликом те своје посјете даровао је цар Леополдо II ученом чешком друштву 6000 форината, што је у оно вријеме означавало знатну суму.

Биће да ни један вијек у историји човјечанства није од толиког и од тако силног значаја, као што је то вијек деветнаести, с којим смо се тек прије двије године разлучили. Тај вијек пун

је разних замршаја и важних догађаја: у њему се много подизало и рушило, стварало и обарало; у њему се је водила величанствена и импозантна борба за разна права како народна тако и човјечанска. У XIX. вијеку људски дух управо са херкулском снагом одстрањавао је са пута свога напретка такове тешкоће и стварао је тако огромна дјела, каква ћемо забадава тражити у минулој историји људских покољења.

Сви, не само велики већ и мали народи морали су у XIX стољећу проћи кроз извјесне трзавице; морали су борити се с многима не мало замршенима тешкоћама и препонама, и тако извојевати себи право на опстанак и независност народну.

Обично се признаје првенство француском народу у еволуцији деветнаестог стољећа. Доиста са својом великом револуцијом Французи и јесу дали европским народима најснажнији подстицај, да се боре за права и слободу своју.

Велика француска револуција имала је утјецаја и на Чехе а упливисала је доста и на утврђивање солидарности

према Словенима. Руске војске у савезу са војскама других европских држава, војујући противу француских револуционара крстариле су по Чешкој а и по другијем аустријскијем земљама гдје Словени живе. То је била прилика да се Словени аустријски упознаду са храбрим и великим својим сјеверним братом.

Француски револуционари бојовали су противу *старе* Европе под заставом, на којој бијаху исписане ријечи: Једнакост, братство, слобода. Те ријечи имале су мађијску моћ на француске поборнике слободе, с тога они и јесу побјеђивали читаву удружену Европу.

Може се рећи да је Наполеон Велики раскомадао и искидао ону заставу, заједно са многозвучним ријечима које су на њој биле извежене, под којом Французи у прво вријеме своје револуције одолијеваху читавој Европи, па је прикупио француске бојовнике под сасвим нову, своју заставу, на којој његова властољубива рука бијаше сасвим ново гесло исписала: *сила пред правдом*.

Неко вријеме држало се, е је Наполеон Велики непобједљив. Он бија-

ше под своје царско жезло потчинио читаву јужну, средњу и западну Европу. Напошљетку тај најапсолутнији владар каквога је икад свијет познавао диже се да покори и Исток европски те да тако снизи Александра цара руског на онај ступањ покорности, до кога бијаше већ снизио остале европске владаре. Али мјесто побједе Наполеон нађе у Русији погибију. Побједа руског оружја над најмоћнијим владаоцем свјетским заталасала је радошћу све словенске народ[е] изузевши једино Пољаке, који су с[е] дуго вријеме љуљушкали у илузији д[а] ће Наполеон I. ослободити им изг[у]бљену државу. Словенска племена приje су обраћала своје погледе Русију а послије побједе руске Наполеоном словенски народи вјеро[ва]ху, да је Русија самим промис[лом] одређена да их ослободи испод душм[ан]ског јарма и потчињености. Јо[ш] XVIII в., бар међу научењацима, рила се је мисао о словенској дарности; побједа руског оружј[а] Наполеоном послужила је за по[д] са кога су носиоци словенске

дарности своје учење даље ширили и проповиједали. —

У потоњим трима десетинама осамнаестога вијека чешки народ бијаше тек започео да се разбира од несвијестице у којој је лежао, и да изилази из гроба у коме је проборавио, ни мртав ни жив, пуних сто и педесет година. У то вријеме не бијаше код Чеха готово никаковях просвјетних институција, нити каквих других средстава за образовање народно. Језуите и римско свештенстве постарали су се да код Чеха униште сваки спомен на њихову ренесансу, кад су Хусите и Чешка браћа уздигли чешку просвјету до импозантне висине. Противу нетолерантнога католицизма, који се није задовољио тиме, што је Чесима њихову стару вјеру насилно уграбио, већ је хтио Чесима и народно име да уништи; противу тога католицизма, који не оживљава већ дави, не просвјећава већ таму разноси — устају први чешки будитељи: Добровски, Дурих, Добнер, Фојгт и други одважно и без бојазни. Овдје треба опет одати хвалу Јосифу II-ме; једино њему и његовим црквеним и вјерским реформама имају Чеси

да захвале што су могли отворено ступити у борбу са најопаснијим непријатељом својим — римским свештенством. Добровски нам наводи у својој историји чешке литературе стотине брошура, које су издаване за вријеме владавине цара — реформатора — J. П., а послије њега противу нетолерантности и неморалности католичкога свештенства у Чешкој. И чешко учено друштво послије своје установе старало се колико је могло око просвјете чешкога народа. Још ако поменемо Крамеријеве новине и путујућа позоришна друштва, која се бијаху при крају XVIII. ст. у Чешкој појавила с тим већ имамо исцрпена готово сва просвјетна средства с којима се Чеси у почетку свога пробуђења користити могаху. Погријешили бисмо ако не бисмо овдје још додали, да се је налазило у то вријеме бар неколицина свештеника, којима је добро народно лежало на срцу и који су, жртвовавши своје угодности и олако живљење, радили искрено на избављењу чешкога народа. И највећи међу првим чешким препородитељима

Добровски и Дурих припадали су свештеничком сталежу.

II.

Деветнаести вијек. — Најславнији људи у Чешкој. — Славенска узајамност. — Просвјетне установе. — Палацки — отац народа. — Литература. — Новинарство. — Школе. — Стручни преглед чешког народног препорођења до 1848. године.

Из нашег досадањег излагања за свакога ће бити јасно да су Чеси ступајући у ново XIX стољеће били бар донекле приправни за озбиљан и мучан рад који их у том стољећу очекиваше. Концем осамнаестога стољећа чешки народ тек бијаше почео да се разбира ода сна, а деветнаестом ст. остављен је велики задатак, да Чехе доведе к потпуној народној свијести и познавању себе.

Сами промисао као да је ишао чешкоме народу на руку при његову поновном иступању на позорницу свјетске историје. У почетку XIX. стољећа међу Чесима иступају на видик људи силне интелигенције, јаке воље и неуступнога карактера. J. Колар, Палацки,

Шафарик, Јунгман, Франц Челаковски, Антоњин Марко и још многи други бијаху људи достојни великога посла који им је предстојао око поновног привођења свога, злом судбом већ много кажњенога народа, у срећнији и достојнији живот.

Чеси пошто су се већ били донекле прибрали, и дошли к себи ужаснули су се познавши свој чемерни положај с једне стране, и моћ насилника и непријатеља с друге стране, који их бијаху одасвуд стегли и опколили. У почетку свога народнога препорођења чешке патриоте државу, да није никако могућно чешкоме народу извити се и отети испод притиска силног непријатеља и доћи до своје некадање снаге и независности. Славни научењак чешки Добровски није имао тврде вјере у будућност свога народа. Тај умни великан чешки чак је држао, да Чеси не могу више ићи у напријед, да не могу више продужити ход оним путом по коме су некад дошли до завидне славе и напретка. За то Добровски и улаже сву своју умну енергију у то да из прошлости прикупи и поново оживи све оне умне и знанствене

тековине с којима се је некада чешки народ дичио пред цијелим свијетом. Добровски посматрајући живи чешки језик, који у његово вријеме бијаше искварен, груб и изопачен, мислио је, да живи говор његовог народа нема више никаковиx услова за даље дотјеривање и оплемењивање; за то тај врли радник и препоручиваше Чесима нека се окану свакога даљега стварања ма каквих облика или ријечи у језику, и нека приме неизмјењено све што су некада доба *хуситско* и доба *чешке браће* створили и у наслијеђе им оставили. Кад се ми повратимо и разгледамо жалосно стање чешко у оном времену, кад је тај душевни аристократа чешки живио и дјеловао, онда потпуно познајемо оправданост његовог скептицизма и његове бојажљивости за будућност милог му народа.

Добровски знајући, како је његов народ малешан и обезоружан и видјећи како је силан број непријатеља, који су се не само утаборили по свима странама чешких земаља већ су продрли и у само срце некадање круновине св. Вацлава, Карла IV. и Ђорђа Пођебрадског, и ту се тако чврсто

утврдили, да их сломљена снага чешка није никако у стању одатле истријебити, морао је нарицати над чешком будућношћу.

Па ипак је било нешто што је и Добровскога крijепило и оснажавало. Он је налазио утјехе за своја патриотска осјећања у славенској узајамности! Када се сви Словени упознаду, кад се боље зближе и душевно сједине с тим ће и њихова снага порасти, па ће моћи боље и сигурније одолијевати туђинским насртајима. Тако мишљаше Добровски. Добровски препоручује образованијим Чесима нека уче језик великога и братскога рускога народа. Добровски је саставио и прву граматику руско-чешкога језика.

Словенску узајамност почимљу даље његовати и развијати и остали чешки препородиоци. Нарочито Колар са својом поезијом и философијом проносио је идеје словенске узајамности кров све словенске земље уопште, налазећи свугдје својих приврженика и обожавалаца. Колара можемо назвати надахнутим словенским пророком. Удесивши струне на својој лири запевао је божанствено и дивно, а његова

»Slávy dcera« прострујила је као електрина кроз сва срца Словенска. Колар је са својом појезијом освјежио чешки народ; он је прогонио из чешке душе маломоћност. Не смијемо, проповиједао је он, тога ради очајавати што смо малени и потлачени. Наш положај ће се измијенити; ми нијесмо усамљени и од свакога остављени: *Словенство је с нама; Словенство ступивши у заједницу биће напредно, јако и непобједљиво а с њим ћемо и ми сами бити напредни и јаки, с њим ћемо постићи и остварење наших народних идеала — ослобођење и уједињење.*

Колар је био највиднији заступник идеје словенске узајамности; његово пјесничко одушевљење давало је тој идеји нарочиту љубазност, милозвучност, и благодарећи томе он је нашао одзива међу свима Словенима. По Колару код Чеха идеју словенске узајамности нај јаче је акцентирао Антоније Марек, који је био као и пјесник »Словенске кћери« син словачких родитеља, да не кажем словачкога народа, јер по моме суду Чеси и Словаци нијесу два народа, већ један као што су и Срби и Хрвати, премда је и

њих као и нас раздвојила немилосрдна судбина. Идеји словенске узајамности није био туђ ни Ф. Челаковски о чему свједочи његова књига »Ohlas pisni ruskych«. Па и сам бистри дух Јосифа Јунгмана није сасвим удаљен од те идеје.

Павле Ј. Шафарик био је један од највећих археолога и то не код Чеха већ и код Словена уопће. Он је пјевао само у ранијој младости, али те његове пјесме блиједе и губе се пред научнијем његовим радом. Шафарик је необичним својим даром и топлом љубављу испитивао и пречишћавао словенске старине; његово велико срце тукло је подједнако за све Словене. Словенској узајамности он је послужио тиме, што је испод копрене заборава изнио и приказао словенским народима многе њихове старе и славне споменике народне, литерарне, религиозне и т. д.. Својим „Старинама“ из словенске историје Шафарик је стекао лијеп глас себи у читавом образованом свијету.

Жеља чешких патриота била је да прикупе што више културних добара из Чешке прошлости и да та добра

као какву светињу чувају и као доказ некадање славе изнесу пред заслијепљене и надувене непријатеље чешке, који дрско и незналачки потцјењиваху сваки културни значај чешкога народа. У почетку XIX. стољећа већ се чешке патриоте старају о том, како ће подићи и основати чешки музеј. Та жеља чешких патриота са свим случајно и изненадно приведена је у живот.

Године 1816. владаше велика глад у Чешкој. Чешки племићи ријешише да помогну страдалницима од глади. И помогли су, раздјеливши међу гладне што у житу што у новцу близу пô милијуна форината. То што племићи чињаху гладном народу није био никако поклон већ само позајмица која се је требала вратити чим наступе боља времена. Та времена брзо наступају; већ година 1817 била је тако плодна, да су чешки племићи добили од народа добру половину свога дуга. За другу половину новца која још остајаше у народу, на предлог једног племића присташе и остали, да се дарује у какву корисну патриотску сврху.. Новац је поклоњен на оснивање На-

родног Чешког Музеја. Главна заслуга око подизања тог средишта народне образованости и умјетности припада овим чешким заслужним племићима: Ф. А. Коловрату, Клебелсберку, Прокопу Хартману, Штернберку и још неколицини других знаменитих људи. Именована, и још нека друга лица ријешила су, да Музеј оснују још године 1818 али влада је статуте потврдила тек 1820 год. Од тог времена Музеј чешки напредује и расте тако, да се данас не мора стидити нити уступати ни пред Музејима великих свјетских народа.

Поред Музеја Чеси остварују још једну значајну замисао: они оснивају 1830. године своју ***Матицу Народну***. Као и све остале Матице међу Словенима и Чешка је основана по обрасцу Српске Матице у Новом Саду. Чешка Матица народна има гесло »Osvětou svobody“, просвјетом — слободи, и доиста се Матица чешка тога свог гесла вјерно придржавала. Стотине разних поучних и просвјетних књига примио је већ чешки народ из вриједних руку своје Матице. Само онај народ може бити увјерен, да ће одољети

да се земљама чешке краљевине дâ потпуна аутономија и да се те земље — Чешка, Моравска и Шлезија — сједине под једном администрацијом којој би главно сједиште било у Прагу, и најзад, да те све три земље буду репрезентиране заједничким сабором који би своје састанке одржавао у Прагу.

Кад се депутација с петицијама кренула из Прага праћена је бурним усклицима из хиљаде грла. Пред полазак је депутације вршена и свечана служба, којој је присуствовало мноштво народа. Служба је била на двору код споменика св. Вацлава, некадањег краља уједињене чешке краљевине. Сам је архибискуп Шренк вршио свете обреде и благословио је депутацију, пожелевши јој срећан пут и добар успјех. Депутација се праћена бурним клицањем народног одушевљења раздраганим срцем кренула пут Беча. У свима мјестима чешку депутацију предусретаху гомиле свијета поздрављајући је и желећи јој срећна пута. Али кад је депутација оставивши земљиште чешке краљевине прешла на земљиште моравско, на једанак

Рад Фрање Палацкога у кратко би се дао окарактерисати овим ријечима: — Он је знао својим генијалним духом открити, пречистити, прибрати, скупити и у једну дивну и мирисаву киту свезати све оно величанствено и пуно привлачне љепоте цвијеће, којим је урешена историјска прошлост чешкога народа.

Судбоносном Бјелогорском битком Чеси бијаху осуђени на срамно, пуно понижености, робовање. Све што је дисало осветом противу Чеха удружило се је, пошто су већ Чеси били подлегли, да се избјесни над свезаним и измученим робљем. Језуите, германизација, државни централизам ухваћен под руку са клерикализмом и ултрамонтанизмом, све се то бијаше подигло и спремило, да над мртвачком раком несрећних Чеха отпјева: „de profundis!...“

Именовани противници чешки већ су били готово постигли свој циљ. Читава два вијека они су без сажаљења убијали дух чешки и изгонили су из чешке памети сваки помен о славној прошлости. Један од мјеродавних чеш-

ких писаца[1] вели, да васкрснуће чешкога народа послије толиких зала и биједе доиста спада у чудеса. Тако у осталом мисле многи Чеси и дан данас, а и ми би се њима придружили. Чешки народ, као библијски Лазар, умотан у плаштаницу затуцаности, таме и незнања, већ је лежао на мртвачком одру. Можемо рећи да су Чехе васкрсли **божији људи**. Са неким именима тих божијих људи ми смо се већ упознали, а наша позорност на једног од тих људи, од тих спаситеља чешких и сада је обраћена!

Бистри дух Фрање Палацкога умио је да позна шта Чесима највише треба, умио је да изнађе средство, које ће најсилније дјеловати на чешко оздрављење.

Палацки се одликовао нарочитом проницавошћу; он добро схваћаше положај свога народа и рачунао је са свима тешкоћама које бијаху од стране непријатељских сила стављене на пут чешкога напретка. Палацком није то

---

[1] Jakub Maly: „Naše znovuzrozeni", књига богате садржине, која се је појавила прије двадест година у Прагу.

била тајна, да се у времену, кад је он свој рад отпочињао није могло залазити у политичку борбу, јер у тој борби ништа друго постигао не би, већ да би га Метернихова влада, та највјернија чуварка умишљаја свете алианције, наградила — са казаматом и мучеништвом. Он је себи врло јасно представљао и биједно стање, у које му је народ доспио у времену двјестогодишњега свога *спавања*. Али не само да је тај велики мислилац, тај — као што га Чеси оправдано називаху — отац народа правилно схваћао вријеме, у ком је живио и прилике у којима се Чеси налажаху, већ је знао изнаћи и начин и открити методу помоћу које ће најлакше повести Чехе к свијести и познању народном.

Ко иоле зна чешку историју, ко се је бар понекуд упознао с чешком народном прошлошћу неће моћи да не допусти факат, да су између свих Словена највише Чеси били принуђени борити се за своје народно име и опстанак. Па како је та њихова борба величанствена! Како је пуна душевног јунаштва и моралне истрајности! Нијесу Чеси само на бојним пољима, гдје

се крв и животи људски приносе на спас отачанства били неуступни борци, него су они и на културном пољу стварали знаменита и непропадљива дјела. То и многи туђинци признају и томе се диве. Довољно је ако узмемо само најновије дјело о Чесима Француза Дениса, па да се о том увјеримо. Тај Француз писао је много о Чесима; његов најновији спис зове се: „Чеси послије Бијеле Горе“.

Палацки, увјерен да ће с тим највише моћи дјеловати на занемарену чешку душу, посвећује се историјским студијама. Плод тих студија славнога човјека био је: „Историја чешкога нада“. Његова историја није обично по времену набрајање догађаја, то није ни обично прагматично извођење узрока и посљедица, већ је то дубоко, свестрано обрађена и до најмањих ситница како ваља промишљена философска студија у којој се као у каквом великом и правилном огледалу лијепо приказује и јасно види цио чешки народ са свима својим некадањим врлинама и слабостима. — Код нас се Срба једини Ст. Новаковић умио уздићи до оне висине философског разматрања исто-

рије, на којој је стајао Палацки. — Палацки живо представља и оне историјске моменте у којима је чешки народ подлијегао разним слабостима. Али не обзирући се на то што се Палацки описујући прошлост свога народа покоравао свуда захтјевима истине, његова је историја опет једна узвишена епопеја или нек нам буде допуштено да се изразимо символички: то је једно чисто и дубоко врело из кога се је страдалачка и дуговременом жеђу мучена душа чешка могла напајати, освјежавати и тако се појачавати за нови живот и нову борбу, која је предстојала.

Кад је Палацки своју историју довршио и своме народу у руке предао, Чеси су тек тад могли предочити себи своју са славом овјенчану прошлост; ту су Чеси могли испоредивши огромне подвиге и дјела из своје прошлости са тадашњим својим животом и стањем познати, како је тај њихов живот биједан и стање кукавно. Испоредивши тадашње своје стање са прошлим могли су лијепо видјети како је ужасна она провалија у коју су они бачени, нешто

са своје кривице а нешто и са кривице непријатељске.

Историја Палацкога попут какве маћијске силе прострујила је кроз чешки мозак и Чеси горди на своју прошлост почеше подизати ропску своју главу, и са више смјелости борити се за своје понижено народно име.

Кад је Палацки дошао у пријестоно мјесто старих чешких краљева било му је истом 25 година, па ипак је он својом даровитошћу и душевним врлинама крчио са много успјеха пут, по коме ће у будуће корачати и предводити народ свој.

Чешко племство по Бјелогорској катастрофи било се сасма отуђило од свога народа и придружило се племену њемачком које господоваше и католичкој реакцији. Палацки имађаше толико такта и располагаше са толиком вјештином, да је успио бар неке однароднеле племиће из прозелитизма избавити и прибавити их за народну ствар. Многи племићи помагали су Палацкоме кроз цио његов живот у његовим замислима и народним предузећима.

Варали бисмо се ако би мислили, да

се отац чешкога народа удварао племићима због њихова имања и моћи; није и не дао Бог! Није то једном било, да је Палацки с пуно оправданога гнијева чешке племиће врло оштро покарао. Само један случај наводим. На једном скупу гдје се је дебатовало о оснивању часописа „Musejnika« и гдје су племићи побојавајући се владе били противни, да се тај часопис заснује, Палацки им је добацио без икаква околишавања: „Ма био сином циганског народа и посљедњим чланом тога народа, постарао бих се, ако ништа друго, а оно бар да том народу оставим лијепу успомену." Та оштра осуда Палацкога дјеловала је на високу аристократију толико, да је она пристала да се заснује „Musejnik."

Међу свима знаменитим људима чешким XIX-ога вијека Палацки је био најтрезвенији. И он донекле вјероваше у словенску узајамност, али то му није ништа сметало да суди о њој хладно и философски.

Палацки је нарочито наглашавао васпитање и образовање свога народа. И његова Историја писана је тако, да Чехе васпита и образује, само са обра-

зовањем и просвјетом Чеси ће моћи себе приправити, да се кад то потреба устражи одбране од зла и напасти. Палацки није био слијепо одан Русији; шта више његова критика рускога апсолутизма бивала је понекад оштра и безобзирна. У колико је тај душевни херој био ту у праву у то се овдје не упуштамо. Ми констатујемо овдје само један факат а тај је факат за данашњи народносни положај нас Срба од необичне важности: — *Палацки је позивао Чехе к неуморном и истрајном раду. савјетујући им очински нека се не уздају ни у кога другога до сами у се; у себи пак наћи ће тек онда сигурна ослонца буду ли своје народне силе свестрано развијали, вјежбали и усавршавали, не допуштајући, да их други народи на пољу опће борбе за одржање претеку и надмаше ни у једном правцу радиности и образованости људске.* Препородитељско усиљавање Палацкога смјерало је за тијем да Чехе духовно, материјално и морално подигне и ојача. Он је до смрти остао вјеран геслу које је сам створио: „V prácí a vědéni je naše spaseni“ (у раду и науци наше је спасење). То гесло

можемо данас читати на челу свију популарних списа, који су посвећени образовању чешкога народа.

У првој половини XIX. вијека Чеси узимљу слабога учешћа у политици. Палацки видио да чешки народ није још дорастао за политичку борбу противу Нијемаца који заузимаху у држави превласни положај. Палацкоме припада у заслугу што је знао отклањати сваку пренагљеност, с тиме је сачувао свој народ од многог искушења у које би иначе неминовно допао — јер влада *окорелог канцелара* није знала пардона! Палацки није гријешио мислећи, да би било немудро упустити се у вртлог политичког гужвања прво но што се народ ојача и спреми. Лозинка Палацкога као да је била: радити толико колико се dâ и колико апсолутистичко државно уређење аустријско допушта. Премда је чешка младеж добијала образовање на њемачким школама ипак су родољубиви трудбеници чешки неуморним својим просвјетним радом умјели да паралишу насилну германизацију, која је налазила ослонца у читавом државном режиму. Чеси су се пуних 80 годи-

на — од 1770 па све до 1848. год. — приправљали за политичку борбу. Они очекиваху само на згодан моменат па да увјере владу Метерникову како су они свјесни својих права и како су вољни за та права ступити у борбу са свима, који им та права одузимају и газе. Систем владавине Метерникове није могао остати вјечит у Аустрији; противу тог система бунило се све што људски мисли и осјећа. Неки од аустријских министара назвао је Метерника *убијцом духа* народног. Тај убијца духа сам са својим дјелима спремао је свој пад. Сви народи — не изузимајући ни Нијемце, којима је он чинио највише добра — бијаху већ сити Метерникова насиља и безобзирности; сваки свјестан грађанин једва угушиваше у души својој ненавист противу владе која је хтјела људе водити и држати на узди као бесвјесну стоку. Само се чекало на згодан моменат па да познаду, како Метерник тако и они на које се он ослањаше, како је моћан глас народâ.....

Литература чешка у првој половини XIX стољећа била се уздигла на доста високи ступањ развића. У том

времену све гране како лијепе књижевности тако и научне књижевности биле су обрађиване. Као књижевне корифеје могли бисмо нарочито означити: Палацкога, Јунгмана, Шафарика, Фрању Челаковског и Пресла на пољу научном, а на пољу приповијетке чешке бијаху значајни ови радници: Тил, Хохолушек, Хавличек, Божена Њемцова, Хинко Марек и још неки. Да се нешто Добровски могао пробудити, од радости би му срце заиграло кад би видио, како је чешки језик подесан за даљи развој и облагорођавање. Велики је природњак Пресл (то је чешки Панчић) створио за природне науке чешко називље (терминологију), која се уз неке измјене до данас одржала.

Видјели смо да су Чеси концем XVIII стољећа имали свега једне новине, у првој половини XIX стољећа имаду их на читаве десетине! На журналистици раде најученије чешке главе: Челаковски уређивао је само неко вријеме „Прашке Новине“; Нејердли и Пресл издавали су енциклопедијски часопис „Крок“; Палацки бринуо се је око „Мусејника“ и т. д. Од часописа можемо споменути овдје још „Пче-

лу“ и „Квјети“ (та ријеч значи *цвијеће*); нарочито „Пчела“, коју уређиваше Челаковски, одликоваше се правилношћу језика и слога.

У времену о ком је овдје ријеч чешке школе биле су у тако исто несрећном стању као и у XVIII вијеку. Чешки језик био је наставним језиком само у неким елементарним сеоским школама. Иначе сва виша просвјета лежала је у рукама њемачким. У првој половини XIX вијека Чеси се отпочињу борити, да њихов језик бар у средњим школама буде равноправан са њемачким. По гимназијама и реалкама ни вјеронаука се није смјела предавати на чешком језику! Неки родољуби из чешкога свештенства сматрали су то као неку велику концесију, кад би влада допустила, да се вјеронаука бар предаје по средњим школама чешки. Они су се ради тога обраћали влади, али је влада — остала глуха. Чешке патриоте из сталежа духовног биле су окупљене око листа, који се је звао: „Časopis pro kátolické duhovenstvo“. Тај часопис доста смјело устајао је против у поњемачавања у школама и захтијевао је равноправност чешкога језика

са њемачким. У другом којем листу питања школска нијесу се могла ни претресати, јер је цензура и сувише била зубата. Противу тога духовног листа цензура није тако много роптала као противу других „свјетских" листова. Редактор именованог часописа за католичко духовенство био је чешки свештеник и познати родољуб Слама. Он је једном чак био позиван и пред суд ради свог чланка. „О школама и њемачком васпитању чешке омладине". На неким мјестима по Чешкој покушавали су чиновници да уведу њемачки језик у елементарне школе сеоске и то баш ондје гдје је било искључиво чешко становништро. Чешко патриотско свештенство осуђивало је ту безобзирност бирократску а нарочито Слама и његов пријатељ Врана одлучно су осуђивали те покушаје чиновничке.

Ако узмемо у обзир све тешкоће које је чешки народ имао да савлађује и одстрањује у првој половини XIX вијека, онда морамо признати да су Чеси у тој периоди свога живота један огроман скок учинили унапријед. Чешки препородиоци и чешки родо-

љуби довели су свој народ к свијести и превијели су у њега љубав да се бори за властито добро. На сваком пољу народних послова. Чеси су опробали своју снагу. Чеси су у првој половини XIX стољ. почели су понешто радити и на својој привредној еманципацији. При том раду имају нарочиту заслугу два вриједна и предузимљива човјека чешка: Светоплук Пресл и Амерлинг. Правило кога су се та два човјека придржавала било је: Вијек наш је вијек привредни и индустријски, за то је потребно природне науке популаризирати и обртнике и занатлије привредно образовати. И доиста су Пресл и Амерлинг придржавали се тог правила и у практици. Први је ширио путем многих својих предавања природне науке а други је као редактор привредног часописа „Prumyslovy posel“ (Привредни Посланик) ширио у народ поуке о важности и значају народноге газдинства. По примјеру Амерлингову радио је и Кодим који је у својим „Недјељним забавама“ пружао лијепе поуке у многим стварима из привредног и здравственог живота. Чеси нијесу заборав-

љали ни на своје учитеље. Знајући да учитељ добро приправљен и свестрано спреман може много ваjдити своме народу, чешки родољуби се постараше те основаше и завод у коме су чешки учитељи могли доћи до вишег образовања и боље спреме.[1] — Чеси су још крајем XVIII вијека имали своја путничка народна позоришта. Та су се позоришта у првој половини XIX в. још више раширила, и добила су већи значај у раду за народно буђење. Чешка Талија имала је већ и своје писце; од тих писаца нарочито је Тил био марљив, а Тила, даровитошћу претјецао је Вацлав Клицпера, којега драме ни данас нијесу без цијене. — Ако додамо овоме што смо довле већ рекли још и то, како су се међу Чесима ширила сијела и забаве на којима су се Чеси узајамно упознавали, онда би то било оно што се код Чеха урадило у првој половини XIX стољећа. За оснивање чешких *бесједа и забава* припзда заслуга на првом

[1] Тај завод чешких родољуба, у коме су учитељи требали добијати вишу спрему, звао се је „Budeč“. Због недовољних средстава *Будеч* је животарио само кратко вријеме.

Одбор, који је у Франкфурту већ у велико радио, да се избори за франкфуртски сабор изврше и да се сабор што прије окупи, позвао је писмено и чешкога вођу Палацкога, да им и он на тај сабор дође. Палацки је са својим историјским одговором одбио тај позив, поводом чега су се Нијемци са свих страна на њега обалили, бацајући се на тог великог Чаха блатом и свакојаким недостојнам грдњама.

Нијемци су тражили од цара, да нареди изборе за Франкфурт и цар заиста, на супрот многим напомињањима и одвраћањима од стране Словена, наређује те изборе! Чим су Чеса видјели како се њихови земљаци (Нијемци што у Чешкој живе) одушевљавају за Франкфуртски Сабор, природно је да су одмах изгубили и сваку вољу на братимљење с њима. Тако се распало кумство, које трајаше врло кратко вријеме међу оба народа.

Видјећи како Нијемци групишу и скупљају своје силе и Чесима је синула срећна мисао у глави, те је тако потекао од њих онај подстрек за сазив Словенског Конгреса у Прагу. И доиста остварају Чеси своју замисао и

већ у првој половини маја 1848 г. разашиљу, по свима странама гдје Словени живе, позиве на Словенски Конгрес у Прагу.

На том су се Слов. Конгресу имале претресати прилике словенских народа у Аустрији, али је било одобрено и другим неаустријским Словенима присуствовати као гостима на том Словен. Конгресу.

Концем маја већ изасланици на Словенски Конгрес почињу стизати у Праг. Чеси предусретаху с правом словенском љубављу своје суплеменике. Наше је перо слабо да похвата и поцрта све оне милине и заносна осјећања, с којима чешка срца у то вријеме бијаху испуњена.

Оно би било веома интересантн кад бисмо ми на овом мјесту могл заћи у потанкости, па описати ци течај Словенскога Конгреса, али как би за то описивање била потребна ч тава књига,[1]) то се ми на овом мјес морамо ограничити само на неке ствар

---

[1]) Књига о Словенском Конгресу у Пр појавила се је и код Чеха тек лани. Ту кн гу је издао Zdeněk Tobolka, под именом Slov sky Sjezd v Praze 1848. г. Било би врије ту књигу превести и на наш језик јер је ома поучна и интересантна.

потпаљују нагомилано своје незадовољство, и одрекнувши се даљега трпљења и сношења неправде устају и нагло обарају оне који су од њих тражили непротивљење и слијепу послушност. На глас о париским догађајима усколебали су се духови свукуда па разумије се, да ни Аустрија није од тог поштеђена.

Јулска револуција 1830 године није имала онако замашног значаја као фебруарска револуција 1848 године. 1830 године европска реакција била је још будна и опрезна а народи бијаху још уморни од крвавих војна, које су водили са Наполеоном првим. 1848 године европска реакција мислила је да је у народе већ толико страха улила, да они немају куражи дићи се противу ње. Догађаји фебруарски у Паризу показаше како се реакција европска грдно обмањивала! Године 1848 народи по разним државама одликују се одушевљењем за слободу и неустрашимошћу, а владе европске спопада болест неодлучности и страха. Као што се види улоге се потпуно измјењују!

Гласови о устанку у Паризу и бјегству Лудвика Филипа допрли су брзо и у Аустрију и дјеловали су јако на неспокојне елементе у држави. Метерник је за цијело вријеме свог управљања, а то је више од тридесет година, сијао негодовање и мржњу противу себе, па није никакво чудо, да су народи аустријски са нестрпљивошћу очекивали час па да се освете *убијци духа свога.* Народи су аустријски проговорили и Метерник се забезекнут стропоштава са своје висине и бјежи пред разјареним духовима чак у Енглеску.

Пад Метерников изазвао је огромну радост у свој Аустрији: све је пјевало и кликовало од весеља; свак је осјећао као да је спао с њега неки тешки терет и несносно бреме. Свуда, по цијелој држави завладало је слободније кретање и лакше дисање.

Али биће да раздраганост и радосна опијеност нијесу нигдје достигли тако висока ступња као код Чеха: Чеси се одавају слаткој илузији и блаженом вјеровању, да и њима коначно, послије толиких страдања и мука, освиће дан слободе, у коме ће сунце правде своје

свијетле зраке и на њих просути. Већ у мјесецу марту године 1848. Праг, главно мјесто старославне краљевине чешке, узима на се сасма нову, свјетлију и осмјехом среће и надања озаренију физиогномију! Праг, у коме је тако дуго владала мртва тишина и зимомразна укоченост, у један мах се претвара у мјесто испуњено виком, хуком и срећним одушевљењем.

Ми овдје једино имамо у виду Чехе, па с тога нека читаоци од нас не траже, да им приказујемо праву слику стања, какво је владало 1848 г. у читавој Монархији. Ми смо се ријешили бити кратки, што значи, да ћемо се ми само на неке важније моменте из значајне 1848 г. обазирати, јер све догађаје у цјелини износити то нити би одговарало нашој спреми нити пак сврси, која је нама при одлучивању на овај посао лежала пред очима.

Бечка влада, на челу које стајаше Метерник, није била кадра успркос свима својим марифетлуцима забранити народима аустријским, да не испоље своје негодовање и своју дуго нагомилавану и с муком пригушивану

мржњу противу окореле апсолутистичке системе управљања у државн.

Већ 13. марта 1848. г. буни се Беч; ђаци и радници смјело протестују противу владе и захтијевају, да се мрска влада збаци. Противу грађана и штудената бечких изводи се војска, али они ни при звиждању танади не одустају од својих захтјева. Цар Фердинанд I. нема куд ни камо, већ баш мораде обећати побуњеној свјетини, да ће провести нужне реформе. Метерник пада и бјежи, а на његово мјесто ступа Пилесдорф.

Догађаји бечки и обећање владаочево учинише велики утисак у Прагу. Радост је била испунила срце свакога Пражанина, како Чеха тако и Нијемца, и они заједнички уз пјесму и свирку дају израза својим осјећајима. 15. марта у вече када је вијест о царевим намјерама у Праг стигла све је узело на се свечан изглед а усклици су и пјесме по улицама свједочили, како је велика мјера усхићења, које је изазвано падом Метерниковим и царским обећањем.

Још 11 марта, дакле прије бечких *догађаја,* Чеси біеху одржали свој на-

родни збор у Прагу. Карактеристично је да је на сазиву тога збора највише радио један прашки гостионичар, Фастер. Тај Фастер био је човјек јаке воље и смјелога карактера. Заузимањем Петра Фастера скупило се је у просторијама Световацлавске бање мноштво људи, међу којима је било много угледних грађана из виших сталежа. Присутност тих људи давала је збору виши значај. На збору је било и подоста Нијемаца. Полиција није збору никаквих сметња правила; да ли није хтјела или није за то имала куражи — тешко је рећи. Да владини органи нијесу вјеровали е ће збор мирно протећи служи нам за доказ то што је војска била консигнована за случај, ако би рјешавање на збору добило револуционаран смјер. Али збор је посвршавао своје послове сасвим мирно и достојанствено, тако да се војска по касарнама могла без икакве бриге код свога спремљеног оружја одмарати! На збору међу Нијемцима и Чесима владаше јединство и сагласност.

Збор је отворио гостионичар Фастер истакнувши у краткој бесједи задатак његов. Како је ту било подоста Није-

маца који не знадијаху чешки, то је млади писар и патриота Тројан њемачким језиком разјаснио ријеч Фастерову. Не упуштајући се у све шта се на том збору рјешавало обраћамо пажњу само на неке знатније тачке.

На збору је установљен одбор коме је стављено у задаћу, да бдије над редом и поретком у граду. У тај одбор ушло је 27 све најодличнијих људи, Чеха и Нијемаца. Предсједник тог одбора био је један ријетак родољуб између чешкога племства, Војтех Дејм. Збор се још и у томе сагласио да пошље петиције владару, у којима би биле изнесене жеље чешкога народа. Одбору је било остављено, да те петиције изради. Учесници збора разишли су се у најбољем реду, и са непоколебљивим увјерењем на бољу настајућу будућност, својим кућама.

Одбор с петицијама био је већ до 19. марта готов, а већ су била изабрана и три члана депутације која је имала петиције цару уручити. Нама није могуће овдје исписивати све шта су те петиције обухваћале. Само једну најважнију тачку из њих овдје ћемо навести. У тој тачци исказана је жеља

да се земљама чешке краљевине дâ потпуна аутономија и да се те земље — Чешка, Моравска и Шлезија — сједине под једном администрацијом којој би главно сједиште било у Прагу, и најзад, да те све три земље буду репрезентиране заједничким сабором који би своје састанке одржавао у Прагу.

Кад се депутација с петицијама кренула из Прага праћена је бурним усклицима из хиљаде грла. Пред полазак је депутације вршена и свечана служба, којој је присуствовало мноштво народа. Служба је била на двору код споменика св. Вацлава, некадањег краља уједињене чешке краљевине. Сам је архибискуп Шренк вршио свете обреде и благословио је депутацију, пожељевши јој срећан пут и добар успјех. Депутација се праћена бурним клицањем народног одушевљења раздраганим срцем кренула пут Беча. У свима мјестима чешку депутацију предусретаху гомиле свијета поздрављајући је и желећи јој срећна пута. Али кад је депутација оставивши земљиште чешке краљевине прешла на земљиште моравско, на једанак

завлада гробна тишина. Ту није било никога да их поздрави, никога да им руку стисне и срећна пута пожели. Хладноћа и тужне мисли обхрвале су чланове депутације кад су видјели, да је Моравска противу сједињења са сестринском земљом Чешком. Моравско је племство похитало већ и у Беч, да ту на званичном мјесту изјави како је оно противу сједињења! Синови једне мајке, које је једна невоља читава два вијека пратила бјеже од слоге и траже раскомаданост, да их тако раскомадане туђин и на даље под својим јармом држи! Ваљда је то наша словенска урођеност, да са својом раздвојеношћу (партикуларизмом) вазда дајемо туђину моћ да над нама влада?!....

Депутација је приспјевши у Беч била донекле изненађена кад је видјела гдје је тамо срдачније и радосније дочекују него ли у Моравској; депутацију су дочекали и поздравили на станици словенски ђаци, па су је одатле допратили до мјеста гдје је имала пребивати. Кад је депутација корачала кроз улице са понеких прозора чак су је и цвијећем обасипали. Долазак депутације није баш Бог зна како о-

брадовао пред једника министарског Пилесдорфа. Једва је депутација добила допуштење да пред цара изиде. Цар је у кратко био с њом готов; одбио је све захтјеве чешке који бијаху изложени у петицијама. Разумије се, да је у том одбијању цар нашао доста јака повода и у одвојености моравске госпоштине.

Као војсковођа послије изгубљене битке, тако се и депутација тужним расположењем враћала у Праг. У Прагу је била свечано дочекана. Кад су Чеси чули какав им је дар из Беча послан, без одуговлачења сазивају они други велики народни збор и ту поново рјешавају, да цару упуте нове петиције. Опет депутација одлази у Беч и опет је министар предсједник киселим лицем дочекује, али јој не може забранити да пред цара не ступи. Тога је пута цар са свим друкчије дочекује и, на велико чудо, већи дио захтјева чешкога народа одобрава! У име царево се с депутацијом договара Пилесдорф. Износимо овдје резултате тога договора: По савјету свога министра предсједника цар обећава Пражанима, да ће сазвати зе-

маљски сабор, за који ће се установити слободоумни изборни ред; цар је обећао установљење одговорних чиновника за чешку краљевину у Прагу са проширеним кругом рада; прогласио је потпуну равноправност језика чешког са њемачким у свима гранама државне управе и јавне наставе; на остале тачке у петицијама цар је одговорио, да су некоје са ранијим наређењима испуњене, а неке ће се у будуће административним путем испунити. На најважнију петицију која се је дотицала јединства чешких земаља цар је одговорио овим ријечима: „Жеља о спајању Чешке, Моравске и Шлезије под једном највишом управсм у Прагу и са заједничким сабором, има бити предметом рјешавања у парламенту Наших држава (биће да је ту цар мислио и Угарску) и то на првом који се скупи, а на коме ће бити заступљене и земље Чешка, Моравска и Шлезија“. — Такав одговор није могао потпуно Чехе задовољити, јер су они гледали у том повреду својих историјских права, ако о њиховом јединству рјешава бечки парламенат. Али цар учинивши толике повласти-

це Чесима, с тим је појачао код њих наду, да ће, што није тад учинио, учинити послије, па ће им допустити потпуну автономију. Код ове друге депутације био је веома ревносан радник Православ Тројан, којему се придружио и Ригер, који је, пошто је чуо у Италији, гдје се подуже вријеме бавио, за важне догађаје у отаџбини, долетио у Беч и придружио се одмах чешким изасланицима. Тог пута депутација долази у Праг већом радошћу а и народ већим одушевљењем излази јој у дочек.

Чеси су хтјели, да се што прије састане чешки земаљски сабор; на томе су они радили и код двора и код владе доста енергично. И једном су били врло близу да се та њихова жеља оствари. То је било онда кад је цар поводом познатих мајских демонстрација у Бечу морао оставити своје пријестоно мјесто и уклонити се с двором у Инзбрук. Тамо су Чеси и по трећи пут послали своју депитацију на челу које је био Ригер. Цар је наредио Ригеру, кад је овај са другим депутацијама стигао у Инзбрук, нека сам изради план чешке автономије. Ригер

је то извршио, и кажу да је цар на основи тог Ригерова концепта издао патент, којим је Чесима призната потпуна автономија. У том патенту, веле да су били одређени и избори као и сазив земаљског сабора. Али о том ћемо још рећи неколико ријечи мало ниже.

Кад је пала апсолутистичка владавина и кад је наступило уставно доба у Аустрији, у то вријеме и Чеси и Нијемци били су подједнако одушевљени. У Прагу је наступило право братимљење! Нијемци се нијесу показивали ни уколико противни чешким аутономистичким тежњама. И с једне и с друге стране је гласана потпуна равноправност а с тим оба народа бијаху задовољна.

Али слога међу Чесима и Нијемцима није била дуга вијека. Ову је одмах мутило њемачко позивање у Франкфурт. Нијемци су се почели живо изјављивати за опће јединство њемачкога народа. Нијемци су били тако велики кавалири, да су у ту своју замишљену велику државу примили чак и Чехе и све чешке земље! Распослати су били и изасланици у Чешку, да агитују за њемачко јединство.

Одбор, који је у Франкфурту већ у велико радио, да се избори за франкфуртски сабор изврше и да се сабор што прије окупи, позвао је писмено и чешкога вођу Палацкога, да им и он на тај сабор дође. Палацки је са својим историјским одговором одбио тај позив, поводом чега су се Нијемци са свих страна на њега обалили, бацајући се на тог великог Чаха блатом и свакојаким недостојнам грдњама.

Нијемци су тражили од цара, да нареди изборе за Франкфурт и цар заиста, на супрот многим напомињањима и одвраћањима од стране Словена, наређује те изборе! Чим су Чеси видјели како се њихови земљаци (Нијемци што у Чешкој живе) одушевљавају за Франкфуртски Сабор, природно је да су одмах изгубили и сваку вољу на братимљење с њима. Тако се распало кумство, које трајаше врло кратко вријеме међу оба народа.

Видјећи како Нијемци групишу и скупљају своје силе и Чесима је синула срећна мисао у глави, те је тако потекао од њих онај подстрек за сазив Словенског Конгреса у Прагу. И доиста остварају Чеси своју замисао и

већ у првој половини маја 1848 г. разашиљу, по свима странама гдје Словени живе, позиве на Словенски Конгрес у Прагу.

На том су се Слов. Конгресу имале претресати прилике словенских народа у Аустрији, али је било одобрено и другим неаустријским Словенима присуствовати као гостимъ на том Словен. Конгресу.

Концем маја већ изасланици на Словенски Конгрес почињу стизати у Праг. Чеси предусретаху с правом словенском љубављу своје суплеменике. Наше је перо слабо да похвата и поцрта све оне милине и заносна осјећања, с којима чешка срца у то вријеме бијаху испуњена.

Оно би било веома интересантно кад бисмо ми на овом мјесту могли заћи у потанкости, па описати цио течај Словенскога Конгреса, али како би за то описивање била потребна читава књига,[1]) то се ми на овом мјесту морамо ограничити само на неке ствари.

---

[1]) Књига о Словенском Конгресу у Прагу појавила се је и код Чеха тек лани. Ту књигу је издао Zdenék Tobolka, под именом Slovansky Sjezd v Praze 1848. г. Било би вриједно ту књигу превести и на наш језик јер је веома поучна и интересантна.

Прво ћемо изнијети какву је задаћу имао Словенски Конгрес да испуни. Кад су позиви за Словенски Конгрес били распослани, непријатељи су словенски одмах стали на све стране износити страшила панславистичка. Чак су њемачке и мађарске новине стале говорити о издајству Словена аустријских. Да тако мрско потварање од себе одбије одбор за сазив Словен. Конгреса, издаје кратко објашњење о задаћи Слов. Конгреса. Из тог објашњења изилази да су словенски народи у Аустрији тврдо ријешени чувати јединство државно и даље остати при старој познатој вјерности дому Хапсбуршко-Лотринскому. Објашњење још увјерава, да Словени никад немају на уму да вријеђају или тлаче некоје од других несловенских народа. На концу се у објашњењу вели, да су Словени ријешени гонити права која им припадају, са највећом одлучношћу од свакога нападаја, па се ма откуд појавио, и да се баш због то а сазива Словенски Конгрес, како би се словенска раздвојена племена зближила и боље упознала и договорила, да

страције Ригер са другим делега
који су као што смо већ видјели
код цара у Инзбруку враћао се са
ским патентом у Праг. Кад је
стигао у Праг патенат му је по
ђењу из Инзбрука био одузет и
тај патенат није ни тад а ни по
никад обнародован чешкому на
Веле, да су у том патенту стајал
жне ствари: цар је био наредио и
за чешки земаљски сабор и пр
томе сабору пуну компетентност
свима унутарњим пословима у че
земљама. Ако је то истина ш
двоумимо, онда су доиста Че
тим демонстрацијама нанијели с
лику штету.

Кад је Чехе све издало и кад
видјели да од автономије, как
замишљаху нема ништа, онда
подсјекли своје идеале, па су
да уграбе што се може. Кад
писани избори за државни па
и они се, премда тешким ср
лучише да узму учешћа у
борима. И данас се Чеси не
накајати зашто су шиљали
сланике у Беч. Са ступањем
парламенат, они су прени

јелим се Конгресом била распрострла нека тиха свечаност и сви су присутни били испуњени неким слатким неисказаним задовољством. У том свечаном моменту сваки је био надахнут неким вишим увјерењем, да се приближује вријеме у ком ће читаво човјечанство ступити у нови живот, у ком ће владати правда и мирољубивост. Учени је Шафарик у тадањем свом оптимизму између осталог и ово рекао: „Влада је бајунета и шпијуна у будуће сасвим немогућна“. Те су ријечи славног научењака наишле на жив одзив у срцима присутних, који су пљескањем и узвицима „слава“! и „живио“! давали одушке својим врелим осјећајима. Нико није у том тренутку могао ни помислити да ће се за кратко вријеме у самом Прагу поново зацарити влада „бајунета и шпијуна“...

Пошто је прво засједање свршено већи је дио изасланика Славен. Конгреса био позван к заједничком обједу, којом је приликом подигнуто више здравица у славу великих словенских људи: Колара, патријарха Рајачића, Бана Јелачића, Мицкијевића и др.

Словенски је Конгрес почевши од 3.

јула па на даље имао свакога дана своја засједања. Шта је све на тим засједањима рјешавано нијесмо вољни овдје износити. Забиљежавамо само да је конгрес истакао себи тројак циљ: 1) да се зготови *манифест на народе европске* у ком би била изнесена начела и циљеви Словенскога Конгреса; 2) да се потпише адреса на цара у којој би биле исказане жеље народа словенских у Аустрији; 3) *да се склопи савез међу народима словенским* у Аустрији, и да се постарају за средства с којима би се истакнути циљеви и начела Словенског Конгреса привели у остварење.

Манифест је на народе европске саставио Палацки ослањајући се на предлоге учињене Захом, Либелтом и Бакунином. У том се манифесту истиче, како је Словенски Конгрес тврдо ријешен придржавати се начела братства, слободе и једнакости међу појединцима у односима живота државнога, даље начела до сад мало практикованога *потпуне равноправности свију народа*; у манифесту се изриче гнушање и одвратност спрам сваке политике, која земље и народе држи само за невољ-

но имање владаочево; на основи у манифесту истакнутих начела Словенски је Конгрес ријешен учинити цару аустријскому приједлог, да своју државу промијени у савез (конфедерацију) народа потпуно равноправних. У манифесту је још и то изнесено, да ће се Словенски Конгрес и за то бринути, да се исправе све неправде које су чињене или се још чине словенским народима; као н. пр.: Пољацима у Познањској, Лужичким Србима и Словенима у Источној и Западној Пруској, који су систематски однародовани, даље противу неправда чињених Србима, Хрватима, Словацима, Русима и Словенцима, и коначно: Словенски Конгрес узимаће у охрану и оне Словене који још робују под Турцима и стараће се колико му силе допуштају за њихово ослобођење. Важно је још то што се на крају манифеста чини предлог на сазив конгреса *свеевропског,* на ком би се ријешила сва међународна питања.

Адреса на цара није зготовљена, ни о средствима, како би се ријешења и одлуке словенског конгреса најсигурније дали извршити, није се пре-

тресало, — јер су догађаји који су изненадно рупили омели Словенски Конгрес у његову дјеловању. —

Чули смо честитог Павла Ј. Шафарика, како је на првом засједању словенског конгреса рекао за владавину жбира и бајунета, да је она већ на свагда постала немогућном. Баш тих дана кад се тим ријечима словенског научењака свијет одушевљавао, наименован је кнез Алфред Виндишгрец за врховног војног заповједника у Чешкој. То наименовање није никака добра наговјештавало и Чеси су Виндишгречев долазак предусрели са неком зебњом и притајеном злом слутњом. То је наименовање могло и то значити, да влади и двору није Словенски Конгрес био најсимпатичнији. Влади никако није могло годити ово одушевљење и расположење које владаше међу Чесима. Пансловенски баук буњаше владин сан. Праг који бијаше читаве вјекове кротак и ропски послушан, наједаред се претвара у мјесто бурно испуњено са „сувишним и опасним“ жељама. Шта мислите, Пражани хоће да се дâ Чесима њихово старо државно право, па им ни то до-

ста не би, већ усташе и позваше све Словене уједињењу и заједничкој одбрани од вјековних тлачитеља — па што је много, много! На све то за чим Чеси иду и на што они циљају влада није могла никако мирним очима да гледа. Кад то чине Нијемци, хајде, то се да и разумјети — јер су они *господско* племе, па им није замјерити акоштогод и претјерано траже; али ко ће трпјети да и Чеси, који до јуче нијесу смјели ни мислити слободно а камо ли говорити и радити, додијавају и узнемирују, владу са тако смјелим жељама за „ниже“ племе, као што су *слобода, равноправност, независност*. Влада како бјеше у клопци и имајући, због ратова у Италији и покрета у Маџарској загријану капу на глави морала је понешто и обећати Чесима чекајући на згодан случај па да та обећања, која су давана у времену „тјескобе“ тргне и погази. Владе су аустријске мудре, те још како мудре: лисички су мудре! Оне кад су им год устребале мишице словенских народа, извилазиле су пред те народе с углађеношћу и разним обећањима али, чим је опасност минула, чим је унутарњи

или спољашњи непријатељ био учињен безопасним — одмах су и владе узимале другу позу: ништиле су дана обећања и сипале су на своје избавитеље зорт и грозу! Па тако је то било и 1848 године; влада попуштајући у извјесној мјери Словенима, говорила је на понешто што су они тражили: па ево вам! а у себи је додавала оно језуитско: *али само на неко вријеме*!....

Рекли смо, да је наименовање Виндишгречево код Чеха произвело велику огорченост. Траљавост министарства Пилесдорфова и његово попуштање Нијемцима вријеђало је Словене. Чеси видјећи несталност Пилесдорфову изабрали су у Прагу привремену владу, на челу које је стајао гроф Тун. Ту владу је за неко вријеме признавало и само министарство. Али са доласком Виндишгречевим тој је влади брзо одзвонило.

На 12 јуна вршило се богослужење на Коњском тргу код статује св. Вацлава. Том је богослужењу присуствовала велика маса људства. Кад је божја служба довончана свијет се разишао на разне стране, али највећа гомила људи, кажу без намјере да про-

воцира, кренула се поред Краљодворских касарна. Та је гомила ишла мирно попијевујући неке народне пјесме. Кад је та гомила ударила с противне стране касарне, кроз једну уску улицу, наједаред су искрсли војници с натакнутим бајунетама и учинили су паљбу на голоруке људе. Ту је неколико људи било опасно рањено, а гомила престрављена и немајући се чим бранити разбјежала се куд камо. Тај је догађај послужио за повод светодушним демонстрацијама.

Нећу опширно описивати цио ток тих демонстрација. Напомињем само, да је при тим демонстрацијама, неким несрећним случајем, погинула и жена Виндишгречева. Војска је одржала побједу над демонстрантима, растјерала их је и испоразваљивала њихове барикаде. Виндишгрец покоривши побуњенике није знао пардона. Он је чак и Праг бомбардовао. Резултат је светодушних демонстрација био: проглашење опсадног стања над Прагом. Тамнице су биле пуне; војнички суд био је у великом послу. У Прагу се зацарила владавина бајунета и ухода!

Кад су искрсле светодушне демон-

страције Ригер са другим делегатима који су као што смо већ видјели били код цара у Инзбруку враћао се са царским патентом у Праг. Кад је Ригер стигао у Праг патенат му је по наређењу из Инзбрука био одузет и тако тај патенат није ни тад а ни послије никад обнародован чешкому народу. Веле, да су у том патенту стајале важне ствари: цар је био наредио изборе за чешки земаљски сабор и признао томе сабору пуну компетентност над свима унутарњим пословима у чешким земљама. Ако је то истина што ми двоумимо, онда су доиста Чеси са тим демонстрацијама нанијели себи велику штету.

Кад је Чехе све издало и кад су они видјели да од автономије, како је они замишљаху нема ништа, онда су они подсјекли своје идеале, па су гледали да уграбе што се може. Кад су прописани избори за државни парламенат и они се, премда тешким срцем, одлучише да узму учешћа у тим изборима. И данас се Чеси не могу доста накајати зашто су шиљали своје посланике у Беч. Са ступањем својим у парламенат, они су пренијели право

рјешавања о њиховим народним стварима на са свим туђе земљиште. Маџари су били далеко дошљеднији; они нијесу хтјели ни 1848 год. а ни послије да имају ништа заједничко с Бечом што се њихове унутарње автономије дотиче. Али треба да имамо то на памети да су се Маџари вазда налазили у далеко срећнијем положају него ли Чеси. Нијемци нијесу никад били противу остварења маџарских државних идеја; они су шта више Маџаре помагали у њиховим тежњама за државном самосталношћу. Док напротив Чеси противу свога државног права имаду традиције двора аустријскога, а с друге стране имају цио њемачки народ како у Аустрији тако и у њемачком царству. Нијемци су у Маџарима нашли своје природне савезнике да лакше одрже своје господарство над словенским племенима, а нарочито над Чесима, у Аустрији. По нашем суду Чесима није ништа друго преостајало већ да ступе у државни парламенат и да ту гледају начине и средства са своју народну егзистенцију. Нужда закон мијења, вели се код нас. Ми овдје тврдимо опет, да је закон

нужности заповиједао и првим чешким синовима: Палацком, Хавличку, Ригру, Браунеру и другима, да ступе у бечки парламенат. Чехе 1848 год. руководило је гесло: „Не смијемо допустити да се о нама а без нас рјешава". Чесима не може ни један паметан човјек замјерити што је њих руководило то гесло.

Ко ће овдје исказати шта је све Чехе чекало у бечком парламенту. Простачка грдња, псовка и хуљење очекиваху Чехе у Бечу. Много ватре сасуто је на њихову главу, па ипак они не подлегоше!

Рад бечкога парламента, који је отворен 22 јула 1848 год. ми ћемо тачно разгледати. Парламенат одмах при своме окупу раздијелио се на два велика табора: *на централисте и федералисте.* У првом табору бијаху окупљени сви Нијемци а другоме припадаху Словени, међу којима се Пољаци одликоваху дволичношћу.

Тај је парламенат имао важну улогу: створити устав за све аустријске народе. Изабрана је из парламентске средине нарочита комисија којој је стављено у задаћу да изради устав за државу. Централистичка је љевица

хтјела да Аустрија добије онакав устав као што га имају Француска и Белгија, што би значило, да се и у Аустрију заведе најстрожији централизам као што је и у тим државама и тако да се обезбиједи и на даље господство Нијемцима над другијем народима; федералистичка десница ишла је опет за тијем, да се нови устав тако скроји, како би свима народима у монархији могао зајамчити потпуну слободу и индивидуалност.

Устав није могао бити зготовљен због тога што у Бечу није било никакве сталожености ни међу народом ни у парламенту. Управо се није знало ко господари: да ли „Concordia“ и „Sicherheitsausschuss“ или министарство Пилесдорфово. Кад је Пилесдорфа наслиједио Доблхоф и он је био слабоможан да господари „одбору сигурности“ (Sicherheitsausschuss-u), „Слози“ (Concordia) и „Штудентској легији“ Свјетина се ругала и подсмјевала заступницима словенских народа. Бечлије су у свему одобравали Мађарима и били су одушевљени за њих, Словенима су се напротив подсмијавали и називали их слугама реакције. У пар-

ламенту није било довољно сношљивости. Чим је који од Словена стао зборити о равноправности народној, Нијемци су се на њега одмах оборили и подругивали се тој равноправности. Тако н. пр. Нијемац Борош тежњу за равноправношћу назвао је *Nationalitätsliebhaberei*; т. ј. (играју се људи народа), и на захтјевање предсједниково тај посланик с муком је ту увредљиву ријеч опозвао. Том приликом кад је Борош ту увредљиву ријеч избацио, Ригер му је одговорио оштро; међу осталијем Ригер је том приликом рекао и ово: „Господо, кажем вам, да Аустрија само са нама постоји *и она ће остати тако дуго у цјелокупности док ми Славени то усхтіеднемо*!" Те ријечи Ригерове изазвале су читаву олују међу Нијемцима.

Год. 1848 били су противу Аустрије Нијемци и Маџари; Нијемци су давали супремацију Франкфурту а Маџари с једне стране настојаху, да одрже у потчињености Словене у Угарској а с друге стране рађаху опет на том, да се отргну од државне цјелине аустријске. Само да укратко освијетлимо братимљење Нијемаца и Маџара.

Године 1848 Словени су у бечком парламенту имали већину, и влада је своје старање око јединства и цјелокупности државне ослањала на ту словенску већину у парламенту. Влада гледајући кроз прсте њемачкоме партикуларизму пазила је строжије на Маџаре и гледала их је силом приморати да се одрекну својих тежња, потпуне одвојености од монархије. У мјесецу августу сам двор је заузео одлучно непријатељско стајалиште против Маџара. У опће је положај Маџара био веома незгодан и шкакљив: Срби су ратовали противу њих са великом одважношћу; из Хрватске ишао је на њих бан Јелачић; на сјеверу буњаху се Словаци, а крај свега тога није била никакова тајна, да би могла из Аустрије грунути на њих царска војска. Видећи се у опасном положају Маџари ријешише да се обрате аустријским народима ради очувања своје самосталности. Додуше, Маџари су се најприје обраћали двору и тек кад су се увјерили да је двор одлучно њихов непријатељ, они приступају на тај корак, да поишту потпоре од цислајтанских

народâ или боље рећи од представника који су заступали те народе у Бечу.

У мјесецу септембру стигла је у Беч маџарска и доста велика депутација, на челу које се налазио познати Веселењи, слијепи старац. Депутација је стигла у Беч 18 септембра и била

Бечлија славно дочекана. У парламенту је отворена жива дебата о том: имали се депутацији допустити приступ у парламенат или не? Нијемци су сви ко из једног грла викали: *да* а Словени пак: *не*! Њемачко одушевљење за Маџаре није означавало ништа друго до удружење с њима, од чега се Словени нијесу могли надати никакву добру. С тога се није ни мало чудити што су Словени, т. ј. словенска већина у парламенту, одбили предлог да се депутација припусти у парламенат. Тог дана кад се дебата о том у парламенту водила читав је Беч био на ногама. Кад је послије огњиве бесједе Ригерове парламентарна већина одбила припуштање депутације, Бечлије су биле тиме тако огорчени и такову су галаму на словенске посланике подигли, да су чак хтјели учинити јуриш на парламенат. Влада да

би то спријечила поставила је пред парламенат два одјељења војске. Маџарска је депутација била предметом постојаног прослављања; Бечлије из дана у дан приправљаху јој разне овације. Кошут се знао користити тим одушевљењем њемачким, па се преко бечке штампе стара да придобије симпатије и остале Европе за Маџаре. Нијемци сугроз но ненавиђели министра војнога Латура и бана Јелачића.

Доблхоф исто као и његов претходник Пилерсдорфер није имао довољно одлучности да угуши анархију, која се бијаше у Бечу зацарила. У Бечу су се демонстрације понављале док на пошљетку није свијет отео толики мах, да његовој разузданости није ни влада могла била да одоли. Шестога је октобра настало у Бечу право крвопролиће. Необуздана се маса дигла, да помлати све оне које је она урачунавала у привржденике реакције.[1]) Тог дана звјерски раздражена свјетина

---

[1]) Нарочито је на Чехе била велика хајка. Кад су се посланици чешки већ били сви до пошљедњег разбјежали из Беча, Нијемци као бјесомучни јурили су по улицама дерући се: „Ist kein Czeche da".

опоганила је храм св. Стевана, тукла је свакога на кога је подозријевала, јурила је по Бечу и тражила је предсједника државнога парламента Штробаха, Ригера, Хавелку, министра војног Латура и друге на које је имала „пик“. Сви су се други некако измакли из руку неразумне и разјарене масе осим сиједог министра војног Латура; њега су побуњеници ухватили и објесили.

Анархија, која у мјесецу октобру бијаше достигла свој врхунац, принудила је не само словенске посланике већ и самога цара Фердинанда, да са читавим својим двором остави свој убави Шенбрун. Цар се бјеше на молбу народних представника тек прије кратког времена повратио из Инзбрука надајући се, да се демонстрације, које су га у мају мјесецу приморале да Беч остави неће више поновити. Цар удаљујући се и по други пут из своје пријестонице оставио је за собом прокламацију у којој између осталог каже, како га је анархија, која је достигла свој највиши ступањ присилила, да се из Беча удаљи: — »Беч је напуњен убијствима и пожаром. Мој рат-

ни министар, којега би саме његове сиједе власи имале штитити, доконао је под рукама разбојничких клика. Имам повјерења у Бога и у Своје добро право, напуштам главно мјесто како бих се могао обазријети на средства, којима бих поробљеноме народу Своме донио помоћ. Ко Аустрију, ко слободу љуби нека се окупља око свога цара." — Цар се са својим читавим двором преселио у Оломуц.

По одласку цареву и словенских посланика анархија је даље царствовала, и то још силније, јер се њој придружила и парламентарна њемачка љевица! Њемачка љевица не обазирући се ни у колико на то што је већина посланичка парламенат напустила и побјегла да живот спасе, скупљала се и даље вијећала! Прво што су њемачки посланици ријешили било је да се подијели амнестија свему што је извршено дана 6 октобра. Њемачка љевица прогласила се за трајну и тако је очекивала, да ће се испунити сви њезини закључци.

Чеси су и остали словенски посланици управили на цара молбу, да би се државно вијеће преселило из рево-

луционарног Беча у какво друго мјес
гдје би се парламенат могао слобо
није посветити своме узвишеноме п
зиву: *стварању конституције за*
аустријске народе. Цар се одазв
молби тих посланика и државно ви
ће било је доиста сазвано 22 новемб
у Кромјержиж.

Чесима припада у заслугу што се
Кромјержижу образовао „словенски
клуб," т. ј. скуп словенских послани
ка, који је ставио себи у задаћу: —
„да уставну слободу аустријске монар
хије, као и појединих земаља, које спа
дају у оквир њезин, слободу и друг
политичка права народа словенски
у Аустрији на темељу најпотпуниј
равноправности свију народности пре
ма својим силама заступа, чува и по
помаже, како у државном вијећу так
и код централне владе". — Видјел
смо да су Словени још у Бечу бил
за федерализам а у Кромјержижу с
они то своје федералистичко стан
виште и формуловали. Није без инте
реса да су и неки Нијемци у Кромјер
жижу приступили федерализму сл
венском. По том федералистичком н
челу, Аустрија (без Угарске) би се дј

лила на пет дјелова —: пољски (Галиција и Буковина са званичним језиком пољским и руским (русинским), Чешка (са званичним језиком чешким), словенски, италијански и њемачки. У њемачки ревир осим наслједних земаља њемачких имали су унићи и они дјелови Чешке, Моравске и Шлезије, гдје се Нијемци у апсолутној већини налазе. Њемачка мањина (љевица) допуштала је да се држава раздијели само на покрајине, што би значило департементно уређење.

У Кромјержижу је изабран конституционални одбор који је имао израдити уставну основу. Чудним је случајем у том одбору била централистичка већина премда у самом парламенту федералисте имађаху знатну превагу.

Нас би то одвело далеко кад бисмо хтјели опширно изложити шта се све расправљало у кромјержишком парламенту. Ми овдје напомињемо само толико да је ту код свих посланика било више добре воље него ли у Бечу и да је конституционални одбор доиста и испунио своју задаћу, па је израдио уставну основу. Начело *да сва власт*

изилази од народа (§. 2.) које је Ри-
гер најодлучније заступао, унијето је
у уставну основу. Још је Ригер веома
енергично устајао противу племства и
свију привилегованих сталежа, као и
неједнакости пред законом. И доиста
унесено је у уставну основу, да се све
привилегије разнијех сталежа и пле-
мића руше, и да су сви грађани пред за-
коном једнаки (§. 3.). Још на неке та-
чке устава обраћамо пажњу; тако н.
п. р. устав прописује: слободу личности
(§. 4.), јавност судских расправа; установ-
љење порота за злочинства, за ствари
политичке и штампарске, рушење смр
тних казна (§§. 5. и 6.) слобода домов
ска (§. 7.), тајност штампе (§. 8.), сл
бода петиције (§. 9.) пресељава
10.), збора, гдје само зборисање по
ведрим небом има пријављивати у
дима (§. 11.), слобода удруживања
икаког пријављивања уредима (§.
слобода вјерска (§. 13—16.), сл
науке (§. 18.), слобода штампе и г
(§. 20.) равноправност народа у д
и језика у појединим земљама (§
То што смо навели из те у
основе од великог је значаја
ништа мањег значаја није ни

лила на пет дјелова —: пољски (Галиција и Буковина са званичним језиком пољским и руским (русинским), Чешка (са званичним језиком чешким), словенски, италијански и њемачки. У њемачки ревир осим насљедних земаља њемачких имали су унићи и они дјелови Чешке, Моравске и Шлезије, гдје се Нијемци у апсолутној већини налазе. Њемачка мањина (љевица) допуштала је да се држава раздијели само на покрајине, што би значило департементно уређење.

У Кромјержижу је изабран конституционални одбор који је имао израдити уставну основу. Чудним је случајем у том одбору била централистичка већина премда у самом парламенту федералисте имађаху знатну превагу.

Нас би то однело далеко кад бисмо хтјели опширно изложити шта се све расправљало у кромјержишком парламенту. Ми овдје напомињемо само толико да је ту код свих посланика било више добре воље него ли у Бечу и да је конституционални одбор доиста и испунио своју задаћу, па је израдио уставну основу. Начело *да сва власт*

изилази од народа (§. 2.) које је Ригер најодлучније заступао, унијето је у уставну основу. Још је Ригер веома енергично устајао противу племства и свију привилегованих сталежа, као и неједнакости пред законом. И доиста унесено је у уставну основу, да се све привилегије разнијех сталежа и племића руше, и да су сви грађани пред законом једнаки (§. 3.). Још на неке тачке устава обраћамо пажњу; тако н. п. р. устав прописује: слободу личности (§. 4.), јавност судских расправа; установљење порота за злочинства, за ствари политичке и штампарске, рушење смртних казна (§§. 5. и 6.) слобода домовска (§. 7.), тајност штампе (§. 8.), слобода петиције (§. 9.) пресељава 10.), збора, гдје само зборисање под се ведрим небом има пријављивати уредима (§. 11.), слобода удруживања без икаког пријанљивања уредима (§. 12.) слобода вјерска (§. 13—16.), слобода науке (§. 18.), слобода штампе и говора (§. 20.) равноправност народа у држави и језика у појединим земљама (§. 21.).

То што смо навели из те уставне основе од великог је значаја али од ништа мањег значаја није ни ово што

ћемо сад навести: „Царевина је аустријска недјељива монархија (§. 1); земље из којих се царевина састаља раздјељују се на покрајине, којих се границе имају тако уредити, како би што мање била повријеђена права народносна (§ § 2. и 3.); свакој земљи оставиће се самоуправа у границама државног устава (§ 4.). Законодавну моћ у држави извршиваће владар заједно са државним парламентом; законодавну моћ у појединим земљама извршиваће владалац помоћу земаљских или покрајинских сабора (§ 35.). У § 34. налази се клаузула, која одређује право царевинском вијећу, да може у случају о надлежности при извршивању или давању закона рјешавати. Царевинско се вијеће састоји из коморе народне (360 посланика) и из коморе земаља (115 посл.) (§ 75.). На челу управе земаљске или покрајинске стоји мјестодржалац или земаљски управитељ, који је одговоран државном министарству (§ 102.); земаљски сабор има право дићи тужбу на управитеља, та се тужба претреса у државном парламенту (§ 106.). Устави појединих земаља, који су већ створени или ће се

тек стварати морају бити потврђени царевинским вијећем (§ § 110 и 111.). Народне спорове рјешаваће изборни судови, које одређује земаљски устав (§ 113.) —

То је у главном садржина кромјержишке уставне основе. Премда, као што могу читаоци и сами видјети, у тој основи нијесу сасвим биле успокојене аутономне тежње појединих народа у царевини, ипак би она могла бити идеал још за садању Аустрију. Још ваља имати на уму, да би се та уставна основа у многом којечему измијенила у току дебатовања о њој у парламенту; али о њој није имао кад парламенат ни дебатовати, а зашто, сад ћемо чути. —

Министарство је Доблхофово уступило 24. новембра своје мјесто кнезу Феликсу Шварценберку. Ново је министарство ступило са врло лијепим програмом у живот. У програму обриче Шварценберк, да ће бити праведан наспрам свију народности и свију грађана. У програму се ипак могла опазити двосмисленост као на пр. у овом обећању: „стараћемо се, да народима аустријским обезбеђену слободу без

икаке штете *сачувамо а и да оне изузетке уредимо без којих слобода не може опстати.*" Ипак је програм новога министарства примила парламентарна већина објеручке, а први чешки журналиста Карло Хавличек, овако га је поздравио у Нар. Новинама: „Буде ли се министарство држало истакнутог смјера, то ће свима народима срећу довијети".

Истом што је ново министарство наступило а већ народи аустријски доживљују и нови важан догађај: Цар Фердинанд први одриче се круне и прије времена проглашава пунољетним свога синовца Фрању Јосифа. Своје је одступање саопћио цар Фердинанд I. најприје својој околини, а за тијем министрима, кнезу Виндишгрецу и бану Јелачићу, по том је саопћењу цар поздравио свога синовца као новога владаоца. Одступање Фердинанда I. било је првог и другог децембра 1848. године.

Ми смо заборавили рећи, како је Виндишгрец наименован врховним заповједником цијеле аустријске армије. Над Прагом је 20. јула срушено опсадно стање, а кратко вријеме по том

Виндишгрец иде из Прага у Угарску, да умирује Мађаре.

Виндишгрец је доиста носио побједу за побједом над Мађарима а аустријско је оружје у посљедње вријеме побјеђивало и у Италији. Виндишгрецу је да савлађује Мађаре много припомогло и српско војевање противу Мађара. Царска је војска покорила и Беч и одузела је демонстрантима оружје из руку.

Оно чега су се највише прибојавали увиђавни људи приближивало се необичном брзином. Многима то није била никаква тајна, да ће и двор и влада чим једном по њих наступе повољније прилике одузети од народа дароване им слободе. Ко је год на то рачунао није се ни у колико преварио. Чим је Беч био покорен и чим су повољнији гласови стали стизати са бојних поља, одмах су и нови владар и његово министарство почели да предругојачују своје понашање наспрам парламента кромјержишког, који је већ у велико радио на стварању устава државног. Не може се спорити, министарство је Шварценберково желило *силну* и једнодушну Аустрију; само је

то министарство гријешило у том, што је желећи таку Аустрију, сметнуло с ума интересе појединих народâ у монархији. Стадион, министар унутрашњих дјела и просвјете, изјаснио се противу §. 1. у уставу, доказујући, да се тим параграфом (по коме сва моћ изилази из народа) руши монархија. Парламенат ставио се у опозицију противу Стадиона и цијелог министарства. Чак један од посланика, Чех Пинкас, у јануару мјесецу 1849 год., учинио је предлог у посланичком Словенском Клубу, а тај је предлог по том примљен и од парламентарне већине, у ком је парламенат прогласио, да сажаљава иступање Стадионово противу првога параграфа основних права, и да оставља себи пуну слободу мишљења.

Као да су и сами посланици опажали да се приближује бура, па су се у Кромјержижу старали свакојако да избјегну све сувишне размирице, које су у Бечу довеле парламенат до раздробљености и тако му ослабиле снагу и убили сваки ауторитет. Парламенат Кромјержишки ставио се тако рећи једнодушно на отпор влади и њезиним замислима. Али је то све било

залудно; министарство Шварценберково заузело је чврсте позиције, и било је ријешено, да парламентарни живот једним махом пресијече.

Дана 6. марта имао је парламенат своју посљедњу сједницу, која је трајала до деветог сата у вече. Тек што је сједница свршена, око 10 сати у вече тога истога дана, долази из Оломуца у Кромјержиж министар гроф Стадион. По његовој је наредби сазвано одмах 16 посланика међу којима су били и Палацки, Браунер и Штробах; тим посланицима Стадион је саопћио, како се владалац с обзиром на прилике у Угарској ријешио октроисати устав за све аустријске земље, јер сакупљени парламенат не може израдити устава за читаву монархију, будући да у њему нијесу заступљене све земље. Посланици, управо престрављени том вијешћу, молили су министра нека се постара да владара одврати од тог корака, што им је на посљетку овај и обећао? Сутрадан рано лупа бубњева разбудила је иза сна грађане кромјержишке; војска је умаршерала у варош и опсјела је *зграду* у којој држаше парламенат сво-

је сједнице. Посланици који и не служаху ни нашто у обично вријеме кретаху се пут парламента, али ту им је на груб и доста неучтив начин саопштавано, да је парламенат распуштен и да се могу вратити натраг. Народни су се представници разишли тужна срца својим кућама.

Цар је издао и манифест у коме јавља народу побуде, које су га руководиле при распуштању парламента и октројовању устава. У манифесту се сасвим откривено каже, да владару прије свега на срцу лежи *поновно остварење државног јединства.* Владар говори, како ће јединство Аустрије испуњавати задаћу његова живота, и како га је та тежња за јединством и руководила, да својим народима пружи така права, слободу и политичка уређања, каква су за јединство државно и бољитак народни *најбоља.*

Бура се приближавала, облаци су постајали свакога дана све гушћи над главама словенских народа у Аустрији. Октројисана конституција Шварценберкова била је предзнаком нове апсолутистичке ере, која је већ без страха помаљала своје рогове.

Чешки посланици вратили су се из Кромјержижа кући и ту су сви сложно издали протест против насилног распуштања парламента. Хавличек је у својим „Народним Новимама“ обавијестио чешки народ какав му се колач спрема од стране владе.

Ми и сами видимо да смо изишли из оквира који смо за овај наш посао означили, па смо се задржали и сувише дуго на догађајима у држави из 1848 године. Па ипак то све што смо ми до сад рекли само је блиједа слика свега онога што се те бурне године у Аустрији збивало. Нас Чеси највише интересују и ми смо обратили у том опћем комешању на њих највећу пажњу. Еру апсолутистичку, која је поистиха била приправљана од министарства Шварценберкова, а коју је послије преjемник његов Бах потпуно рестаурирао, ми ћемо послије опширније нашим читаоцима саопћити, а овдје при крају овога трећег одјељка намјерни смо у неколико реченица истаћи како су стајали Чеси просвјетно и какав су напредак учинили у друштвеном свом животу у значајној 1848-ој години.

Као што је већ донекле речено, Че-

си су до 1848 год. били упућени на литерарно дјеловање. Видјели смо да су школе биле потпуно у њемачким рукама; чешком језику није било допуштено да прекорачи светињу прага чешкога. Нарочито на средњим, стручним и високим школама чешки језик није имао никаква права.

Што се тиче школскога уређења оно је добило сасвим други облик у 1848. год.; те године проглашена је пуна равноправност језика чешкога са њемачким, а тиме је била остварена врела жеља многих чешких родољуба и просвјетних радника.

Година 1848-сма унијела је заиста нови живот и у чешку литературу и журналистику. Чешки литерати почимљу са више реалности гледати на живот, а чешка публицистика опроставши се од цензурине чуме узимље много силније у обрану чешке народне интересе. Оно се признати мора да многи часописи (а било их је при појави слободе као печурака на киши) нијесу своју улогу озбиљно схваћали, па су више штетили него ли користили; али тому се није чудити: људи који се лаћају деликатног и одговор-

ног новинарског посла морају бити ваљано спремни и добро упућени, како би што правилније знали оцјењивати живот и интересе народне, а осим тога тим људима је потребан *черст карактер*, који истиче из *виших и сталних моралних принципија.* — Колико има новинара, који још у наше вријеме оскудијевају у широј образованости и падају у шарлатанство због лабаве карактерности; о том није потребно набрајати доказе, јер таких доказа можемо лако и без труда и ми Срби наћи код своје рођене куће! Године 1848. кад је сунце слободе грануло, па кад се могло писати „шта ти срце жуди“ свак је држао да може бити новинар, па многи *нешозвани* лаћали су се тога посла. Најодличнији новинар или, како се то друкчије вели, *публициста* чешки у то вријеме био је Карло Хавличек, који је најприје уређивао независан чешки лист „Народне Новине“ а позније „Слована“. Биће послије прилике, да се ми с тијем **узор човјеком** и мислиоцем боље упознамо. О другим новинама овдје не може бити збора.

Чеси нијесу из вида испуштали још *једну врло* важну ствар: — *политичко*

образовање своје. Народ без политичког образовања врло биједно води политику. У Прагу је основано друштво »Slóvanská Lipa«, које је узело на се бригу, да Чехе политички образује; то друштво је имало по свој земљи своје филијалке, које су опет стајале у тијесној вези са централом. Друштво је имало и свој орган под истим именом. Тај је орган излазио под редакцијом Карла Сабине. Овај Сабина бијеше по убјеђењима анархиста; он је први увео у чешку литературу теорију анархисма. Биће да је тај човјек интелектуално стајао доста високо, па ипак Словенској Липи је још у то вријеме замјерано што је том човјеку повјерила уређивање свога органа, а и дан данас јој то многи Чеси замјерају.

До 1848. године било је главно чешко мјесто Златни Праг више њемачки него чешки град. Сва чешка интелигенција по кавaнама и улицама, као и по другим јавним мјестима служила се само њемачким језиком. До тог времена на појединце нарочито на чешке родољубе из кола литерарног, који су се у јавном животу с материнским језиком служили, гледано је као на би-

јеле вране. Многи су се Нијемци, а нарочито њемачки Чивути подругивали тим родољубима са ријечима: „Das ist auch einer von den Vlastenzen[1]) или: „Das ist ein gewaltiger Čeche“[2]) и т. д. — Тако је то било до 1848. године. Али те године као каквим чудом све се мијења. Праг добија чисти славенски тип! Све се облачи у народни крој, свак без зазора говори свукуда само чешки! До тога су времена и Чеси држали, да је Праг заиста више њемачки но чешки. Година 1848. дала им је прилику да се у том свом суду разувјере. О како је чешким родољубима било слатко то разувјерење!..

Ред је био да се још раније изјавимо о том како и колико су Чеси радили на подизању њиховог материјалног благостања. Већ смо видјели како је било људи који су још пред годином 48 радили да свој народ економски подигну. Тој сврси служила је и „Průmyslová Jednota“ („Привредно удружење“), која је основана још у

---

[1]) И то је један од патриота.

[2]) *То је* јуначина Чех.

тридесетим годинама деветнаестога вијека. То „Привредно удружење“ било је у почетку више у њемачким рукама. Тек 1842. год. Чеси добивају у њему превагу. Године 1848. шири свој рад и са далеко већим успјехом утиче на масу народну. Године 1848. Чеси воде бригу и о отварању разних економских школа. — Цијело ово наше разлагање дало би се реасумовати на ово неколико ријечи: *У кратком времену уставних слобода Чеси су на свима пољима — народном, просвјетном, политичком, економском и социјалном — показали доста радне енергије и живог интересовања.*

IV.

Утјецај државног преврата. — Стање у држави. — Бах. — Карло Хавличек. — Чешка историја. — Школе. — Материјално развиће. Конац апсолутистичке ере.

Државни је преврат узбудио јако духове у Аустрији. Само ко није био ограничен могао је лако видјети, да влада не жели остати на пола пута. Октројовани устав био је само један огроман корак с којим се влада при-

кучила своме највашем идеалу: *апсолутизму*.

Нарочито је словенским народима државни преврат задавао много и страха и бриге, што ће нам бити сасвим појмљиво, кад узмемо на ум, да ни данас кад у Аустрији каква таква уставност влада, Словени немају потпуне сигурности за своје народно развиће и напредовање. Кад данас аустријски државници радо приносе идолу њемачком многе оправдане интересе словенске, ја како ли је то морало бити у доба апсолутизма и централизације кад је сваки њемачки чиновничић могао грађанину у брке добацити: »Ја цар, ја Бог!...«[1])

Шварценберг-Стадионово министарство хтјело је по што по то да добије захвалност народну за »даровани устав«. Оно се није стидјело издати наредбу

[1]) Те ријечи читао сам у „Записницима из мртвога дома" од Достојевскога. Генијални писац ту нам представља једног мајора, који је био старјешина казамата у коме се сам Достојевски тамновао, и прича нам како је тај груби и неотесани војник у својој простачкој надувености дерао на сужње довикујући им: Ја цар, ја Бог! И у Босни је било а има и *данас* таки х звј рова — људи.

да се *октројка* свечано прослави по цијелој монархији. Та је наредба владина нашла Чехе глухе и у прослављању „октројке“ они нијесу хтјели судјеловати.

Чеси нијесу ћутке прихватили државни преврат. Са више су страна из Чешке шиљани протести цару. Протест који је потписан од стране 156 опћина из околине вароши Раковњика и Болеславе надмашава све друге својом отвореношћу и неустрашимошћу. У том се протесту умољава „најмилостивији цар“ нека отпусти злочиначко министарство Шварценберк-Стадионово, и нека те виновнике државног преврата, с којим су они раставили цара од народа, преда суду. Оштрији протест заиста није упућен на цара ни од кога у цијелој монархији. Али сви протести били су за бадава! Страшило апсолутизма све је смјелије иступало, док није на крају крајева са својим студеним задахом довело све у укоченост и летаргију.

Шварценберк и Стадион, кад су усрећили аустријске народе превратом државним, замишљали су, да их нико не може омести ни у даљим њиховим

намјерама. Они су се највише ослањали на војску, која је побјеђивала у Угарској и у Италији. Мађари на бојном пољу губили су позицију за позицијом; Виндишгрец је већ био господар у Пешти а и други градови у провинцијама падали су у руке царске војске. Али Мађари које доиста бјеше оставила ратна срећа с јесени 1848 год. као и у првим мјесецима године 1849, на један мах стали су у прољеће са својом поновном успјешном борбом задавати бригу пријатељима апсолутизма.

Ствари су у Угарској на посљетку узеле такав вид да је и сам Шварценберкузгубио наду, да ће сама царска војска моћи тамо успоставити ред. Влада је аустријска дошла у велики тјеснац. Успјеси оружја мађарског могли су јој порушити све њезине красне планове. И влади није друго ништа преостајало већ да потражи помоћи од које стране државе. Иронија судбе хтјела је, да се Аустрија обрати за помоћ оној држави коју је она држала за варварску. Све су њемачке и владине новине представљале руски *народ* у најгаднијој боји. И влада до-

спјевши у тјеснац из кога са својим силама никако није била кадра изаћи, морала је замолити руског самодршца за интервенцију. Цар Никола није одрекао Аустрији помоћи. Сто хиљада а ваљда и више руске војске кренуло се пут Угарске. 17. августа Маџари су сасвим сломљени; њихова судбина ријешена је тога дана код Вилагоша. Кошут се рачунајући, да је све изгубљено одриче владе. Он преноси диктатуру на онога Гергеја који је 11 јула код Коморана био побијеђен, па је од витеза Паскијевића измолио само за се живот и слободу, а 30.000 војске своје предао је истоме на милост и немилост. Паскијевић послије побједе код Вилагоша послао је своме господару кратак брзојав: »Угарска лежи под ногама Вашега Величанства«. Кад су Маџари већ били сасвим савладани онда је Шварценберково министарство могло без стрепње да ће му се ко на отпор поставити проводити своје замишљене »реформе«, којима се имало послужити *јединству* државном, »добру« народном безобзирно и насилно.

Још прије него што је руска војска стигла у Угарску, Стадион је одсту-

пио са своје министарске столице, и министарство унутрашњих дјела преузео је Бах. Овај Бах у 1848. г. био је слободоумњак и демократа. У министарству Шварценберкову он бијаше једини који није припадао племићском роду. Он је био противник Маџара због чега га је побуњена бечка свјетина у октобарским демонстрацијама хтјела да убије, али он је изишао срећно из те опасности. Нико није могао очекивати да ће се он једанпут онако енергично ставити у службу реакције. Бах је био безобзиран спрам свију народа, али Чесима је било суђено да они највише искусе оштрину његове владавине. Ми ћемо имати прилике, да се касније са Александром Бахом још боље упознамо, а овдје ћемо сад описати неке догађаје који су се још раније него што је Бах преузео управу министарства унутрашњих послова одиграли у Прагу.

Прашки су становници 10. маја изјутра били изненађени новошћу да се Праг налази опет у опсадном стању. Тим је веће чудо та вијест код Пражана изазвала, јер су они били у посљедње врјеме потпуно мирни и тако

нијесу могли ни чим дати влади повода, да их почасти тако горком пилулом. Кад неки човјек чини зло он једнако стрепи, да му се зло не освети. Па тако је исто и с групом људи, која се испне на брод државни и заузме мјеста крманошка. Влада Шварценберкова знала је прелијепо, да се смјер њезине политике потпуно коси са жељама и потребама народним, због чега не треба да нам буде нимало загонетно њено сумњичење и неповјерење, а нарочито према словенским народима... Пред десетим се мајом бијаху побунили Дражђани и та је побуна стајала у вези са републиканском завјером. Како Праг није баш сувише удаљен од Дражђана, то је влада страховала, да се неће републиканска „*наказа*“ пренијети и у Чешку, и ето само је то страховање послужило влади за повод да 10 маја прогласи над Прагом опсадно стање. Својом је строгошћу Шварценберк пружао сваком опипљиве доказе да он неправду чини дрско одузимајући аустријским поданицима муком добивену слободу. —

Ми смо већ познали како је од великог значаја по образовање чешкога

народа имала „Словенска Липа“. То је друштво вршило узвишену задаћу; благодарећи својој ваљаној организацији оно је чинило неоцјењиве користи, зближујући цио чешки народ душевно и освјежујући га политиком. Реакцији се рад тога друштва није ни мало свиђао, за то се и био њезин вјетар надуо да то друштво што прије смете са лица земље. Реакцији није било ништа лакше него наћи изговора под којим ће »Словенску Липу« усмртити. Владини су органи наједанпут пронашли, да „Словенска Липа« стоји на челу неке велике противудржавне завјере и да већ има уза се 10.000 људи, који само очекивају на њезин миг па да се сложно, разумије се скривеним оружјем, дигну противу владе. Ето та је измишљотина била доста јак разлог да влада неке чланове из тог друштва позатвара, да друштву забрани да одржава ма какве везе са својим многобројним филијалкама, а послије и да га са свим распусти.

Апсолутизам никад није трпио критике, па и Шварценберкова се влада, *која крчаше* пут апсолутизму, бојала

критике као живог огња, због чега је одмах по извршењу државног удара издала строге законе о слободи штампе, о слободи удруживања као и о слободи договора. Ти владини закони најјасније доказиваху, да влада од грађана тражи: *ћутање, трпљење и слијепу покорност*. У том троме деспотија је вазда гледала највише врлине грађанске! Али се код Чеха нашао један човјек, којега владине наредбе о штампи нијесу биле кадре устрашити ни заћуткати да не пише и не говори чисту истину. Тај је човјек био нама већ малчице познати

Карло Хавличек Боровски.

Овога врлога Чеха најбоље ћемо окарактерисати ако речемо: *он је био поштен до најдубљих завијутака своје душе*. Некада, не знам у којој књизи, натумарао сам на ове значајне ријечи: — „Велики су људи свијест свога народа“. — Хавличек заслужује с пунијем правом да се те ријечи на њега примијене. Мало је ко код Чеха умио тако као он да утјече и да буди свијест народну. У педесетим годинама прошлога вијека Хавличек се као какав метеор појавио међу чешким литератима и пу-

блицистама. Још као младић био је умно тако зрио и душевно тако развијен, да је умио много боље и да мисли и да расуђује него многи други старији и животним искуством богатији људи. Хавличек није био сањало; он је знао вазда да строго рачуна са стварношћу. Његову су реалну критику и погледе на живот најбоље осјетили некоји чешки романтичари и сентименталисте. Хавличек је безобзирно шибао све што му се чинило да је нездраво. Он није поштедио ни чувеног и цијелом словенском свијету познатог појету Колара. Колар је живио више у прошлости него у садашњости. Он је из словенске митологије и историје црпао грађу за своју појезију. У својим пјесмама Колар велича и до неба узноси славу и јуначка дјела *старих* Словена; његове пјесме јадикују над савременим, малим и кржљавим животом словенским, па ипак из његових пјесама избије и покоја искра наде у будућу славу, јединство и величину словенског племена. Хавличек бијаше много млађи од Колара; он се развио и одрастао *у другој* атмосфери и сасма друге при-

лике на њ су утјецале. Он је више радио у садашњости него што је блудио по прошлости. Гријешили би ако би тврдили, да је Хавличек спадао међу оне људе, који историју потпуно одбацују, не дајући јој никакве цијене при васпитању садашњих људских генерација. Што је год здраво и што има оправданости за даљи живот, то је Хавличек примио и даље ширио. Али оно, што утјече само на фантазију а вољу не покреће на рад и борбу, за Хавличка нема знатне цијене. Сад ће нам бити разумљиво како се Хавличек могао, критикујући једну од књига Коларових изразити, како је њему дражи један здрав, окретан и свјеж дјечак словачки, који по брдима пасе стадо него многи идоли, које Колар налази у словенској митологији.

Хавличек је лијепо познавао словенски свијет; он је пропутовао Пољску и боравио је у Русији, као васпитач у породици код једнога грофа у Петрограду, дуже вријеме, откуд се вратио у Праг тек 1845 године.

Премда је Хавличку у то вријеме било само 24 године ипак је он, као што смо већ рекли, својом душевном

бистрином и својим необично развијеним талентом престигао многе већ признате чешке књижевне раднике. Хавличек је доказивао, да не помажу плач ни сентименталност ништа ни човјеку ни народу, већ како људска јединица, тако и читав народ могу само са напетим мускулима и мозгом обезбиједити себи живљење на земљи. Доиста, у то су вријеме неки од заслужних чешких писаца прелазили сваку мјеру у нарицању и чемериковању. Тако н. пр. људи осјетљиве природе, кад су читали Тилове романе, постајали су још мекши — па су плакали. Тил је стекао велику заслугу на пољу чешкога романа као и неуморним радом око чешкога позоришта. Поред романа он је написао и повећи број драма за чешко позориште. Један од његових романа, који је он, у двије књиге издао 1845 године, носио је назив „Posledni Čech". И прије је критика осуђивала Тила због његовог кокетовања са патриотизмом[1]), али ниједан

[1]) Тако н. пр.: кад је Тил издао један број својих приповједака под називом: Kusy mého srdce" (Комади мога срца) био је доста јако осуђиван од њеких критичара, који нијесу могли одобравати његову вјечну тужњаву.

критичар није Тила онако смјело и без увијања осудио као Хавличек. Своју рецензију о „Пошљедњем Чеху“ написао је Хавличек у часопису „Česká Včela“ за 1845 год. Кратки извод из те рецензије нама ће показати, како је тај млади човјек гледао практичним и трезвеним оком на свијет.

Међу осталијем у тој рецензији стоји и ово: нама почињу већ бивати досадни непрестани говори о патриотизму, патриотама и патриоткињама, са којим нас наши писци, а највише Тил, већ читаве године у стиху и прози немилосрдно прогоне. Већ је вријеме, да нам тај наш патриотизам на пошљетку пређе из уста до руку и тијела, како бисмо из љубави к своме народу више радили него ли о тој љубави говорили; јер због непрестаног постицања к родољубљу заборављамо на образовање народно. Кад бисмо вријеме и труд које утрошимо наговарајући наше људе да мјесто бољих туђих списа читају наше лошије — кад бисмо велим, то вријеме и труд посветили радије том, како би наши списи били бољи него туђи, мудрије и корисније би урадили. Ја сам пак,

што се мога личнога мишљења тиче, увјерен, да је и лакше и радосније за отаџбину умријети, него ту множину једнотварних списа о патриотизму прочитати". С том је својом понекуд безогледном критиком Хавличек допринио те је мода сентименталног патриотизма помало ишчезла.

Год. 1848 нашла је Карла Хавличка као уредника владиних „Прашких Новина". Чим је ново доба наступило, чим се слободније могло писати и зборити, одмах се и Хавличек одрекао даљег уређивања владиних новина, па је засновао свој властни орган „Народне Новине". У том свом органу, Хавличек је као мало ко знао да приказује суштину догађаја, као и да о свему јасан суд изриче. Његове новине биле су омиљене и Чеси су их читали особитом слашћу.

Кад су се оно у јулу мјесецу године 1848 вршили први избори за државни парламенат Хавличек, који је, да узгред речемо, у то вријеме био затворен на Храчанима, био је изабран за посланика у више срезова. Али се он посланичког мандата брзо одрекао па се *вратио послу* за који он бијаше као

створен: уређивању својих „Народних Новина“.

Чим је наступило министарство Шварценберк-Стадионово и чим се почео приправљати укоп слободи аустријских народа, одма је ту иступио Хавличек у свој својој чистоти. Хавличек је умио да прозрије све намјере владине и разумије се, да министарство није ниуколико било поштеђено од његове оштре и стварне критике.

Кад је Стадиона замијенио Бах у то вријеме слободна ријеч бијаше већ у велико причепљена, па ипак је и тад Хавличек поред све обазривости умио да претресе и строго оцијени сваки корак владин. Праг је био под војним законима, али ни то Хавличека није омело да не збори истину. Ево једног примјера како је тај енергични човјек устајао баш у том критичнои и опасном времену кад је у Прагу „сабља судила“, противу владе и њених нечистих намјера. У једном чланку својих новина овако пише.... „држимо за своју дужност јавно рећи, па макар те ријечи у времену у ком живимо и околностима у којима се налазимо за нас највише опасне биле, да министар-

ство Шварценберково раставља прије-сто од народа[1]) а у другом једном чланку пише дословно[2]): „Да се с нама од стране владе рђаво — могли бисмо рећи непоштено — поступало, то свако зна, а ако ко то пред свијетом побија, заиста сâм у својој свијести друкчије мислити мора. Неправда чињена над нама је јавна. Онима који су отворено ратовали противу Аустрије вјеровало се више него нама, и они мјесто нас добили су ону награду коју смо ми заслужили. Па ипак нас ништа не може одвратити од наше добро промишљене и самом природом и историјом одређене нам стазе, и ако би баш влада у својој заслијепљености сад шкодила и себи и нама, ипак ћемо ми једном досегнути свој циљ, јер друкчије и не може бити. Аустрија мора бити такова какову ми препоручујемо — иначе угинуће. То је истина коју нам гласају свака мапа и свака статистика. Хоћете ли се постојано сакривати за бајонете? Сјетите се да ваша војска смо ми сами, и ако ове године сва наша војска словен-

[1]) *„Národni Noviny"* č. 129.
[2]) *„Národni Noviny"* č. 130.

ска није у себи осјећала достојанство словенско — свакојако ће га осјећати за годину, за неколико година. Вријеме сада нагло бјежи, наше мисли, које су с нама прије двије године само неколике хиљаде људи дијелили, те исте мисли дијели с нама сада стотине хиљада људи, а за неколико година наш ће број порасти до милијунâ. Непомишљајте, да ћете свакојаким кривдама нас сада побунити и раздражити, како бисте нас с тим за увјек могли придавити: **Ми ћемо тако дуго трпјети док не узимаднемо моћ и силу да престанемо трпјети и сами себи заповједати, а то ће бити тада, кад тих наших 18 милијуна душа добро сазна ко је наш непријатељ, као што то ми сада знамо. А тада ми нећемо ни потребовати револуције јер ћете сами, високородна господо, бити према нама праведнији — јер ћете то морати!**

Послије ријечи које ту наведосмо војничка управа забранила је за вријеме док опсадно стање устраје даље изилажење „Народних Новина“. Чим је Хавличку та забрана саопћена, он и да ни коме ни не казује, одилази у Беч и тражи од министра Баха да ту забрану

уништи, што је на велико изненађење Бах и учинио. Скоро ћемо сазнати, да је Бах постао највећи крвник Хавличков.

Дошавши у Праг Хавличек издаје изнова своје новине. Војна управа му је наредила нека „Октројку“ неподвргава строгој критици. Хавличек ма колико да је био мудар и обазрив опет му је било тешко испуњавати све услове, које је штампи постављало Бахово министарство. Једва да су протекла два мјесеца од како се Хавличек вратио из Беча а већ му је војни суд подметнуо кривицу за коју га је затворио 14 дана.

Изишавши из затвора Хавличек продужује свој рад. Његов силни карактер и тежњу за правдом није могло ништа сломити. Мајсторским својим пером он је знао, да шине по савјести непријатеље слободе. Па какво чудо, да су се на таквог сокола подигле све црне птице злогласнице?!

Палацки цијењаше много изванредни дар Хавличков. Велики чешки историчар изнио је многу лијепу и плодну мисао у Хавличковим »Народ. Новинама«. Због једнога чланка од Па-

лацкога, који се појавио при крају 1849. год. »Народ. Новинама« забрањено је са свијем даље излажење. То је учињено по наредби Баховој. Садржину тог чланка због кога је забрањено даље издавање »Н. Н.« саопштићемо овдје нашим читаоцима. Чланак носи титулу: „О централизацији и народној равноправности у Аустрији“ и обухваћа програм федеративног уређења монархије и то на темељу народности а никако не на темељу историјског права појединих земаља. Славни историчар одлучно осуђује централизацију и доказује да се она и за Аустрију из тога узрока не може рачунати за пробитачну, јер стоји у непосредној и неизбјежној противности с моралним основама цијеле државне конституционалности, и народне равноправности. Оно и министарство говори о равноправности, али кад просудимо о начину којим хоће да је заведе, морали бисмо формуловати смисао његов овако: равноправност свију народа у Аустрији само са превлашћу њемачког језика....... на тај би начин језици земаљски за увијек били издвојени од свакога јавнога парламентарнога жи-

ство Шварценберково раставља пр
сто од народа[1]) а у другом једном ч
ку пише дословно[2]): „Да се с нам
стране владе рђаво — могли би
рећи непоштено — поступало, то с
зна, а ако ко то пред свијетом по
заиста сâм у својој свијести друк
мислити мора. Неправда чињена
нама је јавна. Онима који су отво
ратовали противу Аустрије вјеро
се више него нама, и они мјесто
добили су ону награду коју смо
заслужили. Па ипак нас ништа
може одвратити од наше добро
мишљене и самом природом и и
ријом одређене нам стазе, и ако
баш влада у својој заслепљености
шкодила и себи и нама, ипак
ми једном досегнути свој циљ, јер д
чије и не може бити. Аустрија
бити такова какову ми препоручу
— иначе угинуће. То је истина
нам гласају свака мапа и свака
тистика. Хоћете ли се постојан
кривати за бајонете? Сјетите с
ваша војска смо ми сами, и
ове године сва наша војска сл

1) „Národni Noviny“ č. 129.
2) „Národni Noviny“ č. 130.

овако: „Има ли бити јединство државе аустријске необмањиво и непорушено оно захтијева за своје средиште ове послове и предмете: 1. Цара и дом или породицу његову; 2. послове иностране; 3. војску на суху и на мору; 4. државне финансије; 5. трговину и 6. органе или комуникациона (саобраћајна) средства уопће“. Остала средишња министарства по Палацком имала би бити или са свијем срушена или у својим дјелима ограничена, а на њихово мјесто имала би ступити земаљска или народна министарства. Сваки већи комплекс или свака већа група народна треба да има на челу своје управе једнога министра, који би до душе стајао у колегијалности с министрима у Бечу, али би боравио у главном мјесту оне земље, која би му била потчињена. Таких народних или земаљских министарстава по Палацкоме имало би бити најмање седам, и то за ове земље: 1. њемачке, 2. чешкословачке, 3. пољскорусинске, 4, маџарске, 5. румунске, 6. јужнословенске и 7. талијанске. Министри тих земаља имаду бити у вези са својим бечким колегама.... „ Најглавнија корист која би из

таког уређења произтјецала била би та, што би се сви послови државни и народни дали вршити све до највише инстанције на језицима народнијем и тако би начело народне равноправности престало бити пуким подражавањем".

Свој чланак завршује Палацки згодно овако: „Говори се, да влада аустријска мора бити силна и енергична и због тога прикупљена и усредсређена на једном мјесту и у једнијем рукама. Ми, душа ваља, не знамо је ли био вазда силан онај, ко се упуштао у бој с правом и природом, али да у том боју увијек подлећи мора, у то не сумњамо. По свему изгледа да наши противници мијешају, можда мимовољно, у својим ријечима различне појмове заједно, кад говоре о влади силној, а мисле при том само на владу којој је мила **угодност**. Ако је тако не ћемо их са свим побијати; толико ћемо само казати да угодност не спада у прве редове погодбе уставне владе. Угодност[1]) у др-

---

[1]) Чешки се каже *pohodlnost* или *pohodli*, што ја на наш језик нијесам могао превести друкчије већ са ријечју *угодност*, и ако ми се чини да та наша ријеч потпуно не поклапа ову *чешку*.

жавном уређењу могу тражити само деспотизам и варварство; владе су просвјећене и слободомислене од вајкада бивале марљиве у сачувању хиљада интереса државних и грађанских, а за то нити су могле нити су пак хтјеле проглашавати угодност своју за ствар у државном организму над свим другима најважнију".

Тај чланак великог историка који је печатан у »Н. Новинама« при самом крају године 1849 обратио је на се пажњу готово читавог европског јавног мишљења. Али ми је немогуће износити овдје како се у Европи о предлогу Палацкога судило; ограничавамо се на том, да прикажемо само како је један од угледних пољских листова о том предлогу судио: — Краковски „Czas" овако је писао: Колико се нас тиче, ми усвајамо потпуно начело господина Палацкога, а ако његов предлог не може у свему да уздржи критике, кривица није до њега већ до самога предлагача". Исти је часопис осуђивао централизам овим ријечима: »У нашим временима усиљавати се око стварања јединствене државе на штету и затор народности значи толико ко-

вота. Али ни тај ударац не би био д
ста, већ би влада централна употребљ
вајући тај језик одстранила у ис
вријеме и све остале језике из сви
одсјека више администрације. Така ра
ноправност не само што изврће до д
те празне министарске ријечи о ра
ноправности народној и поставља пу
обману за морални основ државе, в
је она и смртно опасна за оне нар
који осим Аустрије нигдје више
живе или ако живе они се нијесу к
ри политички развијати«. Из тог чл
ка наводимо још ове значајне рије
— »Докле год народи буду имали
зрока бојати се за своју народн
све дотле никад неће бити у Аустр
спокојства и мира. А ако се у том по
ду (*равноправности народне*) не да
ранција самом организацијом држ
ном, онда ће у истини министарств
лудо трошити ласкаве ријечи: непо
рење, које већ одавна подхрањују
љаду повода, увијек ће се више
пламћивати и подгризаће сва држ
и везе народне оданости и љуба

Свој предлог о организацији држ
ној на основи равноправности св
њезиних народа формулује Пала

стање зауставити". И тако у почетку год. 1850. Чеси губе једини свој орган, у коме су њихови народни интереси били достојно заштићавани, и у ком је назадњачка и за народ чешки убитачна политика владина стварно и снажно критикована.

Хавличек није спадао међу ове мале и ситне душе, које одмах малакшу и одричу се сваке борбе, чим мало силнији вјетар с њима затресе. Хавличек је био увјерен да се само помоћу разумне борбе може доћи до слободе и уграбљенијех права. Хавличек нема мира;он улаже сву своју енергију само да дође до концесије како би могао издавати други часопис. Добити концесију, да издаје лист у Прагу, није могло бити ни помисли. За то се Хавличек пресељава у Кутну Хору и ту му је послије великих напора пошло за руком да дође до концесије, да може издавати часопис „Slovan". Први број тог часописа изишао је 8. маја 1850 године. И тај први број ради тога што није испунио неку малу формалност, одмах је био конфискован, и тек послије три мјесеца скинута је с њега конфискација. Хавличков „Слован" изи-

лазио је два пут у недіељи, и то у у свескама. Проницаво и далековидо око Хавличково није никакав важнији чин владин прегледало: он је све у правој свјетлости приказивао и о свему је отворено и без бојазни свој суд изрекао. Разумије се, да му се Бах за ту његову отвореност и непреломљивост преко својих власти светио. Власти су у Кутној Хори трле Хавличку силан рен под нос, тако да је морао постојано кијати, па ипак је он остао вазда дошљедан поборник потлаченијех чешкијех права и никад није хтио истину у кучине завијати. Колико је Баху било немило писање „Слована" види се из овога: Он је тај лист најприје забранио за Галицију, потом за Буковину, па за Угарску и најпослије за сам Праг.

Бах, ријешивши се једном да угуши сваки самосталан покрет и сваку слободну ријеч у држави, прогонио је немилосрдно све новине, које су се иоле опирале његовој самовољи и његову безобзирном рушењу грађанских и народних слобода. Нарочито му је „Слован" био трн у оку и за то Бах преко *својих органа* не опомиње већ је управо

слао Хавличку писмене пријетње. Прву писмену пријетњу добио је Хавличек 20. јулија, а другу 9 августа и увјеривши се, да се није кадар са самовољом борити, он обуставља у мјесецу августу године 1852. даље издавање „Слована".

Па мислите ли да се влада оканила тог челичног човјека бар онда кад јој није више са својим оштрим пером могао шкодити? Није. Хавличек је био осуђен као рушилац „мира и поретка" у држави и његову кривицу претресасала је порота у Кутној Хори на 12. новембра 1852. год. Претрес је трајао од деветог сата изјутра па до пола ноћи. Хавличков правозаступник био је д-р Фрич, али се и он сам бранио духовито и с увјерењем. Грађани који су са највишом напрегнутошћу ишчекивали исход пресуде дошли су у бурно одушевљење кад је порота једногласно изрекла суд: „Невин!"

Али Бах који би највољео да је Хавличек већ међу покојнима није ни у колико вољан био оставити Хавличка да живи „на слободи" међу својим народом. Он се бојао његова гласа, његове бистрине, његова имена. По Ба-

ховој наредби, дана 16. децембра 1852. год., у по ноћи Хавличку долазе у походу незвани гости, дижу га из његове постеље, удаљују га од његове друге и дјетета и одводе као каквог разбојника у Тиролски град Бриксен, гдје је био интерниран. — Хавличек је патио од сухе болести; у Бриксену је та боласт подривала нагло драгоцјени живот тог узор-човјека. Послије четири године пустили су га из затвора и он се враћа у своју домовину гдје послије кратког времена испушта своју напаћену душу год. 1856. Изгубивши такога великана протужила је чешка земља, али није смјела плакати, није смјела гласно одавати своје болове; — тирани се понекад боје и суза народних!.....

Кад се влада увјерила да свукуда мир влада: Италија је била покорена, Маџарска помоћу руском сломљена, у држави је „поредак" завладао — видећи, да је све добро и „у реду" влада Шварценберк-Бахова приступила је и посљедњем свом чину: октројовани устав од 4 марта 1849 сасвим је срушила 31 децембра 1851 год. Народи устријски будући на тај чин одавна

приправљени ћутали су и жељели су својој влади — пропаст и зло!

Нијемци видећи да је Чесима уграбљено свако оружје за одбрану стали су јуришати изнова на све што је Чесима свето и драго. Чак су неки од њемачких »научењака« изопачавали историју. Нијемци су помоћу власти и своје полиције завукли нечисте руке и у најдраже светиње чешке. Тако н. пр. барон Хелферт вицесекретар државни управо је принудио Чешку Матицу, да изда његову књигу »Јан Хус«; барон Хелферт старао се да Хуса у другој боји Чесима прикаже: тог светога човјека хтио је Чесима оцрнити и огадити. Тај Хелферт успио је да Палацкога истисне и из Музеја и из Матице Чешке! Још су многи други Нијемци чинили јуриш на чешку историју. Неки Нијемац Куе устао је против чешког научењака Ханке увјеравајући, да је он фалзифицирао најстарији чешки историјски споменик, Краљевскодворски рукопис. Ханка је тужио Куа за увреду части и суд је осудио истога два пута на казну па ипак Куе није казне издржао јер је стајао добро код највиших владиних кругова, који су о Чесима и њи-

ховој историји исто онако мислили као и он.

Владини су органи вршили нечувену самовољу над Чесима. Чешки језик у суду и јавној управи није никако трпљен. Неки Пајман, задрти Нијемац и полицијски комисар у Прагу, одредио је чешком језику рок од седам година па да потпуно изумре! Што је тај Пајман јавно гласао то је била жеља и читавих хиљада другијех Нијемаца, који су стајали у владиној служби.

Влада Бахова показала се као највећи непријатељ сваке равноправности уопће. Чешки је језик био 1848 год. заведен у школе и проглашен је за равноправан с њемачким језиком. Али та равноправност није била дуга вајека. Бахов апсолутизам ишћушкао је чешки језик из свију средњих као и из многих стручних заводâ. Чесима се није било вајде противити, јер је влада била глуха и неправедна. Бахова владавина спадала је у оне сорте владавинâ, које никад не маре за правду и разумне разлоге, већ само уступају пред силом, спољним притиском и очевидном опасношћу.

Хавличек је још као уредник „На-

родних Новина“ растурао кроз чешки свијет мисао како би то било корисно кад би се основало једно удружење, које би се старало о цјелокупном напретку и развићу чешкога народа. Тај бесмртни Чех већ је био нашао и име за тако друштво; он га је називао: „Jednota Komenského“. Може бити те би се та замисао Хавличкова и остварила још за његова живота, да није било државног преврата.

Кад су се Чеси мало прибрали и дошли к себи од ударца који их је задесио са државним превратом они су се лаћали оних послова гдје им је влада најмање могла сметати, а нарочиту пажњу обратили су на своје материјално јачање. Чешки земљорадници, које је година 1848 опростила од поданства великим газдама и племићима стали су се приближавати и узајамно се потпомагати. Влада је спречавала чешке ратаре, да се удружују и да оснивају задруге. Још год. 1860 у Чешкој је било свега 14 ратарских удружења а у Моравској и Шлезији 6; како је то незнатан број, кад га упоредимо са бројем удружења која егзистоваху у Доњој Аустрији и Штајер-

ској; у тим двјема покрајинама било је год. 1860 око 123 земљорадничких удружења, и ако су те покрајине територијално и по становништву биле мање од земаља чешке круновине. Јест, али у Доњој Аустрији и Штајерској живио је изабрани народ њемачки, којега су напредак и материјално благостање лежали влади на срцу, док је у чешким земљама била претежна већина народа чешкога, коме влада не само што није жељела напретка већ шта више била је и противу његова опстанка. —

Како се у Чешкој његује много шећерна репа, то су чешки ратари отпочели подизати шећерне фабрике, којих је год. 1860. већ било 60 на броју. Тако су сви они тежаци који су се занимали око његовања шећерне репе могли за своје производе добити много више новаца него што су то били прије у стању, док су шећерну репу продавали великим газдама.

Чешке се занатлије исто тако стараху о свом образовању и узајамном потпомагању. Занатлије оснивеху своје штедионице, а на њих су се угледали и други ситни привредници и тако оснивање

штедионица расло је веома нагло. Да се штедионице подижу томе је помогла доста и жива агитација Шулц-Делићева учења, које је у Чешку пренијето из Њемачке. Год. 1871. у читавој Аустрији било је 782 штедионице од којих је на чешке земље припадало 514. Чеси се уопће стараху да своју ситну привреду подигну и унаприједе јер јер је крупна привреда у том времену била у рукама њемачко-чивутским.

Чеси знадијаху да само образовано чешко радништво може успјешну борбу водити у привредној утакмици, па за то се они баш онда кад је Бахов тероризам сваку политичку борбу онемогућавао, старају, да своје занатлије и раднике просвете и образују, и тако да их припреме како неби подлегли у утакмици са Нијемцима, који што се тиче образованости и технологичке умјетности стајаху на врло високом степену.

Чешки су земљорадници добијали спрему и знање на тако званим реалним школама, којих је много у Чешкој било подигнуто на трошак чешких опћина а по узору прашке реалне школе. За вријеме Бахове владе

Чеси су подигли, разумије се сами својим жртвама, више виших и нижих приправних школа.

Осим школа и књижевност је помагала полету народно-привредноме. У то се вријеме појавило више популарних списа у којима су разна питања народно-привредна рјешавана. Од периодичних привредних часописа нарочиту заслугу око економског образовања народа чешкога имају, Кодимове: „Привредне новине“, „Кључ Привредни“ и Фрање Шимачка „Посланик из Прага“. —

Бах се љуто варао кад је мислио, да је систем његове владавине трајан. Већ 1859 год. могло се предвидјети да Бахова владавина неће имати дуга вијека. Држава је стењала под финансијском кризом, лијепо небо талијанско почело се облачити у густе и црне облаке, ти облаци оглашавали су олују, која је носила Баху пропаст а народима аустријским ослобођење!...

V.

Октобарска диплома. — Чешке наде и очекивања. — Фебруарски патенти. — Нова разочарања. — Дуализам. — Пут политичких вођа чешких у Руси-

ју. — Рад на измирењу са владом. — Младочеси и Старочеси. — Крај пасивној политици. — Народна свијест код Чеха. — Друштвени живот. — Хуманитарне установе. — Школе. — Књижевност и просвјета.

Бахов је апсолутизам нашао свој гроб у финансијској биједи државној и у привредној невољи народној. Зло се финансијско није дало поправити ни продавањем државних добара, ни жељезница, ни издавањем државних папира — ничим! Посљедњи лијек: контраховани народни зајам, у износу од 611 мил. фор., није употребљен на оздрављање народних финансија већ на посједнуће влашко-руских граница за вријеме кримске војне.

Апсолутизам се превијао као гуја у процјепу под несређеним финансијама а у том је још пристигла 1859 и несретна војна италијанска и задала му је посљедњи удар. Аустријским је народима био већ дозлогрдио и Бах и његова мрачна владавина, па с тога су они и молили Бога да Талијанци потуку аустријску војску, јер су знали да ће само, ако Аустрија буде побијеђена, моћи и они лакше доћи до

Чеси су подигли, разумије се сами својим жртвама, више виших и нижих приправних школа.

Осим школа и књижевност је помагала полету народно-привредноме. У то се вријеме појавило више популарних списа у којима су разна питања народно-привредна рјешавана. Од периодичних привредних часописа нарочиту заслугу око економског образовања народа чешкога имају, Кодимове: „Привредне новине", „Кључ Привредни" и Фрање Шимачка „Посланик из Прага". —

Бах се љуто варао кад је мислио, да је систем његове владавине трајан. Већ 1859 год. могло се предвидјети да Бахова владавина неће имати дуга вијека. Држава је стењала под финансијском кризом, лијепо небо талијанско почело се облачити у густе и црне облаке, ти облаци оглашавали су олују, која је носила Баху пропаст а народима аустријским ослобођење!...

V.

Октобарска диплома. — Чешке наде и очекивања. — Фебруарски патенти. — *Нова разочарања*. — Дуализам. — *Пут политичких* вођа чешких у Руси-

ју. — Рад на измирењу са владом. — Младочеси и Старочеси. — Крај пасивној политици. — Народна свијест код Чеха. — Друштвени живот. — Хуманитарне установе. — Школе. — Књижевност и просвјета.

Бахов је апсолутизам нашао свој гроб у финансијској биједи државној и у привредној невољи народној. Зло се финансијско није дало поправити ни продавањем државних добара, ни жељезница, ни издавањем државних папира — ничим! Посљедњи лијек: контраховани народни зајам, у износу од 611 мил. фор., није употребљен на оздрављање народних финансија већ на посједнуће влашко-руских граница за вријеме кримске војне.

Апсолутизам се превијао као гуја у процјепу под несређеним финансијама а у том је још пристигла 1859 и несретна војна италијанска и задала му је посљедњи удар. Аустријским је народима био већ дозлогрдио и Бах и његова мрачна владавина, па с тога су они и молили Бога да Талијанци потуку аустријску војску, јер су знали да ће само, ако Аустрија буде побијеђена, моћи и они лакше доћи до

потлачених својих права и слободе! И Бог није пречуо молбе народа аустријских: војска аустријска била је поражена код Мађенте и Солферина, и тај пораз послужио је као непосредан узрок паду Бахову 21 августа 1859 године, послије кога је мјесто министра предсједника заузео Агеное Голуховски. Још прије свега тога изишао је био 15 јула манифест царски у ком се обрицало да ће се благостање Аустрије засновати на богаству њених душевних сила, као и на реформама у законодавству и управи које би томе одговарале. Из свега тога могло се слутити, да ће у Аустрији отпочети конституционална владавина.

2. марта 1860 царским манифестом умножен је државни савјет на 58 чланова, међу којима није било ни једног Чеха. У том државном савјету било је неколико федералистичких присталица.

Тек 20 октобра 1860 г. издата је царска диплома. Та диплома позивајући се на прагматичну санкцију обећава, да ће на тај начин обезбједити јединство државно, што ће појединим *краљевинама* и *земљама* повратити *права, слободу* и уређење, које ће

бити у сагласности с учењем права историјскога и са правима разних краљевстава и земаља, али ће у исто вријеме одржати тврду и непорушену везу тијех краљевстава и земаља са цјелокупношћу државном. За то се у тој дипломи и приписује велика важност земаљским саборима (у чл. I.) а у чл. II. таксативно се набрајају изузетни случаји, кад државни савјет може и то само у опћим стварима (које се тичу цијеле државе) доносити рјешавања. Али осим ствари које су у чл. II. одређене у компетенцију државног савјета владар је оставио још себи право, да и *неке друге ствари* о којима је до тад заједнички рјешавано, да се по том уз помоћ државног савјевјета о њима претреса. Оштро узевши том је дипломом само земљама угарским признато њихово угарско уређење и тако је још године 1860 истакнут дуализам који је неколико година послије имао ступити у живот. Већ том дипломом раздијељена је држава на двије половине, а у цислајтанску половину узета је и чешка краљевина упркос њеном историјском праву и некадањој самосталности...

Именована је диплома изазвала поред све своје нејасности код Чеха доста велико весеље. Додуше Чеси нијесу долазили до оне екстазе као што смо ми то видјели код њих године 1848.; послије толико невоља и обмана они су постали хладнији, прибранији, неповјерљивији и све су што је долазило одозго прихваћали са неком дозом скептичког расположења. Па ипак се код Чеха утврђује вјера, да ће се њихови народни идеали остварити; они ваљада мишљаху, да ће она права за која им се октобарским дипломом није јамчило послије обезбиједити и признати. Чешке наде бијаху доста ружичасте и њихово очекивање није им изгледало да ће бити без награде.

Али се Беч пожурио да код Чеха убије и лијепу наду и оправдано очекивање. Већ у фебруару мјесецу год. 1861. издани су били по министарству патенти са којима се имала парализати већина од оних обећања, која је пружала царска диплома народу чешком. Изишла су три фебруарска [1]) па-

[1]) Ти патенти зову се једном ријечи „фебруарка", чиме се означава октројовани устав у фебруару мјесецу год. 1861.

лента: један о царевинском вијећу други о државном парламенту и трећи који обухваћаше октројоване уредбе круновинских земаља - мимоугарских. Државни савјет дијелио се на шири, у коме су имали засиједати делегати из читаве монархије и на нижи у коме су имали засиједати изасланици само цислајтанских земаља. У дјелокруг ширег државног савјета спадале су ствари: војничке, финансијске, новчане, царинарске, трговачке и саобраћајне (комуникација), све остале ствари спадале су у компетенцију ужег државног савјета (аустријског парламента). Компетенција земаљских и покрајинских сабора била је јако подстрижена. Са тим патентима изишао је и назадњачки изборни ред, с којим су могли бити задовољни једино Нијемци и капиталисте, јер им је с њим била осигурана већина и господство у држави.

У фебруару мјесецу били су већ наређени и земаљски избори, и благодарећи изборном реду на чешки сабор дошла је њемачка већина. Чешки посланички кандидати у своме прогласу на бираче акцентовали су историјско чешко државно право и позивали су

цио народ к сталности и одважности ради „очувања монархије и свете чешке круне.“

Ми нијесмо заборавили како је Ригер у парламенту кромјержишком био против племства и сваких привилегија. Ригер ступајући поново на политичко поприште у велико се бијаше измијенио. Год. 1861. у мјесецу јануару Ригер је склопио договор са Кламем-Мартинцем, по коме се има очувати континуитет међу сабором сталешким и његовим правима и међу будућим обликом јавнога права чешке круне. На основи тога уговора и издан је онај малопређашњи проглас на чешке бираче.

Мучно је било Чесима посматрати гдје у њиховом народном сабору сједи непријатељска већина, али су то они доста мирно и стрпљиво подносили јер су вјеровали, да тако то остати не може и да изборни ред Шмерлингов мора пасти.

Одмах, чиме се земаљски сабор окупио, Ригер је у име осталих посланика снажно протестовао противу *изборног реда* Шмерлингова и противу *подјеле сабора* на курије. На првом за-

сједању сабора подигли су се велико-посједници и прогласили су себе „за депозитаре права земаљских“, саопћавајући истовремено, да ће радити на „осигурању опстанка краљевства чешкога“. Дана 11 априла, на предлог кардинала Шварценберка, ријешио је сабор, да се опреми депутација у Беч, да замоли цара нека се крунише за краља чешкога у Прагу. Цар је одговорио на 15 априла послатој депутацији: „крунисаћу се за чешкога краља“ Али то обећање, које је и послије тога још неколико пута поновљено, ни до данашњега дана није оживотворено.

На земаљском је сабору требало извршити изборе за државни парламенат. Чеси нијесу ни у колико били вољни шиљати своје посланике у Беч јер они држаху, да би на тај начин било повријеђено њихово историјско државно право. Тек пошто је кардинал Шванценберк савјетовао да се пошљу чешки посланици у парламенат, али под неким ограђењем, чешки је сабор 17. априла изабрао 21 посланика, који су имали заступати Чехе у државном вијећу. У свом је говору Ригер изјавио да Чеси ступајући у државно вијеће

хоће ту да се увјере, да ли Нијемци у истину намјеравају своју већину на то употребити, да Чехе сасвијем из парламента искључе и да у њ уведу непријатељске елементе, који нијесу у праву заступати чешку краљевину. Даље је Ригер прогласио, да се Чеси ступајући у државно вијеће ограђују противу икакова попуштања од права, која припадају Чешкој круни.

И на моравском су земаљском сабору били Чеси у мањини, премда у Моравској живи $^3/_4$ Чеха, а само $^1/_4$ Нијемаца. Морава се није више отуђивала од своје сестре Чешке, као што је то било год. 1848. На сабору моравском изабрано је за државни парламенат 18 Нијемаца и само 4 Чеха!

Тако у мјесецу априлу кад је (29. априла) отворен државни парламенат видимо ту и Чехе, поред свега њихова ограђивања заступљене. Маџари су били много досљеднији: они нити су хтјели 1848. год. да чују за Бечки парламенат, нити пак 1861. Они су остали, признати се мора, истрајни у борби са Бечом и на пошљетку су из те борбе *изишли као побједиоци*. Али не заборавимо оно чега смо се већ једном

дотакли, а то је, да се Маџари налазе у повољнијим приликама, па мјесто да су им Нијемци противници, они су им природни савезници били онда, кад су они војевали за своје државно право а савезници су им остали и по том кад су они већ до своје државне самосталности дошли, и то због тога, како би у заједници с њима могли словенске народе силније гњијечити. Чесима су и прије пјевале а и данас још пјевају сасвим другe птице него ли Маџарима!...

Овдје ћемо се само летимично осврнути на оно што се догађало у Бечком парламенту и чешком сабору земаљском од 1861. па до 1879. год. кад су Чеси напустивши пасивну опозицију ступили поновно у државни парламенат и у земаљ. чешки сабор.

Кад су Чеси ступили у парламенат 1861. год. њемачке централисте дочекале су их читавим пљуском погрда и увреда. Нарочито се предсједник парламента, Хајн одликовао у игноровању чешкога државног права а главно крило Хајново био је неки пангерман Гискра. Чеси како су знали и могли заштићавали су се од бијеса њемачког

хоће ту да се увјере, да ли Нијемци у истину намјеравају своју већину на то употребити, да Чехе сасвијем из парламента искључе и да у њ уведу непријатељске елементе, који нијесу у праву заступати чешку краљевину. Даље је Ригер прогласио, да се Чеси ступајући у државно вијеће ограђују противу икакова попуштања од права, која припадају Чешкој круни.

И на моравском су земаљском сабору били Чеси у мањини, премда у Моравској живи $^3/_4$ Чеха, а само $^1/_4$ Нијемаца. Морава се није више отуђивала од своје сестре Чешке, као што је то било год. 1848. На сабору моравском изабрано је за државни парламенат 18 Нијемаца и само 4 Чеха!

Тако у мјесецу априлу кад је (29. априла) отворен државни парламенат видимо ту и Чехе, поред свега њихова ограђивања заступљене. Маџари су били много досљеднији: они нити су хтјели 1848. год. да чују за Бечки парламенат, нити пак 1861. Они су остали, признати се мора, истрајни у борби са Бечом и на пошљетку су из те борбе *изишли као побједиоци*. Али не заборавимо оно чега смо се већ једном

дотакли, а то је, да се Маџари налазе у повољнијим приликама, па мјесто да су им Нијемци противници, они су им природни савезници били онда, кад су они војевали за своје државно право а савезници су им остали и по том кад су они већ до своје државне самосталности дошли, и то због тога, како би у заједници с њима могли словенске народе силније гњијечити. Чесима су и прије пјевале а и данас још пјевају сасвим друге птице него ли Маџарима!...

Овдје ћемо се само летимично осврнути на оно што се догађало у Бечком парламенту и чешком сабору земаљском од 1861. па до 1879. год. кад су Чеси напустивши пасивну опозицију ступили поновно у државни парламенат и у земаљ. чешки сабор.

Кад су Чеси ступили у парламенат 1861. год. њемачке централисте дочекале су их читавим пљуском погрда и увреда. Нарочито се предсједник парламента, Хајн одликовао у игноровању чешкога државног права а главно крило Хајново био је неки пангерман Гискра. Чеси како су знали и могли заштићавали су се од бијеса њемачког

и покушавали су свакојако да своје противнике разлозима обавијесте, да су њихови захтјеви оправдани. Али како онај кому је дана сила слабо хаје за разлоге, тако су и Нијемци чешке разлоге испраћали звиждањем и ругањем.

Било је гласова као што смо видјели, који су били противу свакога пошиљања у парламенат; ти гласови довикиваху: О нашем се праву и нашој судбини може само међу нама, на нашем земљишту и на нашем народном сабору рјешавати, а никако у Бечу; јер Беч није ни у колико властан да се мијеша у унутарње послове наше краљевине. Али су расуднији чешки људи знали да то није могућно досећи, с тога су и ступили у парламенат, да бар учине пробу не би ли се до чега дошло. Али кад је у мјесецу децембру год. 1861 закључено засједање државног вијећа чешки су се посланици повраћали у своју отаџбину с тешким осјећајима и жалосним увјерењем, да је њихово мишљење е се с Нијемцима може мирним путом до каква споразума доћи, само пука обмана. Ипак су чешки посланици учествовали на *државном вијећу* још и идуће 1862 год.,

али су се понашали сасвим пасивно, узимајући активног учешћа само у дебатама о штампарском казненом праву. Тек год. 1863 посланици чешки ријешише да не иду више никако у Беч; о том свом кораку извјестили су пресједништво парламента меморандумом, који је изишао из пера Ригерова. У том меморандуму Чеси и опет наглашују своје историјско државно право, које би се подударало с интересима читаве монархије и које ће стати у сагласности с октобарском царском дипломом. Тако је отпочела пасивна опозиција, која је била управљена против државног парламента и против централистичког устава уопште. Организатори и душа те политике били су Палацки и Ригер.

Палацки је био страшно огорчен на владу; велики Чех није могао више хладно гледати све неправде и увриједе, које влада на његов народ товари. Палацки је у својој посланици коју је послао у Франкфурт написао оне свукуд познате историјске ријечи: — „кад не би Аустрије било морала би се створити“; аустријске владе са својом ћоравом политиком довеле су тог слав-

ног човјека до таквог озлојеђења, да је он 1865 год. написао: „Били смо прије Аустрије па ћемо бити и послије“. У том геслу и у Ригерову: „недајмо се“ налазио је чешки народ појачања у својој борби с непријатељем.

Чешки посланици видећи, да је у државном парламенту све изгубљено с тим су били већу снагу уложили, не би ли до чега дошли на свом народном сабору. Али залуду мука! на сабору су их предусреле исте оне недаће с којијема су се и у Бечу борили. Нијемци су као што знамо и овдје били у већини. Чешке предлоге о школама, о равноправности језика у школама и уредима, њемачке су централисте без икаквог обзира одбацивали.

Ипак је у нечем значајно засједање чешкога сабора у тој 1863. год. ту се први пут истичу у чешком клубу посланичком два смјера и двије струје: струја конзервативна и демократска, које су се оштро судариле код дебате о промјени изборног реда и опћинског уређења. *Конзервативци* су ишли са великим посједницима, старајући се да *се одржи* њихова курија а демократи *које је предводио* д-р Сладковски били

су против тога, да се великопосједницима даје ма какво првенство при изборима. Још је дошла једна ствар која је распламтила огањ међу насталим двјема странкама; то је био пољски устанак: Старочеси били су против пољске ребелије а на страни руској, а Младочеси су одобравали устанак пољски и своје су симпатије јавно преко штампе исказивали „браћи“ Пољацима.

И год. 1864. на чешком сабору се расправљало о опћинском уређењу и о равноправности језика, у школи и уреду. Доиста је Чесима те год. и пошло за руком да бар што се средњих школа тиче призна обвезаност обају језика земаљских: чешког и њемачког[1]) у погледу промјене изборног реда и равноправности језика чешког са њемачким у уредима ништа није постигнуто ни те године.

Моравски чешки изасланици нијесу заједно са чешким посланицима из краљевине иступили из Бечког парламенна, већ су пошли за њиховим примјером истом год. 1864.

---

[1]) Али то ријешење саборско није дошљедно *проведено.*

Шмерлингово је министарство постало несносно и самим Нијемцима, и то највише због тога што је то министарство безобзирно прогонило слободну штампу. Шмерлинг се није могао опирати здруженим нападајима са свију страна, због чега је његово министарство било отпуштено у јулу мјесецу год. 1865. На мјесто његово наступио је гроф Белкреди. Заједно с наступањем Белкредијевим изишао је и царски манифест у коме је објављено повраћање октобарској дипломи. Цар је изјавио готовост да ће преговарати са земљама угарским на темељу октобарске дипломе и фебруарске (тако су једним именом називани они патенти, издани у фебруару мјесецу 1861 год.) Нарочитим је патентом и разним земаљским саборима у Аустрији обећано, да ће им се *предложити* и октобарска диплома и фебруарска као и исход аустро-угарског изравнања.

Тај је манифест и патент изазвао код Чеха огромну радост и они у часу заборавише сва грка искушења и на све неправде учињене им посљедњих неколико година.

Чешки се земаљски сабор састао и

1865. год. И чешки су посланици дошли нањ, међу њима је поводом изданог манифеста и патента завладало неко особито расположење. Сабор је и по други пут ријешио, да у адреси позове цара нека се милостиво крунише за чешкога краља. Цар је одговорио: „даћу се крунисати у свом старославном мјесту Прагу а у средини својих вјерних Чеха за краља чешкога". И на том је засједању земаљског сабора рјешавано о измјени изборног реда. Важним ријешењем још је било, што се позвала влада у почетку 1866. год. да призна пуну равноправност језика чешкога са њемачким у прашком университету. Али је влада у то вријеме имала друга посла; Бизмарк јој задаваше грдне бриге. —

Двије су велике моћи, Пруска и Аустрија, ратовале као двије друге противу малене Данске. Данци су послије храбре борбе подлегли и уступили „побједницама" Шлезвиг и Холштајн. Али одмах по бечком миру, још 1864 год., те двије уграбљене провинције постају Еридином јабуком међу дотадањим, пријатељицама"; Аустрија је хтјела за се плијен а Пруска за се.

1866 год. Пруска придобија за се Италију и управо изазива Аустрију да јој објави рат. Аустрија заиста рат и објављује и ратује у исто вријеме и противу Пруске и противу Италије. У Италији аустријско оружје донекле и успијева. Али 3. јула 1866 год. код Кенигреца ријешила се судба аустријског оружја: аустријска је војска потучена и непријатељ побједоносно ступа 8 јула у сам Златни Праг. У Прагу Пруси издају проглас на чешки народ у ком се увјерава, како они нијесу дошли као непријатељи и освајачи, већ сасвим обратно, да су намјерни поштовати историјска и народна права чешкога краљевства и да ће бити праведни према свима грађанима без разлике положаја, вјере и народности. У прогласу стоји дословно: —„Од нас је удаљен сваки помишљај, да оправданим вашим тежњама за слободно народно развиће и самосталност сметње стављамо.... Ако наша праведна ствар побиједи онда би можда и Чесима и Моравцима дошао час у коме би своју будућу судбину могли слободно сами *да ријеше*". Али Чеси знадијаху да је *то само лепак*.

Од онога дана (17. јуна) кад је цар Фрањо Јосип с прокламацијом јавио својим народима да је објављен рат Пруској, па све до свршетка рата Чеси су непрестано пошиљали увјерење своме владару о својој оданости и лојалности дому хапсбуршкоме. Неко вријеме и по том кад је мир био закључен (23. августа) остала је пруска војска још у Прагу. Чеси су и тиме хтјели увјерити свога владара о својој лојалности, што су 18. августа, на очима пруске војске, прославили најсвечаније рођен дан царски. Пруси су сасвим напустили Праг истом 18. септембра 1866. године.

По савјету Бајста сазвано је патентом од 2. јануара *изванредно* државно вијеће свију мимоугарских земаља; на дан 25. фебруара том је вијећу предложена нагодба аустријско-угарска, и вијећу није друго преостајало већ само да призна готов чин. Белкреди је хтио, да се то изравнање предложи земаљским саборима, али наишавши на јак отпор, отступио је 7 фебруара; његовим нашљедником био је Бајст, који је био противу његова предлога.

Чесима није помогло ни њихово по-

стојано увјеравање о лојалности к славној кући Аустријској, ни њихове неоцјењене жртве — за одржање цјелине државне — они нијесу добили награде на коју су имали пуно право. Док на против Маџари који су радили 1848 год. заједно с Нијемцима сасвим отворено, да поткопају темељ јединству монархије, а тај су свој омиљени посао и послије опет са својим пређашњим савезницима продужили тако да су и у рату пруско-аустријском под разним изговорима одрекли сваку помоћ Аустрији; али ни то није било доста, већ су они чак организовали и Клапкову легију противу аустријске војске — ето тим Маџарима, за њихово издајство и стално подривање државне моћи аустријске пружа влада Бечка најбогатију награду, испуњавајући и до најмањих ситница све њихове захтјеве! Кад би Маџари спадали у словенска племена, другом би се мјером и њима мјерило; али они пошто умију да се напињу и надувају мржњом и неким племенским господством над Словенима, ето само то је доста, да их Нијемци као рођену браћу у топла наручја приме и изаберу их за

своје савезнике противу „инферијорних“ Словена. —

Чешки земаљски сабор није пристао на нагодбу аустријско-угарску због чега је био распуштен и расписани су нови избори. У чешком сабору и 1867. извршени су опет ужи избори посланика за државноправно вијеће, али изабрани чешки посланици остали су и даље у опозицији пасивној, и нијесу хтјели одилазити у Беч.

Неблагодарност бечке владе управо је распалила Чехе. Чешки су прваци изгубили били своју обичну политичку тактичност и одбацили су сваку дипломатску умотаност, па су радо примили позив који им је послан из Москве, да дођу на етнографску изложбу. Много чешких првака међу којима бијаху и Ригер, Палацки и Браунер, отпутовало је демонстративно у Русију. Кад су стигли на границе великог словенског царства, Руси су их дочекали раширеним рукама и све су их до Москве одушевљене гомиле свијета предусретале и поздрављале. У царском је Селу примљена депутација словенских гостију међу којима бијаше и пет Чеха — разумије се да су међу овима били Па-

лацки и Ригер, — у депутацију од цара. Цар је са свима срдачно разговарао и поздравио их је све *као словенску рођену браћу на словенском земљишту*, а обраћен к Чесима цар је рекао да му је особито пријатно што их види међу осталим гостима у Царском Селу. Ригер је општио с првим руским дипломатама, а Палацки се дуже вријеме разговарао са руском царицом. 27. маја, пред одласком гостију у Москву даван је банкет у част словенских гостију. На том је банкету генерал Иванички наздравио „духовном јединству свију словенских племена"; говорник се обратио Чесима овим ријечима: „Ви Чеси имате учене и славне људе, ви сте просвјећен народ, ви морате заузети код нас она мјеста, која досле заузимаху Нијемци. Ви разумијете наше словенске интересе; Нијемци су правили карикатуру из наше словенске Русије".

Не можемо на дуго причати све чиме су се словенски гости срели у Москви. Весеље, пјесма, свирка, усклици, свечане забаве, здравице — свега тога било је у изобиљу. Нарочито је велика част давана у парку названом

Соколник, који лежаше близу Москве. За трпезом је било преко 800 гостију. Пало је више здравица. Ригер је у својој здравици са објективнога становишта говорио о измирењу Руса и Пољака, и изјавио је жаљење што се и Пољаци међу осталом славенском браћом не налазе. Без икаква околишења књаз Черкаски овако је одговорио Ригеру: „сваки ће се од нас радовати кад види Пољаке међу нама; али нек се поврати Пољак у нашу породицу, не као јогунасти члан, већ као изгубљени син, који се каје за своје гријехе".

Истом срдачношћу с којом су словенски гости били од руског народа били поздрављени при свом ступању на руско тло, таком истом срдачношћу били су и испраћени из Русије. Чешки су се прваци преко Петрограда вратили у своју отаџбину. Њихов поход етнографске изложбе у Москви био је као балзам за чешки народ. Чеси су видјели, да нијесу сасвим одбачена сирочад, већ да имају и рода који их неће пустити да падну под *оштрицом* непријатељскога оружја. —

Год. 1868 цар је походио Праг, гдје

је био дочекан — општим ћутање
то је била нека врста демонстрац
од стране Чешке. То је ћутање чеш
било цару неугодно. На једну дворс
част позвани су и чешки прваци; ц
је с њима дуго разговарао и увјериви
се, да би се могло с њима доћи
споразума, цар је брзојавно позвао
једничког министра грофа Бајста,
се договори с Чесима о споразу
Бајст је дошавши у Праг одсјео у
телу код „Саксонског двора", гдје
с њиме вође чешкога народа Пала
Ригер и гроф Клам-Мартинец уговар
о измирењу од 9 сати у вече п
пô ноћи. До измирења није дошл
је државни канцелар изискив
Чеси безусловно признаду деце
ски устав, на што вође нијесу
пристати, знајући да је цио
томе противан. Бајст се љути
неуспјеха вратио исте ноћи у
хтјевши ни преноћити у Прагу.
дар при одласку из Прага би
задовољан због тога што се
стигло измирење.

Дана 22. августа 1868. саз
и чешки земаљски сабор н
шки посланици нијесу дошл

недолазак изнијели у оним историјским декларацијама, које је саставио Ригер. Не могући исписивати све што се у декларацијама налази истичемо само двије тачке из њих. У једној се од тих тачака вели, да се правни однoшај чешке краљевине к другим земљама у монархији и највишој династији, — уопће да се цијело државно право чешке круне може трајно уредити на добро земље и корист династије *једино уговором* међу најсвјетлијим краљем и историјским народом чешким, заступљеним на темељу права и праведности". У другој тачци вели се како ће чешки народ тек онда бити праведно заступљен ако се изборни ред тако установи како би обје народности у земљи имале подједнако право и подједнаку слободу, па се још додаје: „Желимо имати таке институције, с којима би се стало на пут да једна народност у земљи другој не чини насиља."

Тако Чеси нијесу ишли ни у парламенат бечки ни у свој земаљски сабор. Од год. 1868. па до год. 1871. Чеси су били подложени најстрашнијим прогонствима; персекуција настала је у

цијелој Чешкој. Министар-предсједник гроф Тâфе који је наступио послије кнеза Ауерсперга, немилостиво је газио слободу ријечи и препуњавао је тамнице чешким новинарима, па ипак су то Чеси све мушки издржали. Чешки народ стајао је тврдо уза своје „декларанте"; кад год су њемачки централисти, који бијаху сами у чешком сабору остали да пашују, поништили мандате оним посланицима, који су декларацрје потписали, и расписали нове изборе — чешки је народ опет и опет своје повјерење поклањао „декларантима".

При несталним и нездравим приликама у држави природно је да се ни министарства нијесу задуго одржавала, већ су, као што смо се већ до сад увјерили, падала брзо једно за другим. Већ почетком год. 1870 пада Тафе, а послије њега заузима упражњено мјесто Хаснер, који мјесто да погаси огањ, он га још више распаљује. Хаснер не само да није Чехе у парламенат довео већ је он још изазвао и Пољаке и Словенце противу себе тако, да су *представници* тих обају народа 30.

марта 1870 год. напустили државни парламенат.

Владар, гледајући кризе у држави, којима се крај није могао предвидјети осјећао се веома незадовољан. Покушаји, да се држава у правилно развиће доведе нијесу испадали за руком. Кад су и Пољаци и Словенци изишли из парламента владар се прибојавао да неће планути какви немири у држави. Прије на десет дана но што ће букнути рат француско-њемачки, по царевој наредби распуштен је чешки земаљски сабор, у ком је њемачко-централистичка странка имала већину и расписани су нови избори код којих је побиједила страна државноправна. У нови чешки земаљски сабор поново су ступили и Чеси, да саслушају краљевско посланство. Због важних догађаја, које није било тешко предвидјети, јер су знаци њихови у велико већ појављивали на натмуреном политичком обзору европском, цар је позивао Чехе нека у тим озбиљним приликама напусте своје строго опозиционо становиште и нека се припоје уз свог владара, који ће се старати да њихове тежње успокоји. Чешки је зе-

маљски сабор одговорио у својој државно-правној адреси и у меморандуму упућеном на владара, у којима је био изнесен читав ред докумената с којима је осигурана земљама чешке круне самосталност, и то од кад је аустријски дом тима земљама почео владати, дакле од 1526. г. па све до најновијег времена. На то је владалац опет одговорио, како он признаје *сјајност и блесак* славне чешке круне као и њену „недјељивост и непорушеност“, али владар тражи да сабор чешки пошље своје делегате у државни парламенат. А кад је сабор и на то одговорио негативно, био је 6. октобра распуштен и били су расписани за државно вијеће директни избори. Потребно је овдје још изнијети и то, да 1870. г. Нијемци нијесу дошли на чешки земаљски сабор. Размажена су дјеца њемачка била раздражена што су Чеси тога пута имали саборску већину. Нијемцима није стало до правде, њима је прва ствар господство над другима; — шта ћете им кад су их ментори Бечки тако одгојили!...

Али и код директних избора чешки *је народ* поклонио своје повјерење »де-

кларантима« који у државни парламенат не иду. Посљедица је тога била, да је министарство Потоцкога пало а дошло је министарство Хоенвартово; у то су ново министарство ушла и два Чеха (др. Хабјетинка и Јиречек) и познати социјални политичар др. Шфле. Чешки се политичари (др. Ригер, др. Пражак и гроф Клам-Мартинец) договарају тајно с министарством и већ је постигнут био споразум о формалном поступању у будућности. 12 августа 1871 и изидоше три патента, и то: о распуштању земаљских сабора у којима је била централистичка већина, и патент за сазив земаљских сабора на 14 септембра. Тога дана (14 септембра) сакупљеном чешком земаљском сабору прочитао је намјесник чешки гроф Хотка краљевску посланицу у којој владар већ толико пута поновљено своје обећање опет понавља, да ће права чешкога краљевства присегом обновити. Али владар тражи од чешког земаљ. сабора нека права чешке краљевине доведе у везу са правима осталих земаља, навластито са правима краљевине Угарске као и с цјелином и моћи монархије. У кратко: од Чеха је

тражено да признаду дуализам и *некоје* заједничке везе краљевине Чешке са земљама цислајтанским.

На ту посланицу владаочеву Чеси одговарају са оним историјским „фундаменталкама“. Те су фундаменталке постале из оног закулисног договарања чешких политичара са министарством. Тима су фундаменталкама одређени државноправни односи краљевине Чешке према монархији и другим краљевинама и земљама које су у државном парламенту заступљене. У ствари које су заједничке читавој монархији спадају: послови спољни, војнички и државне финансије. Законодавство за те ствари спада у правну моћ заједничких делегација у којима су заступљене и земље Угарске. У те заједничке делегације Чеси пошаљу 15 делегата. Егзекутиву тих заједничких послова имало је заједничко државно министарство. Све остале ствари спадају у компетенцију сабора земаљских. Само ће се таке ствари, које се подједнако тичу свију земаља цислајтанских рјешавати под руководством нарочито за то установљеног министарства. Егзекутиву земаљску имале су

земаљске владе, на челу таке владе у земљама круне чешке стоји краљ. чешки дворски канцелар. И земаљски сабор моравски, на ком је била чешка већина и на коме као ни на чешком нијесу присуствовали Нијемци (љутили су се што нијесу били у већини), саставши се 19. октобра изјавио је сагласност са радом чешкога сабора око споразума и изравнања као и са „фундаменталкама“. Моравци у својим „фундаменталкама“ хоће да све три чешке земље што се законодавства тиче буду самосталне, али за то морају имати заједничкога свога краља (краљевског намјесника), који би био одговоран свима трима земаљским саборима (чешком, моравском и шлеском).

Чим је тај споразум између министарства Хоенвартова и Чеха објављен, букнуо је у свој својој жестини гњев њемачко-маџарски. Хоенварт подлијеже бијесном нападају словенских непријатеља и већ 30 октобра јавља чешком сабору, да од фундаменталака нема ништа. Сабор на то одговара оштром резолуцијом, у којој се одриче и на даље учешће чешко у државном парламенту.

У Чешкој опет настаје страшно прогоњење: на журналистику се јуриша, редактори се хапсе и немилосрдно глобе, на народ се силом наваљује, да бира у земаљски сабор поклонике централизма, политичким првацима се пријети — и још се чини другијех триста чуда!

Бајст је био главни противник оног чешког изравнања а њему се је припојио послије и Деак који је некад био за државно право чешко.

Ма како да је на чешки народ чињен притисак ипак је он вазда бирао „декларанте“ и „фундаметалисте“. Шта је пута влада посланицима чешким одузимала мандате, али народ чешки управо као договорно опет исте посланике бира. —

Већ смо ми нешто говорили о Старочесима и Младочесима, а овдје ћемо се мало подуже зауставити на размирицама, које су опет поникле међу тим двјема странкама у 1873 години.

Још год. 1868. Младочеси су хтјели да се иде на земаљ. сабор, а Старочеси су били противу тога, и те године Младочеси се покоравају рјешењу већине. Како је год. 1873. у сабору чеш-

ком била опет њемачка централистичка већина то се међу чешким посланицима водила распра, да ли имају учествовати или не на засједањима саборским. Младочеси говорили су: *да* а Старочеси: *не*. Кад се већина изјавила против ступања у сабор, 29 посланика, који су били за ступање у сабор полажу своје мандате, тражећи од бирача, да они са новим избором потврде јесу ли за позитивну политику или не. При изборима за попуњавање само су два Младочеха добила мандат, али је њихов број послије порастао на седам! Та је Младочешка мањина на челу које стајаше др. Едуард Грегер ступила у сабор у ком су сва њена предузећа пропадала пред бруталним насртајима њемачке већине, па ипак су Младочеси до краја истрајали.

Међу Младочесима и Старочесима вођена је борба у журналистици. Младочеси су били понекад и сувише агилни али и Старочеси били су доста жилави и истрајни.

Тек год. 1878. пошто је умро непомирљиви противник владајућег устава у Аустрији, отац чешкога народа Фрањо Палацки и Старочеси напуштају

пасивну политику и ступају у земаљски сабор и ту са мањином младочешком творе заједнички клуб. Гроф Тâфе, који је образовао министарство по паду Адолфа Ауерсперга по жељи владарској опет је почео договарати се са Чесима о изравнању, а то је утицало те су Чеси послије пуних 17. год. ступили опет 8. октобра 1879. год. у државни парламенат уз ограђење, да не уступају од свога државно-правнога програма. Чешки су посланици образовали свој клуб и у парламенту отпочели су са доста енергије радити и војевати за равноправност језика чешкога са њемачким у границама чешких земаља. Одмах 1880. год. чешки захтјеви о равноправности донекле су задовољени: с министарским наређењем од 19. априла дата је равноправност чешкоме језику са њемачким али само у спољашњем званичењу. Другом је чешком захтјеву удовољено с царским ријешењем од 10. априла 1881. г., којим је наређено, да се прашки универзитет раздијели у два дијела: чешки и њемачки.

То, што је Чесима уступљено, тако *је разбјеснило* и раздражило Нијемце,

да су они са свију страна гракнули на Тафеа и гледали су пошто пото да га сруше. Тафе је, да би доскочио њемачкој граји, прогласио да ће се опирати о правицу парламентарну. То је ваљда иронија судбе одредила да Чеси који нијесу до скора никако ни признавали државног вијећа, постану тако рећи преко ноћи подупирач владин и централистичког устава. Послије су ступали чешки посланици у коалицију и са конзервативцима, са пољским и тиролским аутономистима и клерикалцима; спајајући се с таким елементима природно је да су Чеси морали попустити много и много штошта од свога државно-правног програма. Тако већ године 1883 изишао је посланик д-р Шмајкал са предлогом да се чешке земље раздијеле на територија чешка и њемачка. Тај је предлог поновљен и год. 1884., па год. 1885. и 1886. Из тог се види како је онај „Закон нужности“ Чехе нагонио и управо им насилнички заповиједао, да превуку много којешта у свом државно-правном програму. Тако је то ишло, док се најзад није дошло к *оним* судбоносним »Пунктацијама« које

је у деведесетим годинама потписао и бесмртни Ригер и његови другови — Старочеси. С тим се пунктацијама компромитовао Ригер и његова странка; те су пунктације отуђиле народ од Старочеха а премамиле га Младочесима; пунктације су Старочехе спустиле доље а Младочехе су издигле горе: оне су истргле Старочесима политичко весло из руку и предале су га у руке Младочешке. — О том свему ми ће мо послије опширније зборити у нарочитом поглављу, које ће доћи непосредно за овим. —

Каква је разлика била међу чешкијем народом у почетку XIX. вијека и међу чешкијем народом послије шездесетих година истога вијека! У почетку деветнаестога вијека чешка свијест бијаше тако рећи у повоју, чешки народ бијаше још у великом незнању, а не имађаше ни поноса ни енергије народне. У другој је половини XIX. вијека маса чешкога народа била већ у толико просвијећена и умно унапријеђена, тако да су се предводници и прваци њени (те народне масе) *могли у своме* раду и борби ослањати *на њу и с њом* заједно тражити од

окорелих непријатеља да респектира *чешко право на егзистенцију и даље индивидуално трајање чешке народности.* Што се чешки народ у тако кратком времену подигао на тако висок ступањ душевног развића и умне образованости — за то има највише да захвали својим неуморним препородиоцима. У другој је половини XIX. вијека Чесима већ стајало пред очима све што су они некада привриједили и што су значајно учинили на пољу народном и опћем човјечанском. Историја је тако рећи Чесима била дадиља и штит помоћу кога су се заштићавали од удара туђинскијех. Чешки се народ хотећи увјерите своје гониоце да зна и поштује своју прошлост, баш у доба најгрозније реакције није бојао, да на достојанствен и узвишен начин прослави свога великог мученика и светитеља Хуса. Пред 6. јулом (год. 1868.) био је цијели Праг ужурбан. Једнога дана опремио се лијеп број највиђенијих Чеха у Швајцарску, у варош Костанц. Путницима су се придружила многа удружења и корпорације. Путника је било око 300 на *број.* Кренули су из Прага нарочитим

возом 4. јула, праћени бурним клицањем и великим одушевљењем народним. Свуда по Чешкој куд је год воз са путницима пролазио народ је дочекивао и испраћао путнике са правом радошћу. Кад су путници оставивши отаџбину прешли на земљиште њемачке државе и ту су их дочекали доста лијепо и учтиво. Чешко је пјевачко друштво „Hlahol“ са красним пјевањем улијевало и у њемачка срца њежност и благост, и Нијемци дивећи се љупким и милозвучним пјесмама чешким дочекивали су путнике голе главе и узвицима: „Hoch!“ Петога су јула доцкан у вече стигли путници у баварско мјесто Линдау, гдје су били дочекани од руске и чешке циришке бесједе, које су изишле пред њих са заставама. Преноћивши ту, сјутра су сјели на пароплов за њих нарочито приправљени и кренули се пут Костанца. Дошавши у то мјесто путници су били поздрављени од Чеха и осталих Словена, који ту живљаху и од градске музике. Становници мјеста понашали су се хладно и били су повучени. Узрок тој хладноћи лежао је у том што су чивутске и владине новине *аустријске* раструбиле по свијету,

како су Чеси тврдоглаво, неотесано и необразовано племе. Али за вријеме свечаности становници Костанца добише о Чесима друго увјерење. Главни је момент свечаности учињен код Хусова споменика, на мјесту гдје је Хус спаљен. Ту су држани говори на чешком и њемачком језику. Њемачки су говори учинили дубок упечатак на слушаоце. Послије тога је даван свечани објед у оној историјској дворници, гдје је концилијум и изнутра и споља црних судија Хусових засједавао и тога светога човјека окрутно осудио на мученичку смрт. Косничкн грађанин Шиценбергер подигао је у име костничких грађана здравицу и похваливши чешко настојање на пољу просвјетном и политичком завршио је здравицу одушевљено: „Када би само то красно настојање ваше успјешно и подједнако цвјетало под сјеном њемачког раста и словенске липе!“ — Кад су путници остављали Костанц становништво их је испратило врло топло и симпатично. —

Ту свечаност св. Јована Хуса наведосмо само као примјер, да се види како су Чеси у свом народном буђењу

далеко дошли. И то нас увјерава о пробуђености чешке народне свијести, што су се Чеси у времену најжешћег прогона сабирали хиљадама на своје „таборе“ и ту су без бојазни протестовали против Беча и свију неправда чињених чешком народу од бечких влада. —

И друштвени живот код Чеха у седамдесетим и осамдесетим годинама минулога вијека у многом се којечему предругојачио: — *постао је народнији*. Чеси су видећи како имају огорчене и љутке непријатеље гледали да се међусобно што боље слажу, да се што боље споје и групишу и да у својим друштвеним односима буду једни другима што ближи. Том друштвеном зближавању помагале су знатно и разне друштвене, просвјетне и политичке установе каквих је било доста свуда широм чешких земаља. Чеси су ступали и са другим Словенима у тјешње везе. Видјели смо чешке првакe како су 1867 г. у Русији свечано примљени. Словени су са свих страна долазили у поход Чесима, кад су год ови прослављали какав важан моменат из своје *народне повјеснице* или из свога савре-

меног живота. Неколико мјесеци послије онога пута у Костанц, Чеси славе петстогодишњицу рођења Хусова, у Златном Прагу, гдје је Хус живио и чисту Божју науку чешком народу проповиједао, не кадећи ни поквареним папама, ни неваљалој и застрањеној хијерархији, већ идући само божанственим стопама голготскога мученика. На ту свечаност стигло је много Словена из свију крајева. Том приликом, са оног мјеста гдје је некада стајала Витлејемска капела, у којој је Хус проповиједао слово спасења и непорочнога живота своме народу, говорено је Чесима о животу и страдању њихова учитеља и мученика св. Јована Хуса. Кад су свечаности свршене у Прагу, словенски су гости са Чесима путовали у Хусинце, родно мјесто религиозног чешкога реформатора. — Народ чешки слушајући и читајући ко је био Хус, гордио се што је тај великан и светац никао из његове средине, и добио је тако више поштовања према себи самом, самопоуздања и вјере у будућност своју. У опће су Чеси у времену прогона од шездесетих, па до осамдесетих година приредили многе

свијетле догађаје из своје народне прошлости и тим су свијест народну чували од успаваности и раслабљености. И смрт је некојих великана служила за јаче удруживање и моћније зближавање чешко. Праг и цијела чешка земља заогрнули су се 26. маја 1876. год. у плашт неисказане туге и бола; тог дана растао се са земаљским животом патријарха чешкога народа — Фрањо Палацки. Сав је словенски свијет зажалио за тим врсним и узорним човјеком и плодним научним радником. Чеси су се плачући над гробом његовим загријевали дјелима која им је он оставио и снажили су се богатим и дивним његовим мислима и идејама, за борбу, у одбрани оних својих народних светиња, које им је бесмртни отац истргао из заборавности и запуштености и оставио их будућим поколењима у аманет и на чување.

Чеси су се старали у колико су више могли, да не заостану иза других народа на у којем правцу људскога развића. У наше вријеме ако који народ нема довољно *јаке и свјесне интелигенције* мучно ће одољети туђинским *наплавама* и навалама Ако хо-

ћеш имати право од некога тражити да се теби посвети и за те ради, обавезан си и ти да тог свог радника наградиш и платиш. Колико се људи само код нас Срба одриче борбе за народ и то само из тог простог разлога што им српски народ није кадар ништа друго пружити — *до посмртну славу*. И људи највећих душевних способности, најнедостижнијих идеала морају живјети. Пред оскудицом се идеали губе и чезну, а најбоље душевне способности често се окрећу на зло. Разумије се да то што рекосмо не вриједи за све људе подједнако; има људи, који се одликују таком енергијом и имају тако жилав и несавладљив карактер, да ће они сваку оскудицу, сваку напаст и сваки непријатељски јуриш прије издржати него што ће ма шта од својих предузећа напустити и жртвовати. Али таких је људи мало, они су ријетки: с тога они и изазивају код нас дивљење. Моје ме рефлексије удаљише од предмета на коме се хтједох задржати. Али ће ми моји читаоци радо опростити то мало застрањење, и то тијем прије што и сами знају, да данашње стање наше тако зване инте-

лигенције нагони мисаоне људе да о њему расуђују. — Поред свога рада на осталим пољима свога напретка, Чеси нијесу заборављали ни на различне хуманитарне установе. Неумрли Палацки желећи да сиромашним чешким душевним радницима олакша њихов живот, ставио је много труда док је успио да оснује друштво „Svatobor“, које имађаше племениту задаћу да притјече необезбјеђеним чешким књижевницима у помоћ. То је друштво ступило у живот год. 1862. Заједно са Палацким на оснивању „Сватобора“ марљиво рађаху још и: др. Фрањо Браунер, Фрањо Пштрос, д-р J. Пуркињ, д-р Фр. Ладислав Ригер и д-р Вацлав Бјелски. То је друштво већ многог чешког писца и умјетника спасло од материјалне пропасти, а и данас врши „Сватобор“ своју улогу успјешно и красном заузимљивошћу.

Године 1862. 6. октобра царским је ријешењем било допуштено Чесима да оснују друштво под називом „Umělecká Beseda“, које је ставило себи у задаћу његовање лијепих вјештина уопће. Та се задаћа имала *остварити помоћу* племенитих забава

и заједничким образовањем чланова, чему су опет служила ова средства: а) друштвена читаоница у којој се налажаху часописи умјетнички, књижница и збирка умјетничких дјела, б) читање умјетничких дјела; в) декламације; д) изложба умјетничких дјела; е) помагање домаћих умјетника а навластито чланова друштвених и т. д. Умјетничка Бесједа и данас напредује и цвјета и лијепу корист чини чешкоме народу, умјетницима и умјетности.

У седамдесетим годинама Чеси подигоше у Прагу и своје народно позориште, али Чехе је брзо постигла велика несрећа: позориште, за које су они годинама прикупљали по цијелој земљи новчић по новчић, изгорјело им је готово одмах чим су га подигли. Али Чеси мјесто да туже и наричу они опет показаше свијету како не жале принијети готово невјероватне жртве на олтар културе и образовансти. Чим се разнио глас да је народно позориште изгорјело, Чеси у кратком времену скупљају преко милијун круна и подижу другу, још љепшу позоришну зграду него што је прва била. То позориште стоји данас на десној обали

Волтаве и служи као видан споменик чешког напретка и просвјете. Око подизања народног позоришта нарочита заслуга припада покојном Ригеру.

О школама се чешким из тог времена може рећи да су се налазиле у тешком положају. Све до седамдесетих година владе нијесу допуштале чешкоме језику да буде потпуно равноправан с њемачким у школама. Нарочито је чешки језик прогоњен из средњих школа. Није допуштано ни да се заведе утраквистички језик на вишој привредној школи у Прагу. Исто тако и у Плзњу у привредној школи предавало се само њемачки. У Брну, главном мјесту Моравске цијело опћинско заступништво било је њемачко, па како, се је ту могло очекивати да ће се једном мјером мјерити и Чесима као и Нијемцима? Велика културна потреба подмирена је оснивањем више дјевојачке школе у Прагу. Та је школа основана у седамдесетим годинама, а заслуга око њена оснивања у првом реду припада чешком ученом педагогу Венцигу. Кад је та школа подигнута, чешке дјевојке нијесу биле примо-

ране више тражити образовања по њемачким заводима.

Стање се школско измијенило у осамдесетим годинама кад су Чеси, напустивши пасивну политику ступили опет на активно поље политичког рада. Чешки је језик по средњим школама једнак сад њемачком. Осим тога су Чеси добили и свој универзитет и високо техничко училиште у Прагу и Брну. О том како чешка просвјета није постигла још потпуно своје ослобођење биће на другом мјесту још говора.

За вријеме Бахове владавине у литератури бијаше завладала летаргија. Од шездесетих година литература процвјетава. Доиста Чеси су примили к срцу оне узвишене ријечи Палацкога: „Не допустимо да нам народ умре од духовне глади". Чешки су препородиоци прикупљали на свима странама храну за душевни живот народни. Чак су се чешке патриоте одважиле на једно предузеће, које тешко успијева и код великих народа, а то је издавање „Научног Словњика". Игњатије Кобер, изучени бравар, са својим талентом и трудом послужио је сјајно своме народу. Тај је човјек био најприје

издавач њемачких књига, истом године 1857. он се пресељава из Табора у Праг и ту почиње издавати чешке књиге. Вриједноме Коберу посао је ишао за руком. Напошљетку се он одважује да издаје Научни Словњик чешки. Он и Ригер учинили су уговор да се заједнички брину око издавања Словњика. И доиста научни Словњик почиње излазити. Читаво се коло најдаровитијих чешких писаца окупило. Ригер и Кобер били су душом читавог предузећа. Словњик јевећ свршетком седамдесетих година био довршен; с њиме су Чеси подигли углед својој литератури код туђих народа. И њемачки су листови хвалили дјело. Њемачки научни часопис „Magazin für die Literatur des Auslands“ изрекао је овај суд о Научном чешком Словњику: „Научни Словњик је у научном и техничком погледу управо тако потпун као што су слична дјела код других народа, али што се тиче словенске Географије, Литературе, Историје и Етнографије, с њим се ниједан Лексикон другијех народа не може испоредити.“ — Осим чешкога Словњика Научног код Чеха појављује се читав низ *литерарних корифејâ*, који су створили

дјела од непролазне вриједности своме народу. Да наведемо само неколико имена: Јан Неруда, Јован Дурђик, Арбес, Свет: плук Чех, Јорослав Врхлицки, Јирешек и многи други.

Поред литературе и школа на образовању чешкога народа раде много и разна просвјетна и народна удружења, помоћу библиотека, читаоница, предавања, приватног поучавања и т. д.

Све што је довле речено имаће да послужи ономе чим ћемо се ми у будућим врстама занимати као коментар. Овај стручан преглед чешког развића у посљедњих сто година послужиће нам као кључ с којим ћемо отворити и растумачити хјероглифску и јако замршену данашњу чешку политичку ситуацију.

VI.

Старочеси. — Попуштања и погрешке. — Пунктације. — Старочеси повлаче се с бојнога поља. — Младочеси представници народних идеала. Њихова загријаност и вјера да ће се ти идеали и остварити.

Прије свега рећи ћемо којy о постанку и историји Старочешке странке.

Постанак се Старочешке странке датира још од значајне и бурне 1848 г. Премда не можемо рећи да до те године није било политичких странака у Чешкој, ипак поуздано знамо, да те партаје, ако су постојале, морале су прикривати своје политичке намјере и циљеве, јер влада Метерникова није налазила за сходно, да се и грађани мијешају у политичке послове државне и да народи аустријски тјерају какву своју специјално »народну« политику. Метерник је волио мртвило и укоченост, па се разумије да су и Чеси као и остали народи аустријски (осим Нијемаца) морали да се *претварају*, како код њих нема никаквих политичких аспирација. Чеси су до тог времена могли само мислити политички, али те своје „политичке мисли“ ваљало је прикривати пажљиво и брижно, ако су хтјели избјећи грубу и тешку песницу Метерникове владе, која је попут Дамоклова мача стајала над главом сваког грађанина, увијек готова да га утуче, само ако се осмјели, да се макар мало удаљи од политичких доктрина којих се влада *придржаваше* јаче но што се Кинези *држе Конфуцијеве* науке или утопље-

ници оних предмета, који им падну руку и помоћу којих су ради избавити се из чељусти смрти и дочепати се обале.

Али чим је оно наступио згодан моменат 1848. год., одмах се и Чеси, као и други народи, подијелише у разне политичке странке. То је сасвим природно, јер слобода се не да ни мислити без различности увјерења и неједнакости мисли. Ко противу тога принципа устаје, тај устаје и противу саме слободе; ко хоће људске мозгове и умове да униформира, тај се излаже опасности да га људи, пошто им чаша стрпљења прекипи не свале с висине у прах и не придаве га са бурним изливом своје мржње и огорчења. Некада власници застране, па лудо у образе, да могу све и да им се ништа отети не да, али је потребно да само мало силније дуне бура народног негодовања, па да се власници увјере, како им је памет била ситна, разум плитак и моћ суђења неоправдана и неувиђавна. — Чим су народи аустријски збацили узду на којој их је држао Метерник одмах су стали исказивати и своја увјерења која, разумије се, не бијаху у свему једнака и солидарна.

Биће да је 1848. год. у Чешкој било више политичких фракција, до којих је нама овдје мало стало; доста је што ћемо ми на овом мјесту у кратко назначити, како се при првом сванућу слободе стварају двије партије: *народно-либерална и радикална.* На челу прве, народно-либералне странке стајаху два најзнатнија мужа: Палацки и Хавличек; радикалну групу пак предвођаху политичке ентузијасте: Јосиф Фрич, Сладковски и Сабина. Овог је посљедњег чешка новија литерарна и политичка историја обиљежила као анархисту.

Страна Старочешка организовала се тек 1860. и 1863., кад је у Аустрији поново уставни живот завладао. Старочешка странка само је продужење оне странке, коју засноваше г. 1848. Палацки и Хавличек, и која, се у времену Бахове насилне владавине мораде повући са политичкога попришта. Али се не може рећи, да је старочешка странка у свему остала вјерна оним начелима, која 1848. г. исповиједаху и заступаху Палацки и Хавличек. Старочешки програм не имађаше онако чисте и јаке демократске основе,

с којом се одликоваше рад Хавличка и Палацкога у 1848. години.

Старочеси су отпочели своју политичку каријеру са уступањем и попуштањем. Већ смо навели како је Ригер склопио уговор са представником чешкога племства Клам Мартинцом, са којим су признате том племству историјом „освећене" привилегије. Жеља је како Ригера тако и Палацкога била, да прикупе и групишу у једну странку све слојеве чешкога друштва, како би се на тај начин могла повести што импозантија, истрајнија и успјешнија борба за остварење чешкога државнога права. Али како се привилегованост никако не поклапа са правом демократском слободом и равноправношћу, то је и Ригер учинио велики политички гријех кад је одступио од својих чисто демократских начела, која је 1848. год., као што нам је познато, онако ватрено заштићавао у парламентима бечком и кромјержишком, па је признао оправданост привигелисаних сталежа. Двоумити не смијемо, да је Ригера при том чину руководила корист и успјех народни. У осталом било би бесмислено усиљавање хтјети

моментано и једним махом одстранити све оно што је у току дугог историјског трајања добило права на живот. Закон поступности свагдје је потребан, па ни у политици се на њега заборављати не смије. Само поступно моћи ће се одстранити поједине разлике између људи, које сметају и пријече да се у образованим и напредним друштвима утврде и да завладају она доиста прекрасна начела: *братства и једнакости.*

Палацки је био са цијелим својим бићем демократа; о том нас лијепо увјерава и његов живот, и његов политички рад, као и његови књижевни радови. Шти се он понекад повијао и пред неодољивом силом прилика попуштао по нешто од својих демократских увјерења, увијек је, као и Ригер био, кад је то чинио, руковођен само тежњом да народу користи и добру службу учини. Палацки није цио свој живот посветио политичком дјеловању, као што то видимо код Ригера; он је препорођивао, будио и старао се о образовању масе народне, а Ригер унишавши у вртлог љуте политичке борбе, није ту борбу напустио све до сво-

је смрти. Ригер је урадио доста и на другијем гранама народног унапређења, али на том је радио више споредно, политика му је била главно занимање.

За Ригера се не може рећи, да је он учинио само једну погрјешку у одступању од својих политичких начела; ми њега видимо гдје се он и послије оног договора са грофом Клам-Мартинцем, више пута удружује са клерикалима, конзервативцима и другијем назадњачким елементима, који бијаху заступљени на земаљском сабору чешком и у државном парламенту. Али ко би се усудио да Ригеру замјери за та његова попуштања! У конституционалним и готово искључиво народним државама, Француској, Енглеској, Њемачкој и Италији тешко је за једнога дипломату и политичара да вазда, у свему остане потпуно вјеран својим убјеђењима, па откуд се онда то може изискивати од политичара у аустријској монархији, у којој се толико разнијех супротних интереса укрштају и сукобљавају. — Старочеси су својим попуштањима изазивали огорченост народну противу себе, али се та огорче-

ност вазда брво и сталожавала; али кад је Ригер са друговима својим потписао пунктације, огорченост народна толико се развила и набујала, да је народ готово једним махом истргао заставу из старочешких руку и предао је Младочесима очекујући, да ће ови и боље војевати и више извојевати од првих. У колико су Младочеси то повјерење народно оправдали видјећемо касније.

Шта су то *пунктације*? Зашто Чеси од њих као од каквог страшила зазиру? Ако хоћемо на та питања да одговарамо неопходно је да овдје у кратко испишемо саму садржину тих пунктација.

Пунктације су плод чешко-њемачких преговора о нагодби и измирењу обају народа. Ти преговори су вођени на конференцији, на којима бијаху окупљени и чешки и њемачки изасланици. Иницијатива је за те конференције изишла од стране министра Тафеа и чешког посланичког клуба. Од чешке је стране на тим конференцијама учествовало дванаест Старочешких посланика на челу којих је био Ригер. *Младочеси нијесу* били зиступљени. Кон-

ференције су трајале читавих осам дана: од 4. до 12. јануара 1890 год. Послије осмодневних преговора и једна се и друга странка сагласи у овоме.

1. Школски се земаљски савјет раздјељује на двије секције, чешку и њемачку, које ће, свака за се, самостално, рјешавати о својим школама.

Школе миноритне (народне мањине) подизаће се ондје гдје се налазе 40 дјеце за школу дорасле, ако се родитељи те дјеце у којој му драго општини задрже више од 5 година. Али ако број за школу дорасле дјеце премашава 80 онда је довољно ако се родитељи у општини задрже само 3 године. Издатак, који би општина око подизања тих школа имала, накнађује фонд земаљски.

2. Пољопривредни се Савјет раздјељује на два самостална одбора: чешки и њемачки. Заједничке ће послове рјешавати предсједништво збора, а у те заједничке послове спадаће: прорачун за збор предсједнички, расподјела потпора државних и земаљских на оба одбора; пољопривредна техничка канцеларија, статистичка канцеларија,

књижница и установа помологичка биће у мјесту Троји.

3. У источној ће се Чешкој подићи обртничка и привредна комора. Изборни ће се ред комора ревидирати.

4. Области ће се судске, котарске и и среске тако заокружити, како би у колико је могућно обухваћале једнојезично становништво. Да би се то постигло, основаће се и нови котарски и срески судови.

5. Врховни ће се суд у Прагу у персоналним и дисциплинарним стварима раздијелити у двије скупине; прва скупина, која ће имати 26 чланова, биће двојезична (мораће знати оба земаљска језика) а друга, састављена из 15. чланова, не мора знати чешкога језика.

6. Чим се раздјељење судских области изврши, одмах ће се извршити и ревизија Штромајерових језичних наређења, при чему обје стране, и чешка и њемачка, ограђују своја политичка начела.

7. Промјена ће се изборног реда за сабор провести тако, да ће курија великопосједничка (који имају властити посјед) раздијелити у неколико изборних *области,* а на мјесто дотадашњих

градских и сеоских курија установиће се курија њемачка и чешка, и све те курије имаће право *вета* у питањима која се тичу земаљског уређења, изборног реда за сабор, као и у питањима језичним.

Главном је погрјешком, као што противници старочешки тврђаху, именованих пунктација било, што се оне односаху само на Чешку и Моравску, не обазирући се на Шлеску, и што су сувише одговарале давнашњим њемачким захтјевима, да се Чешка административно раздијели. Само намјесништво још је донекле имало да буде административно као нека заједничка спона чешке краљевине. Даље развиће легислације (законодавства) земаљске у будућности било је угрожено тиме, што се сабор дијелио на курије, којима је припадало право *вета*.

Њемачки посланички клуб радосно и с усхићењем прихватио је пунктације. Старочеси примили су их као основицу даљега поступања и рјешавања у чешко-њемачким погодбама.

Чим су пунктације угледале свјетлост божју, одмах се са свих страна на Ригера и остале старочешке посла-

нике дигла страшна галама и ијетко нападање. Младочеси, не оклијевајући ни мало изјавили су да они за пунктације неће ни да знају. Великом оштрином свога осуђивања и нечувеном жестином нападања они су побунили све духове против Ригера и другова му. Ријеч „пунктатор“ постала је страшно мрском; та ријеч означавала је страшну уврједу; она се изједначила с издајством.

Испрва обадвије странке, старочешка и младочешка, војевале су путом штампе, меморандума, у клубовима и на политичким састанцима, док најзад нијесу укрстиле своје оружје на најкомпентентнијем мјесту, у земаљском сабору, у ком су пунктације стављене биле на претрес дана 20 маја 1890 године.

Изабран је био нагодбени одбор од 27 чланова у ком су др. Јулијус Грегер, др. Кучера, др. Херолд и др. Вашати проводили жилаву опозицију а у више махова употребили су и опструкцију као средство, само да своје противнике понизе и сруше. То што се радило у том нагодбеном одбору продужило се послије и у пленуму. *Резултат је тога* свега био, да су Мла-

дочеси те исте године добили неколико мандата више за земаљски сабор. Тако појачани ступили су они 1891 г. у изборну борбу за државно вијеће и изишли су из те борбе побједоносно. Старочеси потпуно подлегоше: у тој изборној кампањи сачували су само један једини мандат, сви остали мандати припадаху Младочесима!

Старочеси су се, изгубивши пошљедњу битку, повукли с бојнога поља и уступили су своје мјесто побједиоцима. Ригер сам додуше не напушта сасвијем политички рад, али ни он не учествује у том раду онако активно, онако смјело и живахно као што то чињаше пуних четрдесет година. И Ригер и они које он некад предвођаше, постају посматрачи; из своје повучености они само мотре и посматрају шта ће урадити њихови насљедници, који се с великом поузданошћу у своје снаге лаћаху посла.

Чешки народ гледаше повјерљиво на нове борце својих идеала и очекиваше да ће они заиста са својим смјелим тактом и неуступношћу и успјети, да извојште и добију оно што се је Старочесима измакло из руку.

Ми сви кад посматрамо друге људе у каквом послу, па видимо њихов неуспјех, мислимо у себи, да би ми тај посао вјештије, успјешније и корисније вршили. Мало је људи, који би се одликовали способностима, да план некога предузећа тако скроје, створе и удесе, па послије, већ кад тај план почну приводити у дјело, да на њему ништа не измијене. Човјек кад би знао прорачунати и пронаћи шта ће све морати да употреби а шта да избјегне у току будућег свог живота, који никад не може бити са свијем одређен, онда би човјек могао бити и увјерен да неће гријешити, посртати и падати. Ми ћемо истом онда моћи наше животне циљеве постићи и остварити, будемо ли вјешти вазда одмјерити нашу снагу и снагу другијех чинилаца, који су против нас постављени као у неки непријатељски ред. Прецјењивати своју снагу ствар је опасна, јер нијесу ријетки случајеви, кад прецјењивање себе и своје снаге доноси разочарање, а шта и шта пута богме и погибију.

За Младочехе се не може рећи да *нијесу себе прецјењивали*. Они су обе-

ћавали много више но што ће бити подобни да остваре. Они преузевши на се мучну задаћу да војују за стара чешка државна и национална права, заборавили су да о том мало поразмисле, да сложеност тога времена под којим чешки народ данас живи и развија се никако не допушта, да Чеси буду искључиви господари положаја у својим земљама.

Како Младочеси нијесу могли предвидјети све ове тешкоће, препоне и сметње, које ће им се на пут њихова настојања ставити, то се онда није ни чудити да њихова обећања не одговарају успјеху, који они постигоше за ово дванаест година своје политичке борбе.

Младочеси потиснувши Старочехе, ставили су се на чело чешкога народа продахнути увјерењем, да ће они до краја, или боље рећи до исхода борбе у коју су се упустили, бити подобни одржати онај програм, помоћу кога су задобили љубав и повјерење свога народа.

У колико су Младочеси своја обећања испунили и повјерење које им је поклонио народ оправдали — говорићемо одмах.

VII.

Младочешки програм. — Одступање од програма. — Криза у младочешкој странци. — Нове странке у Чешкој и њихови политички смјерови. — Младочеси и нове странке чешке. — Клерикализам. — Бој млађих противу клерикализма. — Школе. — Ситни рад и културно - економска независност. — Масарик и његов значај у Чешкој. — Словенска политика чешка. — Чешка будућност. — Чешко питање има свесловенски значај.

У новије вријеме на Младочехе пада тешка оптужба: пребацује им се да немају свога тачно обиљеженога и одређенога програма. Свака политичка странка, која хоће да дјелује и да ради за народ, потребно је да има и свој програм. Ступити на политичко бојиште без програма исто је што изићи на бојно поље да се бијеш с непријатељем прије но што си одмјерио и своју и непријатељску снагу и што си створио јасан и смишљен план којим ћеш се у рату управљати и руководити.

Па јесу ли Младочеси, као што им *се пребацује*, ступили у рат с Нијем-

цима за државно право и слободу свога народа без промишљенога плана и јасно обиљеженога програма? На то питање није лако одговорити, па ипак ћемо покушати да то питање бар донекле размрсимо.

Већ смо раније означили како су Младочеси били пуни ватре и огња кад су истргли заставу из старочешких руку, па кад су се сами ставили на чело масама чешкога народа, скупивши те масе под добивену заставу и поведавши их за собом. Погрјешно би било мислити да Младочеси нијесу имали и доста праве љубави и чистога патриотизма, кад су своме народу обећавали слободу и предсказивали му да ће опет доћи до некадашње своје славе и политичке независности.

Али кад су Младочеси то обећавали своме народу они су били идеалисте, они још нијесу познавали добро оно политичко тијесто, које се у Бечу мијеси већ читава стољећа свима Словенима а понаособ Чесима.

Зато ми не бисмо никако могли рећи да Младочеси нијесу баш имали никакова програма, кад су предузели

водство из опробаних руку Ригрових. Они су имали програм, само што је тај њихов програм био претјерано идеалан, он није одговарао стварном земљишту на коме чешки народ живи и околностима, које Чеси морају узимати у обзир, ако нијесу ради да се сви њихови планови не изгубе у магли и не ишчезну као пара у ваздуху.

Младочеси, док су стајали у опозицији против Старочеха и док су негирали старочешку политику, били су доиста и демократични и слободоумни, као мало која друга странка. Тако, примјера ради, Младочеси били су неприступни и отворени противници сваке консервативне политике; они су заступали једнако опште изборно право; они су одважно устајали против сваких привилегија и првенства једне друштвене класе над другом, и својим слободоумљем и ријешеношћу да војују за понижене и потлачене, они су на неко вријеме били задобили за се и најшире радничке слојеве. Али то су Младочеси све чинили само док су били у опозицији против Старочеха и *док се нијесу* спустили из идеалне *сфере, у којој* су се налазили на ствар-

но земљиште на ком је много трња и много камења за спотицање.

Кад су Младочеси већ једном постали главним чиниоцем у својој земљи, међу својим народом, они су одмах стали мало по мало попуштати од својих захтијевања и одрицати се оних тачака у своме програму, које они својом снагом нити су могли ријешити ни остварити. Чеси раније држаху да ће они бити кадри са својом одважношћу и неуступношћу придобити пуну важност чешкој круни и да ће рестаурирати некадашња чешка права државна и народна.

Али кад оно чешки народ назад дванаест година поклони Младочесима своје неограничено повјерење и кад готово само Младочехе изабра да га заступају у државном парламенту и земаљском сабору чешком, одмах од тог доба и датира се постепено удаљивање Младочеха од њихова првашњег идеалног програма.

А друкчије није ни могло бити нити се што друго дало ишчекивати. Нијемци у Аустрији толико су јаки, махина државна већим дијелом је у њиховим *рукама*, а осим тога они наилазе о-

громну моралну потпору у великој њемачкој царевини, а то је доста да нам се ствар објасни, зашто Младочеси не осташе дошљедњи својим некадашњим тежњама и замишљајима. Младочеси били су приморани уступати и попуштати, само је питање: да нијесу они даље у том попуштању и уступању ишли но што је требало? Многи политички противници младочеха на сав мах доказују и тврде, да Младочешка странка од кад је узела крму народнога брода у своје руке још није ни у колико успјела да тај брод изведе на сигурније мјесто, и да му да одређенији пут којим би ишао, но што су му могли дати њихови претходници — Старочеси.

Кад су Младочеси, побиједивши на изборном пољу Старочехе, дошли у Беч, они, као што је већ раније споменуто, ступише у оштру опозицију противу владе и парламента, који заједнички радише да одрже њемачку превласт над Словенима аустријским. Кад оно влада Тафеова попусти опозицији па хтједе извести реформе у изборном *реду*, са којима би бар донекле било *остварено* опће изборно право, тад

и Младочеси присташе уз владу. Кад је влада Тафеова због тих реформама пала, па кад је на мјесто њено наступила коалициона влада, састављена из разноликих елемената, Младочеси ступише у одлучну опозицију противу ње. И сами противници признају да су Младочеси за вријеме трајања коалиционе владе показали највише дошљедности у провођењу и одбрани свога програма и својих политичких начела.

Док је трајала коалициона влада, Младочеси су тактично и са пуно поуздања заступали свуда народну и демократску политику. То се види из разних младочешких манифестација, резолуција, изјава итд. из тог времена. Тад је странка Младочешка освјежавала сав политички живот чешки, заталасавала је политичку атмосферу и побуђивала духове на борбу. У то вријеме Младочеси траже федералистичко уређење државе, они гласају за програм аутономни, просвјетни и напредан; они су, борећи се противу реакције и конзервативизма, били и праве демократе, па су устајали противу феудализма, аристократизма и свега другога што је гласало и силом одржавало превласт

и превагу једних друштвених класа над другима. Како је у коалиционој влади била заступљена и плутокрација, Младочеси нијесу ни њу штедјели, већ су радили и око социјално-економског напретка народног и унијели су у свој програм и разне социјалне реформе.

Младочеси не осташе дуго при политици строге опозиције; они правилније речено, нијесу могли дуго при такој политици остати, јер су силе, с којима су морали војевати, биле јаче и од њихове воље и од њихова одушевљења; те силе су и присилиле младочешку странку да се одрекне од многих својих идеала. Наступило је попуштање и Младочеси мјесто да строго, дошљедно и неуступно бране право и траже правицу за свој народ, они се морадоше упустити у политичко цјенкање, погађање и трговање.

Пошто је већ пало коалиционо министарство, баш се у то вријеме одмах Младочеси рјешавају да воде тако названу политику *етапа*. Политика етапа значи: не тражити све од једаред, већ помало, парче по парче *освајати* и задобивати од права и сло-

боде народне. Ми ту видимо Младочехе гдје су хладнији, искуснији, практичнији и прибранији; они су већ стекли увјерење и познали су да са својим великим захтијевима неће доћи ни до чега, и то због тога што непријатељ, с којим су морали да укрштају копља, имађаше далеко погодније политичке позиције, а осим тога још и фактичку моћ у својим рукама. Нијемци аустријски радије би читаву зграду разорили, радије би је огњем револуције до темеља спалили и у прах претворили, него што би допустили да се све оно оствари за чим су Младочеси ишли и што су хтјели. Младочеси дођоше брзо у шкрипац и у тјеснац, у ком се недавно налажаху Ригер и старочешка странка; њима је постало брзо јасно да, буду ли тражили, све на један мах, неће доћи ни до чега. И тако они раздијелише свој програм на програм актуелни и програм будућности; први дио програма означавао је, да је потребно борити се за оно што се може добити, а оно што се никако добити не може одложити за даља времена, па кад прилике за то буду подесне, тек тада ступити у борбу и за то, до

чега се не може никако доћи у садашњости.

Чим се Младочеси ријешише да политику *етапа* проводе, одмах се на њих стала дизати и граја са свију страна. Радикалнији елементи у самој младочешкој странци не бијаху задовољни са политичком тактиком младочешких посланика у Бечу, као и у земаљском сабору. Младочехе су осуђивали и претјерано строго су их критиковали. У том је наступила и влада грофа Баденија.

За вријеме те владавине Нијемци су били страшно раздробљени. Њекоји чешки политичари доказују да Чеси никад нијесу у тако згодном положају били и да никад политичка констелација није била за њих погоднија, да своје политичке циљеве достигну, што за времена Баденијеве владавине. Као што поменусмо, Нијемци бијаху тада раздробљени у мноштво фракција: националисте бијаху против либерала, ови пак противу конзервативаца и клерикала њемачких, антисемите у Доњој Аустрији подриваху земљиште под либералима, — једном ријечју Нијемци *тада бијаху* међусобно у такој кавзи

као никад раније. Гроф Бадени је био заинтересован за чешке ствари, а Младочеси бијаху стекли довољно решпекта услијед свога досљеднога држања спроћу коалиционога министарства. Из свега тога оцјењивачи младочешке политике изводе закључке, да су Младочеси могли из свега побројанога велике успјехе поцрпсти, само кад би били мало умјешнији и способнији. Биће да судије младочешке имају у нечем и право, али у цјелини суд њихов није оправдан.

Чеси били су некад загријани за своје државно право; тако су они, као што је већ речено, 1848. и 1861. год. чак и вјеровали, да ће политички кројачи бечки и потпомагати их да права своје некадање државе обнове. Позната је изрека, како само жежен кашу хлади, па и Чеси су кад су се послије дуге увалудне борбе увјерили, да не могу тако лако до својих државноправних жеља и тежња доћи, своја захтијевања умјерили преми приликама, у којима живе и у којима се развијају. Као што су чешки политичари из 1848. и 1861. год. подлегли логичној нужности и стварним приликама, те

се одрекли узалудног боја за потпуно обнову чешкога државнога права, исто се тако и Младочеси морадоше покорити сили прилика, па одложити свој државно-правни програм за будућа времена, и усвојити тактику старочешку, те се борити за оно што је бар у изгледу, да се може добити. То је била велика сатисфакција за Ригера и његове другове, којима су пред кратким роком, донекле безобзирно, Младочеси истргли заставу политичког водства из руку.

Младочеси су без знања Нијемаца уговарали са владом Баденијевом о равноправности чешкога језика са њемачким, у унутарњој и спољној управи у чешким земљама. И доиста Младочесима пође за руком те израдише, да влада Баденијева изда добро позната *језична наређења*, због којих се Нијемци дигоше против Баденија и Чеха, па створише читава чуда у парламенту и цијелој монархији, и не хтједоше се прије примирити, док не срушише грофа Баденија са столице министра-предсједника.

Нијемци се могу свађати, грдити па чак и тући међу собом, али чим њима

запријети каква већа опасност, чим њихово господство и моћ дођу у питање, — тога момента ће се они скупити и сјатити да заједничку опасност сузбију и одстране. Па тако је било и кад су издана језична наређења. Нијемцима се од бијеса коса дизала у вис и при самој помисли, да би могао језик, који су некада истисли из свију јавних послова, из судских просторија, па су га чак и из школе и цркве прогонили, да би могао тај језик у свему се изједначити са језиком њиховим, с којим се они толико горде и намећу га Словенима као једино средство помоћу кога једино могу ступити у *мирисава* поља њихове *спасоносне* културе и цивилизације.

Кад су изишла језична наређења, Чеси су кликтали од узрујаности и одушевљења; они држаху да је то први огроман корак к остварењу њихових најврелијих жеља: *к обновљењу њихова државног права*. Један од најспособних и најпоштенијих младочешких посланика у царевинском вијећу, и код нас добро познати д-р Пацак, говорио је, да су Чеси са језичним наређе-ђењем добили 45% од свога државно-

га права. Свакојако, да су Младочеси језичним наређењима подигли свој углед у народу.

Многи чешки политичари стали су одмах чим су се језична наређења појавила тим наређењима прорицати брз крај, и то због тога, што она нијесу имала одобрење парламента, већ их је само министарство издало, а што једно министарство изда то може друго (кад се влада промијени) опозвати. И ти се политичари нијесу варал

Одмах иза језичних наређења Н јемци с најјачом огорченошћу стадо опструирати у парламенту. На тај н чин Нијемци укочише и доведоше неред државну махину. Пред њихо безобзирном опструкцијом морал уступити. Гроф Бадениje пао је мјесто његово круна је поставила Овај господин имао је задаћу зична наређења колико је боље подстриже и скрати, шт разумије се, јуначки и учини Гаучова склонила је главу мачким тероризмом. Младоче у тешком положају. Само да вали језична наређења о дадоше у службу централи

ву кога су Чеси све од 1848. год. устајали и борили се. Због тога су и Младочеси били много и нападани и осуђивани. Послије Гауча дошао је као министар-предсједник гроф Тун. И Младочеси морадоше баш томе Туну бити лакаји, кога су они, не без разлога, за вријеме коалиционог министарства нападали, док је био намјесник (мјестодржитељ) у Чешкој, па су чак успјели да он с тога мјеста и одступи.

Нијемци нијесу допуштали да се језична наређења одрже, па било то и у најмирнијој форми. Они својом опструкцијом срушише и Туна, а на његово мјесто дође гроф Клари, који се пожури да изабрани њемачки народ у Аустрији потпуно задовољи: једним потезом пера уништено је све, до чега Младочеси за вријеме Баденијеве владавине дођоше. Чешки је народ ту очиту и страшну неправду тешко сносио, али му ништа друго није преостајало већ да трпи и за даљу борбу силе прикупља.

Уништењем језичних наређења наступила је у младочешкој странци криза, од које се странка ни до данас

ослободила није. Друге мање странке у Чешкој подривале су преко својих гласила и личном агитацијом Младочесима повјерење у народу.

Младочеси су се од своје стране старали, да преко свога главног органа „Народних Листа" народу даду објашњења о свом политичком раду и поступцима. Да су они *обавјештавајући* народ преко „Н. Листа" и других споредних својих гласила морали бити донекле нетачни и неискрени, само се по себи разумије. Народ је ишчекивао од Младочеха златна брда, а Младочеси борећи се противу Старочеха посматрали су ствари с идеалног гледишта, па су тад и замишљали да ће много што шта досећи, што се Старочесима измакло из руку.

Сваки озбиљнији посматрач лако је могао увидјети, да су Младочеси прешли допуштену мјеру у удаљавању од својих некадањих убјеђења и свога програма. Међу њима је било много лабавих, неспремних и попустљивих политичара. Није ништа необично, сретнемо ли се с многим бистрим главама у чешким политичким круговима, *које тврде* и доказују да Младочеси

(т. ј. младочешке вође) не изобилују великим талентима и карактерима. Странка старочешка имала је и више спремних људи и јачих карактера него што се то код Младочеха може наћи. Младочеси имају добрих говорника, али то није свакад доста за озбиљну и дошљедну политичку акцију. Свестрано политичко образовање и моћ проницавости, то су недостаци готово свих младочешких главних вођа. Разумије се да људи из противничких табора прегоне у осуђивању младочешких првака, али њихов суд је у многом и истинит. Младочешки политичари, већим дијелом, су опортунисте, а неки међу њима су и утилитаристе. Ми ћемо се о том доцније боље објаснити, а сад ћемо још допунити како и колико су Младочеси одступили од свога програма и зашто се у њиховој странци криза породила и до каквих се сразмјера већ развила.

Кад су опозвана језична наређења, Младочеси нијесу били кадри, да својом опструкцијом приморају властодршце да им даду задовољштину за учињену неправду. Ми не можемо на овом мјесту изналазити узроке, којима

би нам се објаснило зашто су М
чеси у пошљедње вријеме, отк
укинута језична наређења постал
пустљиви и уступљиви пред н
ким терором. Да ли су се они
дочили да сада није згода водити
обзирну борбу с Нијемцима и Б
већ да је нужно чекати боље при
у којима ће се за њихове ствари
више попустљивости? — то је п
мучно разјаснити.

За нас је важно да су Млад
свој некадашњи програм добро п
сили, тако, да се они данас са
слажу и изједначују са Староче
некадашњом њиховом политичком
тиком.

Имали смо прилике чути како
Младочеси придржавали чешког
жавног права, како су били побо
строге и праве конституционал
заступали су федералистички пр
у аустријској Монархији; гласа
за слободу мишљења; заштићива
прогрес, просвјету и аутономно ур
чешких земаља и били су прист
опћег једнаког изборног права. У
томе су Младочеси много попуст
нечега су се и сасвим одрекли.

Младочеси су, прибојавајући се да народ не позна празнину њихове политике, гледали да народ како тако заварају и одврате га од протестовања. Они су преко својих гласника на све стране разносили вијести о томе, како се успјешно боре у Бечу за културна и господарска добра чешкога народа. Кад је Кербер пристао и парламенат одобрио, да се регулишу водени путови у Чешкој, Младочеси дигоше то на велика звона и јавише на све стране како је то велики њихов успјех, премда ће то ријешење дуго остати на папиру. —

Политика етапа о којој је већ говорено постала је за Младочехе главним чиниоцем. Они свој труд улажу бар да штогођ добију, бар да до нечега дођу. Ако им Беч да концесију да отворе у којем од својих мјеста какву средњу или стручну школу о државном трошку, они већ то рачунају као знатан успјех. Нарочито одушевљени присталица политике етапа био је покојни Кајцл, који је неко вријеме био и министар финансија, па је уређујући аустријске финансије знатне намете навалио и на своју рођену земљу.

То му Чеси ни до сад опростили нијесу. Младочеси били су неко вријеме спојени са реалистима. Реалистичку странку засновао је Масарик, а њој је некад припадао и умрли министар финансија Кајцл. Та странка нема Бог зна како велики број присталица у маси чешкога народа, али она има у својим редовима најјачу интелигенцију чешку. Имаћемо времена упознати се с том странком и њеним вођом боље.

Младочеси су били једно вријеме непомирљиви противник централизма. Али у потоње вријеме они су се донекле с тијем централизмом, који тишти све аустријске Словене, помирили. Све владе, па ма колико их се у Аустрији измијенило, слијепљене су из централистичког и бирократског тијеста: Одржати централизам и бирокрацију то је главна старост свију аустријских влада. Нијемци немају разлога жалити се на такав систем управе, јер он им баш и помаже да одржавају превласт над словенским народима, који су опет дужни непрекидно радити противу таког система, с којим се пригушује у њих сваки са-

мосталнији народни покрет и у свему им се намеће туторство.

Младочеси се због језичних наређења предадоше у потпуну службу централизму. Они постадоше његови поборници и код куће и у Бечу. Још се сјећамо како је полиција вукла њемачке посланике из парламента; то је било прије неколико година, баш кад је као подпредсједник у парламенту засједавао и један Чех. То исто се догађало 1893 г. у чешком земаљском сабору.

Са свим је појмљиво и психолошки објашњиво зашто су Чеси таке бруталности потпомагали, кад се само сјетимо како су Нијемци знали бити крути и безобзирни спрам чешких заступника у државном парламенту и на чешком земаљском сабору. Али су ипак Младочеси погријешили што су се у том на Нијемце угледали; требали су се само сјетити да њемачкој превласти још у Аустрији није крај учињен, и да ће им се овима чим се згодне прилике покажу, за то љуто светити.

Све што до сад истакосмо послужило је као повод, да се у младочешкој странци породи криза. Клуб чешких

посланика у Бечу, гледао је на све начине да кризу у странци спријечи, или бар да је како притаји, па да народ о њој ништа не дозна. Али је то било немогућно. Многе младочешке присталице иступише из странке и отпочеше код народа изазивати негодовање против поступака младочешких посланика. Данас у Чешкој има више политичких група, које нападају на младочешки рад и износе пред шире слојеве чешкога народа све политичке погрјешке младочешких првака.

Број младочешких противника сваким даном се повећава. Они доказују да је младочешка политика сервилна. Младочеси су се удружили с чешким конзервативцима. Они су се спојили с Пољацима, с њемачким конзервативцима и клерикалима. Пољаци су увијек били несигурни савезници; они свагдје гледају само своју корист, с тога се и јесу вазда више дружили с Нијемцима, него с посланицима појединих словенских народа. Кад не би пољски народ био овако несрећан као што јест, кад он не би живио под три равне управе, онда бисмо могли пољске заступнике у бечком парламенту

назвати Несловенима. Али овако човјек мора да мисли да пољске посланике у њиховој несловенској политичкој тактици руководи неки општенародни пољски циљ.

Младочеси су, спојивши се са назадњачким елементима, постали владином странком. Они с осталим странкама, пољским и њемачким (њемачким конзервативцима и клерикалима) сачињавају правицу у парламенту, на коју се влада ослања. Младочеси при сваком свом политичком кораку морају и о том водити рачуна, како ће њихови савезници о њихову раду мислити и судити. Удруживши се једаред с назадњачким елементима Младочеси су морали да буду и недосљедни и лабави. То се већ неможе назвати опортунизмом, јер опортунизам значи чинити некоме услугу, па тако и сам до награде доћи, а Чеси су за своју услугу и од владе и од својих савезника веома мршаву награду примили. Ми несмијемо тек онако напамет осуђивати Младочехе, као што их осуђују многи други, ради крупних и ситних погријешака. Наша ће задаћа бити да на другом мјесту образложимо побуде, под

утицајима којих су ону своју политику водили, а тад ћемо познати и много ствари, које ће послужити Младочесима за обрану.

Прије неколико година рјешавано је у бечком парламенту о реформи цивилнога процеса у Аустрији. Том приликом су Чеси као и остали Словени учинили ужасну непромишљеност, јер су с Нијемцима заједно примили за Аустрију исти онакав цивилни процес какав је и у Њемачкој, а с тим су проширили моћ германизације међу аустријским Словенима. Исто тако и порезна реформа заведена је у Аустрији по угледу на Њемачку, без какве јаче опозиције младочешке. При организацији судства, извршеној за вријеме грофа Баденија, и Младочеси су учествовали, па су допустили да се судство тако организује, како то не одговара ни у колико слободоумности, јер закон о судовима је назадњачки, апсолутистички и бирократски; он се врло слабо обазирао на поједине земље и народе у монархији.

Младочеси су, старајући се о регулисању језичног питања, били заборавили потпуно на Шлезију, премда др-

жавно чешко право убраја ту земљу у саставни дио чешке државе. У Шлезији више судске инстанције не признају да ту чешки језик икако и егзистује, већ га називају пуким *дијалектом.* Нијемци у Шлезији проглашују језике чешки и пољски као „субсидарне“ па њемачке бирократе веле да не могу с тим језицима грунтовничке књиге „прљати“. Младочесима се замјера што су ту земљу, која је највише изложена германизацији, потпуно забаталили. У Шлезији је њемачка индустрија и капитал, од којих чешки радници зависе, ради чега су присиљени слати своју дјецу у њемачке школе. Могло би се свашта догодити, али ја сумњам да ће икад више Шлезија доћи под чешко државно право у случају ако се ово кад оствари. Нијемци су ту земљу окупирали и она је у њиховом плијену. Дај Боже да се моја сумња никад не оствари!

Младочеси су, кад су потпуно сузбили Старочехе на политичком мејдану, обећавали да ће се они борити подједнако за права читавог чешког народа, али то своје обећање они не бише кадри остварити. Видјели смо

како се привремена језична наређења нијесу простирала на Шлезију, а што се тиче Моравске, за њу су језична наређења вриједила, али су за то Младочеси у другим питањима, а нарочито школском, Моравску занемарили.

Не улазећи у даље објашњавање Младочешких погрјешака и ово што до сад побројасмо, биће довољно за познање, да су они и сувише далеко одступили од свога некадањега програма, а тим су дали у руке оружје многим својим противницима, који на њих тим оружјем сувише оштро јуришају.

Младочеси и сами у пошљедње вријеме признају, да су даље но што треба ишли у попустљивости, па чак признаје се и то, да је клуб младочешких посланика у Бечу трпио у својој средини људе сумњивог карактера.

Ми се сви још добро сјећамо, како је младочешки посланик Дик са још два друга потписао једну брошуру, у којој се хвалило и до неба уздизало благостање и срећа окупираних провинција, Босне и Херцеговине. Кад је јавно мнијење у Чешкој оштро напало брошуру и њене тобожне писце Дика

и другове му, младочешки посланички клуб тражио је од „писаца“ брошуре, да се оперу пред јавним мишљењем, које их је осумњичивало, да су потплаћени. Ствар је тим свршена, да су Дикови другови признали, да су своја имена ставили на брошуру, прије но што су је икако и прочитали! Дик је узео т. ј. на њега је пала сва одговорност за ту срамну брошуру, с којом је окаљана читава младочешка странка; па ипак клуб чешких посланика у Бечу није тог господина, који своју политичку част продаје за новац, из своје средине удаљио, премда су то захтијевали многи чешки листови, не изузимајући ни сам младочешки главни орган „Народне Листе“, и многе виђене личности као н. пр. професор Масарик и други.

Тек су ове године Младочеси почели радити, не би ли како своје погрјешке поправили. Они сами сад признају, да није у њиховој странци све у реду и гледају, не би ли како незадовољство у народу сузбили. Ове године они су сазивали јавне и повјерљиве зборове, на којима се претресао цио политички рад младочешких посланика, а савјето-

вало се и о том, како ће се дезорганизација странке спријечити, и заједница међу свима младочешким посланицима утврдити. Младочеси ни на тим зборовима не одлучише да се врате свом некадањем слободоумном и радикалном програму, већ су усвојили политичку тактику најотреситијих својих вођа Дра Крамаржа, Пацака, Херолда и још неких. И тако су они, усвојивши предлоге тих својих вођа, раздијелили цјелокупни свој програм у два дијела: у програм садашњости (актуелни) и програм будућности. Да објаснимо, шта они под тим раздјељењем разумијевају.

Младочеси су били некад ватрени радикали. Њихови политички успјеси најбоље нас увјеравају, да радикализам може послужити само као згодно средство, да се масе тренутно опију и доведу у забуну, па да вјерују да се нешто може достићи и остварити, што нема реалне подлоге. Радикализмом се симулирају појединци, па и читаве гомиле људи, па држе, да имају много већу снагу и далеко више способности него што је то у ствари. Радикализам је подобан само, да се у извјесним мо-

ментима покрену и усколебају масе, али му недостаје подобност, да тим масама одреди пут, с којим би ишле свјесно и промишљено к остварењу извјесних идеја. Радикализам је хаос, из кога дугим процесом издвајају се појединци пречишћени и сређени, без сувише загријаности, распаљености и вртоглавице, и ти појединци само су послије у стању, да групишу око себе људе, који ће бити кадри измјерити своје силе, назначити свој циљ и пронаћи пут, који најлакше одређеном циљу води.

Док су Младочеси употребљавали радикализам као средство да поведу гомиле за собом и да изнуде од њих повјерење, дотле се није могла ни познати слабост њихова, али кад је дошло вријеме да се радикално и ради, тад се тек увидјело, да је радикализам тупо оружје у фактичној борби. Радикализам има своју историју. Он је никао с француском револуцијом, па је послије у извјесним периодама проширивао се на разна територија европска, и хватао корјена међу појединим народима. Историја радикализма показује нам, да се с њим могу изводити су-

гестија и хипнотизам, али за одређено, мирно и свјесно политичко дјеловање, радикализам је незгодан и неподобан. И Младочеси су се о том у посљедње вријеме увјерили, па их је то и руководило да раздијеле свој програм.

Поновили смо неколико пута, како су Младочеси располовили свој програм у два дијела: програм актуални (позитивна политика) и програм будућности (или како бих га ја назвао *програм будућих жеља*). На располовљивању програма највише су радили и урадили Крамарж, Херолд и Пацак — за сада три најглавнија чиниоца у младочешкој странци.

Младочеси су на својим зборовима, којих је ове године било више, примили програм и то онакав, како су га те три главне вође скројиле. Додајемо одмах овдје, да је задаћа овогодишњег скупљања младочешких првака на зборове биле: повратити странци јединство и са свијем из ње кризу удаљити, која већ читаве године странку слаби и сложан рад у њој онемогућава. Да ли је у том какав успјех постигнут освједочућемо се у временима *која настају*.

Посланик д-р Крамарж унио је у прву половину програма младочешкога као најважнији постулат: Очување и одржање Аустрије. Тај Чех вјерује да Чеси као народ могу опстати само у Аустрији; њему је управо Аустрија као провиђењем одређена, да спасе мале народе словенске, а на првом мјесту Чехе, који се налазе у најшкакљивијем и најопаснијем положају; јер не само што их је Германство одасвуд опколило, већ је и у средини њиховој сталне позиције за се освојило. Ако је некад неумрли Палацки говорио с пророчким поуздањем: „Били смо прије Аустрије, па ћемо бити и послије ње", Крамарж је ту изреку *народног оца* преокренуо, па вели: Истина је, да смо били прије Аустрије, али су данас таке прилике, да би било мучно вјеровати, да бисмо могли постојати и послије ње; дакле под сваку цијену нужно је Аустрију одржати, да би се и ми у њој одржали.

Прваци чешки ријешили су се, да воде позитивну политику, или, као што је то раније означено, политику етапа. Они неће више, да се врте у маглуштини државно-правнога програ-

ма, већ су вољни борити се и задобиати ситне ствари, а тек послије, Бог зна кад, потражиће већ они и оно крупније. Али сад за то није згодно вријеме.

Прваци чешки сад само о том проповиједају како треба пошто пото одржати Аустрију. Они позивају не само Чехе већ и остале „искрене“ Словене да се заложе како би се Аустрија препородила. „Ми хоћемо силну и јаку Аустрију, вели Крамарж, и хоћемо да она буде праведна свима народима.“ „Препорођена“ Аустрија мора се старати да добије симпатије свих словенских народа не само у својим границама, већ и изван тијех граница, — н. пр. словенски југ.

Крамарж, Херолд и Пацак запамтимо добро да су то главни представници у младочешкој странци) вјерују да Аустрија више није експанзивна, као што је била још у шесдесетим и седамдесетим годинама прошлога вијека. Аустрија се *избавила* оних поткопавајућих елемената, који су јој о глави радали: Нијемаца и Талијана. Чешки прваци држе да садашњи аустријски Нијемци *нијесу онако* страшни за живот Ау-

стрије, као што су били Бизмаркови Нијемци, који данас живе у Германији под сретном звијездом Виљема другог. Аустрија у наше вријеме обухвата већим дијелом народе, који желе и којима је у интересу да она постоји, да буде јака и моћна.

Дакле одржање Аустрије, то је први члан младочешког актуалног политичког програма, а други част тога програма обухваћа културни, социјални и економски рад у самој чешкој земљи, међу чешким народом. С овим другим дијелом свога програма Младочеси се приближују неким другим странкама као н. пр. Старочесима и реалистима. Од Старочеха највише акцентује унутарњи културни и социјални рад у земљи професор правнога факултета у Прагу д-р Браф, а од реалиста професори философског факултета Масарик и Дртина и редактор „Часа" д-р Хербен. Мало позније о том *унутарњем* раду шире ћемо расправљати, а сад ћемо се упознати са још другим политичким странкама у Чешкој.

Три су странке у Чешкој које се називају *млађим* странкама. На челу тих странака стоје три млада човјека и то

д-р Антоније Хајн, д-р Бакса и Клофач, посланик у Бечком парламенту. За ове три странке не може се рећи да су јаке бројно, па ипак оне нијесу без значаја, јер садрже у себи врло јаке агитаторске силе. Све три ове странке пуне су радикалнога огња; кад слушате људе који на челу њиховом стоје како говоре, бисте рекли и заклели се е ће они за тили час „само кад им се да власт у руке" освојити све оно што се измакло старијима и око чега се узауд зноjише Старочеси и Младочеси читаве деценије.

Али да рекнемо имена тих трију скупина: једна се зове *радикално напредњачка* (главним њеним представником је Антоније Хајн, редактор „Самостатности"), друга се зове *радикално-државно-правна* (вођа јој је д-р Бакса), трећа се зове *народно социјалном* а на челу је њезином посланик Клофач.

Ове три странке ту до скора су се због *програмских* ситница међусобно кавжиле, али у пошљедње вријеме приближиле су се једна другој, па сад *заједнички са* свом страсношћу туку *Младочехе* — пером и језиком. Као

што су се некад Младочеси искаљивали над Старочесима, тако се сад ове три *младе* странко искаљују над њима.

Ове три младе странке узеле су оно што су Младочели принуђени строгом логиком политичке нужности из својих руку испустили. Све трима тим странкама највиши је идеал: чешко државно право, самосталност чешких земаља и политичка неодвисност чешкога народа. Да не бих морао набрајати шта се све још у програмима тих странака налази, напомињем, да те странке у ствари нијесу друго ништа до *стари* Младочеси. Да ово не би изгледало као апсурдум припајамо ово мало објашњење: Те три младе странке нити желе нити хоће што друго до оно за чим су некада ишли и јурили Младочеси, а то ће рећи да су оне примиле стари младочешки програм.

Младочеси, пошто су већ наступили на поље политичке активности па су, као што је већ наведено, стали у себи гасити радикални огањ, пренебрегли су онда у раднички сталеж. Посланик Клофач био је некад сам Младочех, па је чак радио и у редакцији »*Народних* Листа". Што је он с Младочеси-

ма раскрстио, причају, да је узрок баш то, што су ови почели окретати леђа радничком сталежу. То је руководило Клофача, те је иступио из Младочешке странке и основао за себе странку из народних социјалиста. Та странка има већ и неколика своја посланика у државном парламенту, што значи да су с оснивањем те странке Младочеси били већ мало ослабљени. И радикално државно-правна странка има већ једнога делегата у државном парламенту, и то самога свога вођу дра Баксу. Радикални напредњаци још нијесу успјели да кога од својих делегата у ћесарски Беч опреме, они тек приправљају изборно земљиште за своје кандидате.

Три младе странке стале су као у један фронт противу Младочеха.. Оне су чак ту недавно издале и заједнички манифест, у ком је претресана Младочешка политика, побројани досадашњи политички успјеси (који су том манифесту готово равни нули) и неуспјеси којих је ужасно много, читава гора. С тим манифестом тражено је од чешког народа, да више не вјерује Младо*чесима,* да им окрене леђа и да их тим

начином казни, што су га обмањивали читав низ година. Може бити да и тај манифест има неку заслугу, да су се Младочеси стали кретати, скупљати се на политичке зборове и давати народу рачуна о дојакошњој својој политичкој тактици и предузимљивости, што они прије не имађаху обичај чинити. Може бити да се Младочеси прибојавају, да се не догоди с њима оно, што се догодило са Старочесима прије тринаест година. Мислим, да така бојазан није на мјесту, јер народ чешки сад је много више и искуснији и прибранији, него што је био онда, кад су Младочеси ломили копља са Старочесима, усљед познатије, пунктација. Можемо поуздано тврдити, да садашње младе радикалне странке у Чешкој неће онако брзо добити повјерење масе, као што је то пошло за руком младочесима. Народ чешки већ је у велико поколебан у вјери, да би се радикализмом могло далеко доћи и високо скочити.

Између именованих трију младих странака мени је највише у вољи странка радикално-напредњачка. У тој је странци најмање вике, али највише

надокнадити, а да се и не позна. И прије се на духовенство римско викало да је себично и да су му прва брига земаљска добра, а сад му се то и по готову пребацује. Млађе странке у Чешкој свакојако се старају да поткопају углед хијерархији у народу, колико у том успијевају постараћемо се да објаснимо ниже. Сад ћемо рећи коју о школама, јер и оне стоје у тијесној вези са овим што смо управо разлагали.

На школе Чеси обраћају велику пажњу. Они од школе очекују много; они вјерују да ће се само онда ако буду просвијећени и напредни моћи борити против туђинштине и противу несловенских културних утјецаја. Али у Чешкој као и у читавој Аустрији школство стоји под притиском централизма и клерикализма. Кажу да се министар Наполеона Бонапарте гордо хвастао, како му је доста да само сврати поглед на распоред предавања у француским школама, који је висио на зиду у његовој канцеларији, па да зна шта се којега часа по школама предаје у цијелом француском царству. Баш таку *утегнутност*, која је владала прије сто *година* у Француској у школству, жели

одржати аустријски бирократизам још и сад у школама аустријским. Учитељу се не допушта да бар мало мисли својом главом, да донекле бар ради по својем увјерењу и да бар донекле самостално примјењује своје искуство; он мора до најмањих ситница да се управља по прописима, које су са особитом *брижљивошћу* створили за њега црква и држава. Добро мотре ове обадвије корпорације на сваки покрет и на сваку ријеч свију оних људи, који су узели на се тешко бреме расађивања просвјете међу људима и преношење знања и вјештина у шире слојеве друштвене. У седамдесетим годинама хтјело се законима ограничити претјеран утјецај или правилније рећи надвор католичког духовенства на школе. То ограничење неко вријеме било је и заведено. Али клерикализам је успио да закони, с којима је ограничавана његова моћ у школама, изгубе важност, те тако је римско свештенство добило туторство над школама опет у своје руке.

Клерикалцима аустријским није стало до тога, да народи буду како ваља образовани: њима је доста да народи буду

побожни, па макар били и затуцани и глупи. Било је клерикалаца који су тврдили да је за народно образовање довољан рок од двије године, па су чак чинили и предлоге у државном парламенту, да се настава по сеоским основним школама скрати па двије године. Идеалом клерикализма дакле било би да народи остану и на даље пасивни, и да се у свему потчињавају ауторитету цркве, respective ауторитету римске хијерархије.

Напреднији се чешки политичари и просвјетни радници старају свакојако да клерикализам и бирокрацију сузбију из чешких школа. Све млађе странке у чешкој унијеле су у своје програме аутономију чешког школства. Како су чешки тежаци још доста конзервативни, то се млађе странке и о том брину да продрмају сеоско становништво из немарности, што се чини агитацијом, журналистиком, брошурама. предавањима и т. д. Разумљиво је да се клерикализам против тих напреднијих струја брани и зубима и ноктима.

Па ни шта се тиче школске равно*правности* не може се рећи да су Чеси

потпуно изједначени с Нијемцима. Краљевина Чешка додуше добро стоји са школама, али у Моравској и Шлезији перспектива је сасвијем другачија. У Моравској од цјелокупног становништва не припада ни 30°/₀ Нијемцима, па ипак више имају ови и средњих и стручних школа него Чеси. У Шлезији сразмјер је још жалоснији. У посљедње вријеме јавно мнијење наваљује на чешке делегате у земаљским саборима, да се више брину о настави и школству народном. Чесима нарочито лежи на срцу да се у Моравској подигне општи просвјетни центрум за ту покрајину — моравски чешки универзитет. Они држе кад би се тако просвјетно средиште основало, да би се тиме очистило главно мјесто Моравске од Нијемаца и ослободило се од превласти њемачке. Доиста се то тешко дојима чешкога народа кад мора да гледа гдје је моравски главни град још у пуној власти Нијемаца. Нијемци са својом вјерном браћом — Чивутима, главни су фактори у читавој градској управи; они имају прву ријеч у општини, школи, судовима — свакуда. Чеси држе да би њемачкого-

сподство из Брна било истиснуто, кад би они у том мјесту имали свој универзитет. С тога они и агитују живо не би ли до те просвјетне установе дошли; са свију страна Чешке и Моравске шаљу се молбенице државном парламенту, у којима се тражи оснивање моравског универзитета, а признати ваља да и младочешки посланици залажу сву своју политичку вјештину у то, да побуде владу и парламенат, нека даду свој пристанак, да се универзитет у Брну оснује. И већ је у изгледу да ће та жеља чешка убрзо остварена бити, разумије се под тим условом да се поред чешкога подигне у Брну и њемачки универзитет; јер кад се то неби довволило Нијемци би побјеснили, премда их нема у Моравској више, него нешто преко $^1/_4$. Моравска и Шлезија требале би још и средњих и стручних школа; може се очекивати да ће се довољан број тих школа и подићи, ако Чеси продуже свој рад око подизања школа, овако живо као што су започели. Основне школе по свима чешким земљама лијепо напредују; има их велик *број, и само* да кров њих не провија-

ва бирократско-клерикални дух, оне би своју културну мисију у чешком народу још боље вршиле, но што су то до сад чиниле.

Ко је боравио у Чешкој и пратио њихово народно напрезање и усиљавање, могао је примјетити гдје се у озбиљној њиховој штампи много пише и расправља о ситном раду и културно-економској независности. Неки Старочеси су се, откад им је узето политичко вођство из руку, почели бавити истакнутим питањем, а од млађих странака највише су то питање претресале реалисте, дакле странка Масарикова. У посљедње вријеме није ништа необично, ако чујемо и младочешке прваке како у одушевљењу говоре о ситном раду и културно-економској независности своје земље и свога народа. Да је то питање постало значајно у ширим круговима чешкога друштва, великим дијелом је то заслуга Масарикова и његове странке. Али оставимо то сад на страну, па најприје потражимо објашњења шта се разумије управо под ситним радом и културно-економском независношћу ?

Нијемци и Чивути у економском по-

надокнадити, а да се и не позна. И прије се на духовенство римско викало да је себично и да су му прва брига земаљска добра, а сад му се то и по готову пребацује. Млађе странке у Чешкој свакојако се старају да поткопају углед хијерархији у народу, колико у том успијевају постараћемо се да објаснимо ниже. Сад ћемо рећи коју о школама, јер и оне стоје у тијесној вези са овим што смо управо разлагали.

На школе Чеси обраћају велику пажњу. Они од школе очекују много; они вјерују да ће се само онда ако буду просвијећени и напредни моћи борити против туђинштине и противу несловенских културних утјецаја. Али у Чешкој као и у читавој Аустрији школство стоји под притиском централизма и клерикализма. Кажу да се министар Наполеона Бонапарте гордо хвастао, како му је доста да само сврати поглед на распоред предавања у француским школама, који је висио на зиду у његовој канцеларији, па да зна шта се којега часа по школама предаје у цијелом француском царству. Баш таку *утегнутност*, која је владала прије сто *година* у Француској у школству, жели

одржати аустријски бирократизам још и сад у школама аустријским. Учитељу се не допушта да бар мало мисли својом главом, да донекле бар ради по својем увјерењу и да бар донекле самостално примјењује своје искуство; он мора до најмањих ситница да се управља по прописима, које су са особитом *брижљивошћу* створили за њега црква и држава. Добро мотре ове обадвије корпорације на сваки покрет и на сваку ријеч свију оних људи, који су узели на се тешко бреме расађивања просвјете међу људима и преношење знања и вјештина у шире слојеве друштвене. У седамдесетим годинама хтјело се законима ограничити претјеран утјецај или правилније рећи надзор католичког духовенства на школе. То ограничење неко вријеме било је и заведено. Али клерикализам је успио да закони, с којима је ограничавана његова моћ у школама, изгубе важност, те тако је римско свештенство добило туторство над школама опет у своје руке.

Клерикалцима аустријским није стало до тога, да народи буду како ваља образовани: њима је доста да народи буду

побожни, па макар били и затуцани и глупи. Било је клерикалаца који су тврдили да је за народно образовање довољан рок од двије године, па су чак чинили и предлоге у државном парламенту, да се настава по сеоским основним школама скрати на двије године. Идеалом клерикализма дакле било би да народи остану и на даље пасивни, и да се у свему потчињавају ауторитету цркве, respective ауторитету римске хијерархије.

Напреднији се чешки политичари и просвјетни радници старају свакојако да клерикализам и бирократију сузбију из чешких школа. Све млађе странке у чешкој унијеле су у своје програме аутономију чешког школства. Како су чешки тежаци још доста конзервативни, то се млађе странке и о том брину да продрмају сеоско становништво из немарности, што се чини агитацијом, журналистиком, брошурама. предавањима и т. д. Разумљиво је да се клерикализам против тих напреднијих струја брани и зубима и ноктима.

Па ни шта се тиче школске равно-*правности* не може се рећи да су Чеси

потпуно изједначени с Нијемцима. Краљевина Чешка додуше добро стоји са школама, али у Моравској и Шлезији перспектива је сасвијем другачија. У Моравској од цјелокупног становништва не припада ни 30% Нијемцима, па ипак више имају ови и средњих и стручних школа него Чеси. У Шлезији саразмјер је још жалоснији. У посљедње вријеме јавно мнијење наваљује на чешке делегате у земаљским саборима, да се више брину о настави и школству народном. Чесима нарочито лежи на срцу да се у Моравској подигне општи просвјетни центрум за ту покрајину — моравски чешки универзитет. Они држе кад би се тако просвјетно средиште основало, да би се тиме очистило главно мјесто Моравске од Нијемаца и ослободило се од превласти њемачке. Доиста се то тешко дојима чешкога народа кад мора да гледа гдје је моравски главни град још у пуној власти Нијемаца. Нијемци са својом вјерном браћом — Чивутима, главни су фактори у читавој градској управи; они имају прву ријеч у општини, школи, судовима — свакуда. Чеси држе да би њемачкога-

сподство из Брна било истиснуто, кад би они у том мјесту имали свој универзитет. С тога они и агитују живо не би ли до те просвјетне установе дошли; са свију страна Чешке и Моравске шаљу се молбенице државном парламенту, у којима се тражи оснивање моравског универзитета, а признати ваља да и младочешки посланици залажу сву своју политичку вјештину у то, да побуде владу и парламенат, нека даду свој пристанак, да се универзитет у Брну оснује. И већ је у изгледу да ће та жеља чешка убрзо остварена бити, разумије се под тим условом да се поред чешкога подигне у Брну и њемачки универзитет; јер кад се то неби дозволило Нијемци би побјеснили, премда их нема у Моравској више, него нешто преко $^1/_4$. Моравска и Шлезија требале би још и средњих и стручних школа; може се очекивати да ће се довољан број тих школа и подићи, ако Чеси продуже свој рад око подизања школа, овако живо као што су започели. Основне школе по свима чешким земљама лијепо напредују; има их велик *број, и само* да кров њих не провија-

ва бирократско-клерикални дух, оне би своју културну мисију у чешком народу још боље вршиле, но што су то до сад чиниле.

Ко је боравио у Чешкој и пратио њихово народно напрезање и усиљавање, могао је примјетити гдје се у озбиљној њиховој штампи много пише и расправља о ситном раду и културно-економској независности. Неки Старочеси су се, откад им је узето политичко вођство из руку, почели бавити истакнутим питањем, а од млађих странака највише су то питање претресале реалисте, дакле странка Масарикова. У посљедње вријеме није ништа необично, ако чујемо и младочешке прваке како у одушевљењу говоре о ситном раду и културно-економској независности своје земље и свога народа. Да је то питање постало значајно у ширим круговима чешкога друштва, великим дијелом је то заслуга Масарикова и његове странке. Али оставимо то сад на страну, па најприје потражимо објашњења шта се разумије управо под ситним радом и културно-економском независношћу?

Нијемци и Чивути у економском по-

гледу имају и данас још у чешким земљама првенство над Чесима; још и данас много Чеха економски зависи од Нијемаца и Чивута. Више је равних великих предузећа у њемачко-чивутским рукама него ли у чешким, па зато и чешки радници стењу под притиском њемачких капиталиста. Нијемци и Чивути дају чешким радницима посла, али за то врше и притисак над оним радницима, који од њих зависе. Шта је и шта чешких радника, који морају своју дјецу слати у њемачке основне школе и при попису становништва записивати да им је „Umgangssprache" (саобраћајни говор) њемачки, те тако преко њихове воље статистика их издаје за Нијемце. Радници су присиљени да задовоље своје хљебодавце, јер би их иначе ови избацили на улицу, па куд би онда јадници с чопором ситне дјеце, а без крајцаре у џепу. Глад и неимаштина нагоне људе па се одричу и најузвишенијих својих светиња и идеала. Само је онај народ сигуран и не мора стрепити за свој опстанак, који је кадар свима појединцима, који народно тијело сачињавају, дати сигурна посла и зараде. Који

народ буде у стању регулисати расподјелу богатства и рада у својој земљи тако, да сви његови чланови буду осигурани, тај народ биће тада у стању и одржати се у општој утакмици и неће бити тако лако потиснут с бојног попришта на коме немилостиво јачи руше и газе слабије.

Чешки народ није велики; Чеха (без Словака) нема ни пуних 7 милиона. Чеси имају око себе и међу собом опасне непријатеље, па кад се једном буде рјешавало о њиховом *бити* или *не бити*, ту ће играти велику улогу и физичка снага њихова, дакле број њихов. Од 7 милиона Чеха, осам стотина хиљада их је ван своје домовине, а највише их је у Америци. Тај број од великог је значаја за Чехе, који су историјом осуђени да се рву са непријатељем, који је бројно 10 пута већи него што су они сами. Нијемаца живи више милиона у Америци и осталом свијету, али је то за њих неосјетно, јер су велики[1]), а за Чехе

---

[1]) Премда је Нијемаца 70 милиона, опет је њима жао да се ма и један члан њихова народа одроди и у други народ претопи. Да би се сваком одрађању стало на пут, прије давје

је осјетан и велики губитак, кад се једна седмина њихова народ налази изван граница отаџбине.

У потоње вријеме мисаоне чешке главе на све се начине довијају, како би се исељавање чешкога народа у туђину прекратило. Исељавање ће одмах престати, чим сваки чешки човјек узмогне наћи у својој земљи хљеба и зараде. А то ће се моћи само онда кад Чеси сами буду имали у својим рукама занате, трговину и сва индустријска и велика и мала аграрна предузећа. Зато реалисте (масариковци), многи од Старочеха, радикали напредњаци а у најновије вријеме и неки између Младочеха, много размишљавају и истражују начине како би се најлакше могао чешки народ опростити

године ријешила је Њемачка држава, да повеже интимне културне одношаје између Америчких Нијемаца (тамо их је око 3 милиона) и матере земље. Нијемци могу, они имају и моћи и средстава да одрже у културној заједници и оне своје чланове, који су далеко од отаџбине. Али мали Словенски народи те силе немају, за то би ваљало да се они о том постарају како би спријечили свако исељавање у даљину својих чланова, јер тиме своју и онако малу снагу још више слабе.

туђег господарског притиска. Не вајди нам, веле искрено и отворено многи Чеси, борити се за државно право, а овамо смо још економски потчињени најокрутнијим нашим непријатељима. Неопходна нам је прије свега господарска независност, а кад будемо господарски независни, онда ће нам бити лакше и за политичку самосталност се борити.

И тако сад Чеси сматрају као прву своју задаћу то, да се јачају економски и културно, унутра међу собом, у самој земљи. На вријеме нужно се одрећи свега до чега се сад доћи не може, па се латити ситних послова који су до сад занемаривани. Морамо бити практични, тако мисле Чеси, па правилно схваћати и оцјењивати потребе свога народа. Увијек су били они људи и народи фактичним господарима свијета, који су имали у својој моћи она средства од којих се живи и који су располагали оним оруђима и намирницама, без којих се не могу одржати ни појединци ни друштва људска. Под ситним радом Чеси разумијевају рад у ужим дкруговима чешкога друштва: у поро ици, селу, општини, среву и т. д.-

Чеси се жале да код њих нема довољно ни радне енергије ни предузимачкога духа; и једно и друго потребно је у такој мјери развити, како би могли одржати утакмицу са странцима, а нарочито Нијемцима.

Нијемци и Чивути експлоатишу данас чешкога радника. Да се то и у будуће не би догађало, Чеси се морају потрудити, да сами за своје раднике створе занимања, што ће моћи учинити само онда, ако буду уложили све своје силе, да своју трговину, занате, пољопривреду, индустрију и уопште сав привредни живот што више усаврше и у своје властите руке преузму.

За културну пак независност најуспјешније ће се борити, ако обрате бригу на то, да културни живот свога народа што више подигну и ако све припаднике свога племена наоружају корисним знањима, и облагороде душу свакога Чеха оним вјештинама, које у најближој хармонији стоје с духом и природом словенских племена. Оканити се сваких утопија и немогућности, па остваривати оно од чега ће зависити читава наша будућност, а то је културну и господарску независност и унутарњу

нашу силу — то је наша задаћа, веле све мисаоне главе и сви прави родољуби чешки. Тако правило одредили су себи многи Чеси, а тога се правила већ дуго придржава и Томаш Г. Масарик о ком смо ради сад неколико ријечи проговорити.

Томаш Г. Масарик доктор философије и професор на философском факултету чешкога универзитета у Прагу, спада међу оне ријетке људе, што се постојано напрежу и усиљавају да изнађу начин, помоћу кога би се најлакше и најбрже цијело људство дало подићи на највиши ступањ братства, савршенства и човјечности. Масарик је човјек крепке душе, богатог разума, племенитог срца и благородних осјећања.

Већ пуних двадесет година Масарик улаже све своје силе да открије и покаже своме народу прави смисао његова живота и праву сврху којој Чеси, својом историјском судбином упућивани и потстицани, морају тежити и ићи. У том свом усиљавању Масарик је у нечем по некад и погријешио, али ми сваком човјеку радо погрјешке опраштамо, само кад знамо да је у

свом раду био руковођен нечим вишим, и да га при извјесним предузећима нијесу руководиле намјере. На Масарика је подизана хајка често пута, на њега је падала свака поруга и грдња, па је он ипак свему томе одолио, и то све није њега помело у његовим чистим тежњама, да свој народ душевно подиже и облагорођава. Али како није наша задаћа да на овом мјесту улазимо у опширно оцјењивање живота и научнога рада овога чешког трудбеника, то ћемо истаћи овдје само општу карактеристику његовог дјеловања на културном и политичком пољу чешкога народа.

Одмах наглашавамо да је Масарик идеалиста. Он би хтио на силу Бога да сав свијет, да сви људи буду другојачији, — бољи. Са свога идеално-хуманитарнога становишта он посматра не само Чехе већ и све остале народе. Тај његов поглед на свијет и јест проузроковао те је он у својим словенским и чешким студијама по некад једностран и његови изводи о задаћи и позиву словенских племена у многим случајевима су неправилни.

Масарик устаје противу свега што не стоји у сагласности с његовим етичким идеалом хуманитарности. Масарик не ласка никому, па ни свом народу. Он тражи свагдје праву истину; он излази отворено у бој противу свега што је прљаво, гадно и у лаж умотано. Он у том свом тражењу истине неки пут и престрјељује, али гдје ћете наћи идеалисту, који не би никад престрјељивао; баш у том се они и разликују од других, ситних и обичних земаљских људи.

Масарик располаже огромном литерарном и научном спремом; своје знање о свијету, природи, људима, људским установама, животу и религији, он је неуморно читаве деценије скупљао и прибирао. Није то ријеткост да му се од стране чешке пребацује, како је он више Герман но Словен; не бих рекао да је то тако, али се порећи не да да је Масариково дуго општење са духовним германским свијетом имало на његово Словенство и злих утјецаја. За Масарика би се дало рећи да је словенски космополита Толстојевога зрна. Масарик вазда истиче *човјека* пред Чеха и Словена; најприје је нужно по њего-

вом схватању бити *човјек* па тек онда народњак (Срб, Чех, Пољак и т. д.) Тако је некад говорио и учио и славни чешки политички и просвјетни борац Карло Хавличек, а још прије њега то је прогласио славни пјесник Ј. Колар. Његова изрека: — „Зовне ли те ко *Словен* одазови се *човјек*" — постала је крилата и на далеко позната.

Држећи се строго овог начела *човјечности*, помоћу њега Масарик је хтио и Чехе политички и просвјетно препорађати. Све своје студије, сав свој просвјетни, научни и политички рад он је гледао да ослони на хуманитарност.

Масарик се није плашио иступити противу свега, што је по његову налажењу било грубо и нечовјечно, па сад било то код кога му драго народа, или код кога му драго људског друштва. С тога је Масарик нашао својих противника не само код Чеха, већ и код других Словена[1]). Ми ћемо из-

---

[1]) Писцу овог дјела рекао је једном приликом познати професор на петроградској духовној академији, Иван Савић Пањмов, како он управо не зна за кога Масарик пише, јер су његови литерарни радови сувишни за Нијемце, који имају доста и својих научењака, а непо-

нијети стручни Масариков рад међу Чесима.

Масарик је отпочео своју каријеру у Чешкој као професор на чешком свеучилишту; то је било одмах чим је чешки универзитет отворен, дакле прије двадесет година. Прије тога био је Масарик доцент на филозофском факултету бечкога свеучилишта, а путовао је и по страним земљама ради студија; подуже се бавио у Енглеској и био је неко вријеме и у Русији.

Дошавши у Чешку, Масарику је прва брига била, да упозна свој народ с најсавршенијим културним и моралним добрима других народа нарочито Енглеза. Масарик је усвојио моралне принципе Рускинове, Блаквијеве, Емерсенове и других великих енглеских моралиста, а отпочео је пуританском строгошћу да трijеби све што му се чинило да је међу Чесима прљаво, гадно и несавршено. Одмах у почетку свога дјеловања он је наишао на отпор оних политичких, просвјетних и моралних смјерова, који су већ у

требни су за Чехе и Словене, јер нијесу писани у словенском духу. То није осамљен суд о Масарику; тако мисле о њему и многи други.

земљи постојали. Али се на Масарика тек онда подигла права хајка, кад се он усудио да оспорава истинито поријекло познатих краљодворских и зеленогорских рукописа. Кад је с другим учењацима стао тврдити, да су ти рукописи фалсификовани, на њега је тако скочило чешко јавно мишљење, да је он једно вријеме помишљао и оставити Праг, и прећи на који од руских универзитета. Али срећом до тога није дошло; он је остао у Чешкој.

У деведесетим годинама минулог стољећа нападање на Масарика престало се и баш у то вријеме поред научнога он отпочне и свој политички рад. Он је прибрао око себе цвијет чешке интелигенције, па је засновао с њом чешку реалистичку странку, која је ставила себи у задаћу да *води реалну политику*.

Године 1891 Масарик је учинио компромис с Младочесима, па су га на основу тога изабрали те године за делегата у Бечки парламенат. Но он се већ двије године послије свог избора за посланика одриче посланичког мандата, враћа се у Праг и прихваћа се

поново свог професорског занимања, а у исто вријеме наставља и свој политички рад у реалистичком правцу; своје политичке мисли ширио је он преко свог органа „Čаsа", који је и онда као и сад уређивао др. Јан Хербен.

Преко тога свог органа Масарик напада на све слабости младочешке политике, не штеди ни других политичких странака и најомиљенија му је тема била шибати клерикализам и његове поклонике. Масарик у то вријеме издаје и своје штудије: „Česká otázka" („Чешко питање"), „Naše nynější krýse" („Наша садашња криза"), „Karel Havliček" и „Jan Hus"; у свима тим књигама претреса се чешко препорођење и чешко народно и политичко пробуђење. У тим својим књигама Масарик се старао да докаже, како се тадања генерација, коју су престављали Младочеси, удаљила од оног пута по ком су корачали први чешки препородитељи: Добровски, Јунгман, Колар, Шафарик, Палацки, Хавличек, Августин Сметана и други. Тек са тим својим књигама Масарик је проширио свој значај у Чешкој; те његове књиге доста су допринијеле, те је чешка омладина по-

чела о чешком питању више размишљати и озбиљније то питање схваћати. Старији су од своје стране опет увјеравали да Масарикове студије о чешком стању и чешком питању немају велике цијене, доказујући, да су његова излагања једнострана и неправилна. Што се нас лично тиче, ми смо се увјерили, да су та излагања пуна духа и дубљине.

Жалећи што на овом мјесту никако не можемо улазити у опширније оцјењивање горе истакнутих Масарикових дјела као и осталих његових литерарних, философских и научних радова, морамо се на овом мјесту задовољити констатовањем тога факта, да је Масарик извршио велики утјецај не само на омладину универзитетску већ посредно, преко ове, и на читаву млађу генерацију у Чешкој. Масариково име зна свак у Чешкој; једни то име изговарају са пијететом а други са мржњом и омаловажењем.

Особито клерикалци јуришају на Масарика кад им се гођ прилика покаже. Они не маре Масарика ни да виде ни да слушају о њему; они су пуни ненависти према њему и гдје гођ

могу они рове противу њега. Признати ваља да клериканци имају рашта Масарика и мрзити и нападати; јер он је више но ико други објаснио Чесима шта је клерикализам а знао је Чехе и добро поучити, како се противу њега борити ваља. Кад је Масарик приликом далеко разглашеног судског процеса, који је вођен противу Чивута Хилснера ради ритуалног уморства, иступио и стао научно доказивати, да ритуалних убијстава нема, већ да је то само пука измишљотина римског духовенства, које се тим ниским средством служи, да заглупљује просту свјетину и тако да одржи што дуже свој значај и ауторитет, који је већ у велико поколебан; ради тога и том приликом римско свештенство дигло се противу њега листом, па је чак успјело да и један дио универзитетске омладине противу Масарика побуни и подигне. Омладина је неколико дана противу Масарика демонстровала, извиждавала га, подвикивала му pereat издајниче, потплаћениче, Чивутине и т. д., а клерикали су то све из прикрајка посматрали и из своје црне душе свему се слатко и угодно смијали. Али је Ма-

сарик и то све претрпио и предурао. — Како ћемо се ми у даљем своjем расправљању сретати с Масариком, и тада ћемо jош боље утврдити његов значаj међу Чесима, а сад одмах можемо приjећи на кратку карактеристику словенске политике чешке.

Без сваког спора Чеси су добри и свjесни Словени. Они се поносе што припадаjу великом словенском свиjету, они вjеруjу да jе словенски гениjе позван да створи велика, узвишена, и непролазна дjела, коjима ће се униjети нови живот и нова морална добра у све цивилизоване етничке групе, из коjих jе састављено човjечанство. Ми смо већ раниjе стручно обиљежили како су с великом љубављу његовали Чеси у почетку свога васкрснућа славенофилство; Чеси су вjеровали у моћну заjедницу словенску и полагали су у њу велике наде; у тоj идеалноj заjедници они су гледали jамство за своj опстанак, за своjе народно траjање.

У педесетим годинама прошлога виjека, кад су се већ Чеси и политички пробудили, они су се већ били мало *истриjезнили* од своjих славенофил-

ских санова. Хавличек је својом бистрином и политичком проницавошћу знао створити за свој народ нове политичке идеале, који нијесу више зависили од пуког маштања о словенској заједници, већ су били положени на реалнију подлогу. Хавличек је смјело изустио, да је он најприје Чех па онда Словен. Он је Чехе поучавао и упућивао нека развијају своје силе, нек се просвјетно усавршују, културно и економски еманципују и политички васпитавају; ако то ураде, онда ће лакше и успјешније сузбијати безобзирност и бруталност њемачку, и прије ће доћи до испуњења својих народних тежња. Али поред свега тога Хавличек је ипак једном приликом написао, да би он, кад би то већ морало бити, радије био Рус него ли Нијемац.

Старочеси су у шездесетим и седамдесетим годинама прошлога стољећа били русофили; то своје русофилство они су понекад употребљавали и као политичко оружје противу Беча. Данас су Младочеси исто тако русофили, па и млађе странке већином су русофилске.

Одлучни је противник русофилства

професор Масарик са својом странком. Нико у Чешкој не критикује тако оштро руску унутарњу, па и спољну политику као реалисте, може бити те се само социјални демократи у том критиковању с њима изједначују. Али ја овдје са свим отворено тврдим, да ни Масарик ни његова странка, не схваћају добро ни правац развића руске државе и руског народа ни тежње других словенских народа, а нарочито Балканских Словена.

Млађе странке па и сами Младочеси пишу и размишљају о том, којим би се начином најпоузданије могли Аустријски Словени сложити, па да тако заједничком снагом препороде Аустрију, да из ње учине Словенску државу, у којој би једном за свагда била онемогућена даља њемачка хегемонија, и у којој би се зајемчило даље трајање и слободно развијање свих словенских народа. Чеси се данас готово сви у том слажу, да је њима једино у Аустрији могуће егзистовати, с тога они јавно и признају, да се главни услови њихових народних тежња своде на то, да се пошто по то одржи јединство и *сила Аустрије*, и они у том одржању

Аустрије гледају и своју народну будућност.

У првој периоди свога буђења и препорођавања, Чеси су имали вјере у хуманитарност европских народа; они су држали да ће с напретком просвјете, знања и образованости европски народи напустити свако насиље, па ће своје народне односаје регулисати тако, како би сви народи, и велики и мали, могли самостално живјети и развијати се. У почетку XIX. стољећа Срби пробудише Балкан, те се на њему послије дугог туробног и тешког ћутања заори пјесма слободе; балкански народи почеше збацивати са себе ропске ланце. Француска је револуција нешто раније но што ће се Срби подићи на оружје, пробудила и ставила у јаче кретање готово све цивилизоване европске народе, а нарочито Нијемце и Талијане. У сваком народу јављају се поборници и заточници права народних; на све стране бијаше се раширила нека грозничава ужурбаност и општа тежња, да се испита, пронађе и открије све што чини и сачињава душевни живот појединих народа. У првој половини XIX. стољећа поред великих и мали су

се народи свакојако довијали и старали, да створе услове, помоћу којих би се могао зајамчити њихов даљи живот, опстанак и њихова културна, социјална, политичка и економска самосталност. У педесетим годинама и Срби и Хрвати покушавају, не би ли се и код њих како остварило духовно и народносно јединствс. Наступило је било опште зближавање: Словенске идеалисте проглашују и исповиједају словенофилство, међу Нијемцима се шири пангерманизам, међу романским народима панромавизам — *дакле настуйа идеална концентрациј а племена.* У то вријеме и чешки учитељи и препородитељи, занесени том општом струјом идеалнога братства почињу вјеровати, да је и њихов народ позван, да у колу осталих народа самостално живи и ради, као равноправни члан општег човјечанског организма, на остварењу својих народних жеља и осигурању своје народне будућности.

Али брзо је прогрмјела и прохујала велика идеја братства и пуне равноправности међу народима. Идеја народносна којом бијаше све опијено и *занесено* извршила је велику своју

задаћу једино међу Нијемцима и Италијанима, јер помоћу те идеје та су се два народа груписала и сједињила т. ј. спојили су се у цјелине државне. Мањи народи, нарочито словенски, учинили су само покушај да се користе с узвишеним начелом народне слободе и јединства, али прије но што су дошли до бољих резултата, појавила се брутална сила која им је грубо узвикнула: стој! и: не даље! Представником те бруталне силе је *благородно* германско племе. Нијемци и Енглези безобзирно турише под ноге начело слободе, равноправности и политичке независности кад се оно требало примијенити и на словенско племе.

Кад се Њемачка ујединила, Аустрија је била ужасно расклиматана. Бизмарк пошто је Аустрију истукао и отргао од ње многе земље, почео јој је онда из Берлина да диктује, како треба да уређује и своје унутарње ствари. Стегнути Словене и нипошто не допустити да се слободно и самостално развијају, — то је било најсветије правило Бизмарково. Ја сам потпуно увјерен, да Маџари још за дуго вријеме не би дошли до својих државних права, кад

се то не би слагало с намјерама и жељама њемачке политике. Да се случајно затекло мјесто Маџара неколико милиона Турака у данашњој Угарској Нијемци би и њих фаворизовали само да омрзнуте Словене одрже у стези и шкрипцу. Али и то је лијеп знак што се на нас Нијемци толико дижу и буне; кад не би видјели у нама духовне и моралне силе они би нас презрели и оставили на миру, док садашње њихово понашање и јуриш противу свега што је наше, доказују, да се они *нас боје* јер ми стојимо као моћна пречага на путу њиховим националистичким тежњама, да овладају свијетом: *да им све служи а они као „више племе“* само да господаре.

Послије ратова вођених између Њемачке и Аустрије године 1867., Чеси поново стадоше падати у малодушност. Кад су видјели Њемачку уједињену и силну, кад су видјели како је гвоздени канцелар крут и безобзиран, они стадоше стрепити поново за свој народни опстанак; побојали су се да не би у случају распадања Аустрије, *Њемачка* и њихове земље притисла и *њих себи* подвластила. Та бојазан им

је диктовала да се држе Аустрије и да са свима силама раде на њеном одржању. Али тежња да се Аустрија одржи код Чеха никад није толико била јака као данас. Чеси мисле: у Аустрији није нам баш како бисмо ми хтјели и жељели, али ипак ми овдје имамо бар нешто права, па се можемо борити за своје одржање, а кад би нас Њемачка притисла, онда је свему крај, онда нам не би било спаса: морали бисмо подлећи физичкој сили.

Не само Чеси већ и остали Словени морали би бити слијепи кад не би видјели како се германско племе стара и напреже да прошири своју моћ на што је могуће шири дио свијета. Чемберлен у својој књизи „Основи деветнаестог стољећа“ са свим отворено проповиједа германским народима да буду безобзирни; он каже, да су Германи баш ондје донијели највећу корист *човјечанству и цивилизацији*, гдје су били најбезобзирнији. Све што смета германској растегљивости и све што стаје на пут германској култури треба немилостиво рушити и уништавати; па и Словена ако се успротиве, ту *културу* примити онако како то Германи

желе и како је то њима по ћуди, онда не треба штедјети, већ их треба газити, прегазити. Не мисли и не мудрује тако само Чемберлен, тако су мислили и судили многи Германи прије њега. Прослављени енглески књижевник Карлајл савјетовао је енглеску владу 1870 год. нека не смета Бизмарку при извођењу правичности онако како је он, Бизмарк, схваћа. Нијемац Ниче заступао је морал немилосрдности. На једном мјесту у својим дјелима он у екстази узвикује: Die Schwachen und Missratenen sollen zu Grunde gehen — das ist erster Satz unserer Menschenliebe. Und wir sollen ihnen dazu helfen.[1])

Што разни мудраци германски у теорији исповиједају то практични политичари и државници енглески и њемачки у дијелу већ одавна изводе. Империјализам енглески, о ком се тако много говори, не означава ништа друго до одржање енглеске моћи на свима позицијама, гдје се она закотвила. Ако је прошло вријеме даљега освајања и проширавања, веле Енглези,

[1]) Слаби и недужни нека загину, то је прво правило нашег човјекољубља. — А ми треба *да им у том* помогнемо.

оно је сад наступило вријеме нашега утврђивања по свима оним мјестима у које смо допрли; привезати чврсто и снажно све колоније уз *мајку земљу*, то је задаћа империјалистичке политике енглеске. Док Енглеска тако, дотле се Њемачка стара и усиљава на све начине, да се шири и да осваја што је могуће даље. Њемачки политичари увјеравају како Балканске државе не вриједе за њих једног њиховог гренадира, а то није ништа друго до створена лаж којом се имају словенске државе на Балкану обманути, да ништа не раде и да се не приправљају на отпор противу њемачке поплаве, која сваким даном све то више запљускује Словенски Југ. Кад би словенски народи вјеровали подвали и подлости њемачкој они би руке турили у крило па се не би никаква оружја лаћали да Нијемце од свог прага сузбију; рекли би: Па ето Нијемци сами кажу да ми за њих ништа не вриједимо, па с тога нам од стране њемачке никаква опасност не може грозити. Искрени Словени и увиђавни словенски политичари никако не смију вјеровати њемачком подваљивању; Ни-

јемци су обратили своје погледе на Балкан, који је за њих један неоцијењени адиђар, па само ишчекују прилику да тај адиђар зграбе и себи халапљиво присвоје. То би требали добро да имају на памети при својим зађевицама и ситним споровима Срби, Хрвати и Бугари. Продужимо ли ми бој међу собом, будемо ли се и даље кавжили, свађали и једни другима очи вадили, онда би до педесет или сто година могли врло лако доживити да нам се Нијемци попну на главу као што су се Чесима већ попели да њихов језик у нашим плодним и благословеним земљама има више права него ли наш властити и да културно економно и политички бидемо њихово робље, њахове слуге.

Мали народи са зебњом посматрају како велике силе европске чисто физички, без икаквих обзира на хуманитарност и правичност, шире своју моћ на све стране. Лањске године водила се интересантна дискусија у данском новинарству о том шта би Данцима ваљало радити у случају рата *међу Њемачком* и Русијом; часописи *већим дијелом* сложили су се у том

да ће за Данце у том случају бити најмудрије ако уступе Копенхаген без икаква одпора оној сили, која буде јача. Рећемо, ако би Руси били јачи од Нијемаца главно мјесто данско дошло би под њихову моћ, и обратно. Дански народ дакле, који је без свакога спора и просвјећен и напредан, па ипак нема довољно повјерења у себе и стрепи за свој опстанак. Исто тако и Финци, успркос што су доста и свјесни и образовани, почињу губити поуздање у се, јер увиђају своју слабост да се боре противу руског џина, који њихову народност пригушује и њихова права гази. Па какво чудо онда да и Чеси, који се од свију малих народа налазе у најнезгоднијем положају, страхују за свој народни живот и опстанак.

Каже се да се човјек кад види пред собом пропаст, хвата свега не би ли само како гођ живот сачувао и одржао. Исто се то догађа и с групом људи, с народом.

Код Чеха су се у посљедње вријеме појавили заступници и здравога егоизма. Баш прваци младочешке стране уче и приповиједају у посљедње ври-

јеме „здрави егоизам.“ Тај принцип самоодржања Чеси нијесу сами изумјели, већ су га преузели од Енглеза и Нијемаца! Здрави егоизам за Чехе значи употријебити све само да се одрже и сачувају своју народну индивидуалност. Њима је *здрави егоизам* диктовао те су почели заштићавати аустријски централизам. Али не само то, већ су Чеси готови чак и то учинити, да жртвују слободу и самосталност других, словенских народа, на првом мјесту Срба, само да себе спасу. Чеси сањају о том да Аустрија постане словенска држава; они држе да ће бити по њих и лакше и боље што Аустрија буде имала више под собом Словена, они не само што не би били противу анексије Босне и Херцеговине, већ они не би се чак ни том противили кад би Аустрија окупирала и Србију, па и још који дио балканског тропоља. Они то ни у колико не таје; не заборавимо да је Крамарж то чак и у делегацијама одобравао! Ово што наведосмо поглавито се односи на Младочехе, за друге странке не може се рећи да би бар *јавно таку* политику проповиједале. *Толико само* знамо да су радикали —

напредњаци, реалисте и народни социјалисти (др. Антоније Хајн, професор Масарик и Клофач) противу сваког даљег аустријског освајања.

Палацки су и Ригер тражили вазда од Аустрије, да она буде према балканским Словенима праведна, и да се постара, да добрим начином задобије њихове симпатије. Оба та чешка великана жељели су добро и срећу балканским Словенима и више су пута од Беча захтијевали нека не ремети њихово развиће и нека не чини сметње њиховим народним тежњама и уједињењу. А Крамарж и његово друштво, као што већ чусмо, са свим друкчије и мисле и проповиједају!

Младочеси држе, да њихову народу без Аустрије нема опстанка, за то они и јесу ријешени уложити све своје силе, да Аустрију одрже. Послије Нијемаца, Чеси су и најсвјеснији и најкултурнији народ у Аустрији; они то знаду и с тим се поносе. У најзадње вријеме Младочеси су дошли чак и на ту мисао, да би се могао основати триализам у Аустрији, којим се хоће то да означи, да се Чесима уступе и даду иста она права, која имаду Ма-

џари и тако би власт у држави била раздијељена између Нијемаца, њих и Маџара. То нам доста очито показује, како су Чеси, држећи се здравог егоизма далеко застранили, па су потпуно заборавили и на другу своју словенску браћу у монархији, која исто тако имају право као и они, да самостално живе и развијају се. Све што је ријешено да подупире аустријску државу, Чеси радо примају у своје коло. Професор Браф, кога смо име већ спомињали, савјетује Чесима, нека се они удруже и с Нијемцима, који не заударају сувише на народни шовинизам, па нека у заједници с њима раде на добру и напретку државе аустријске. Без разлике политичких боја с малом изнимком, сви се Чеси у томе слажу, да они при садашњој политичкој сложености европској, само у Аустрији могу своју срећу гледати и своју будућност осигурати,

Професор Масарик и реалистичка странка гледеју на чешку будућност с хуманистичког становишта. Реалисте веле да се чешки народ мора о том старати, како би се могао развијати у оном правцу и смјеру, у којима је

некад за вријеме своје славе ишао. *Чешка браћа, њихов културни рад и вјерски живот* то је идеал професору Масарику и његовој странци. По Масариковом схваћању Чеси су доживјели Бјелогорске ужасе због тога, јер су се били удаљили од узвишених културних, хуманитарних и наравствених принципија својих великих предака Хуса, Хелчицкога и Чешке браће. Чеси су дужни своје данашње развиће надовезати на оно доба свог историјског живота, кад су у Европи имали свој највећи значај, кад су и вјерски и просвјетно другим народима предњачили. Професор Масарик, претресајући и расправљајући чешко пробуђење и васкрснуће, доказује да су сви велики препородитељи чешки све своје усиљавање, тој високој задаћи посвећивали, да Чехе упуте нека корачају својој будућој мети оним путом, који је некада просјекла и означила чешка реформација.

У педесетим годинама прошлог вијека одлични чешки философ Августин Сметана учио је, да је задаћа чешког народа у будућности тијем одређена, што је он позван, да буде као неки посредник између културе запа-

дне и источне. Сметана је још и то гласао, како су Словени историјом позвани да створе савршенију и бољу религију која би човјечанство подигла братству и хуманитарности.

Нико између живих Чеха не занима се толико вјерским проблемима као **Масарик.** Чешки политичари већим дијелом нијесу за протестантанизам. „Los von Rom" аустријских Нијемаца страшно узнемирује Чехе. Они у том геслу виде страшило пангерманизма. Чешки политичари не симпатишу ни католицизму, па ипак је он њима добро дошао и они га радо узимају као оруђе, којим се боре против њемачког: *кидај с Римом.* Сам сâм једном разговарао с познатим књижевником Јосифом Холечком о вјерским односима у Чешком народу, којом ми је приликом тај честити човјек рекао, да је по Чехе велика срећа што су католици, јер да противу-реформација није послије Бијеле Горе насиљем све Чехе у католицизам обратила, данас би међу њима поред политичких постојале још и религиозне размирице, што би их још више раслабљавало, и Бог зна куд би их довело. Већина чешких политичара

не суде ништа друкчије о тој ствари од Холечка.

Масарик смјело устаје противу таког мишљења. Он учи да се чешки народ религиозно препородити мора. По његову суду Чеси би најбоље урадили кад би примили вјеру *чешке браће*, коју је и славни Коменски исповиједао. Масарику и данашњи њемачки протестантизам изгледа сувише једностран и ортодоксан; он увјерава да је вјера чешке браће и простија и савршенија т. ј. *више је хришћанска* него ли протестантизам. Масарика врло оштро нападају зато, што он потпирује вјерско питање у данашњем времену кад је Чесима највише потребна слога и јединство.

Радикали чешки гласају да је први и најпречи увјет да опстанак чешкога народа његово државно право. Док се гођ то право не призна Чесима, дотле ће њихова будућност бити магловита и несигурна. Масарик и његова странка опет доказују да је то бесплодан труд борити се сад за државно право. То значи трошити снагу у бадава, јер су прилике таке, да се бар сад државно-правне тежње чешке не

могу и не дају остарити. *Нијемци су јаки, они том сметају, они не дају.*

Масарик учи да Чехе једино може спасти просвјета и рад. Проширити просвјету и у најниже слојеве чешкога народа, васпитати чешки народ политички, научити га да мисли и да заволи ситне послове, да те послове добро свршава и обавља, научити га да штеди и да морално живи — то је по Масарикову мишљењу задаћа праве и свјесне чешке интелигенције, и таким начином само обезбиједиће се Чесима будућност. С тим што исповиједа Масарик слажу се у посљедње вријеме и многи Младочеси као и други виђенији људи у Чешкој.

Ненадмашни чешки историк Франьо Пелацки учио је, да је смисао чешке историје вјерски и морални, и да су Чеси увијек, док су гођ смисао своје историје сљедовали, потискивали и побјеђивали своје непријатеље. У свом завјету који је Палацки пред своју смрт издао Чесима, он их учи, нек се образују и нека развијају своје душевне силе: нека се старају да у образованости и моралности надмаше Нијемце и над њима се уздигну, па их

неће нико моћи уништити и сломити. Масарик се придржава тог учења Палацкога и учи да Чехе само образованост и моралност могу спасти. Палацки сам признаје да Чеси не би доживјели Бијелу Гору, да њихово племство у то вријеме није да било морално труло.

Из тога, што, наведосмо биће бар донекле јасно, како Чеси гледају на своју будућност: једни (мањина) држе да Чеси не могу опстати, ако не задобију своје државно право, други опет мисле дс је Чесима могуће опстати само у Аустрији, па би се они задовољили, кад би се њиховим земљама удијелила само финансијска и просвјетна автономија, а трећи пак уче да Чеси могу најбоље свој опстанак и своју будућност осигурати ако се буду просвјећивали и морално се снажили, јер просвјета и морална сила свему одолијевају.

Некада су Младочеси нагињали православљу. Један од младочешких вођа, покојни Сладковски и прешао је у православну вјеру, при чему је био више руковођен политичким обзирима, него ли вјерским убјеђењем. Сладковски је ваљда мислио да би се Русија више

за Чехе интересовала, када би они припадали православљу. Он је још био увјерен, да би словенска солидарност имала и вишу корист и виши значај по Словене, кад би они сви исповједали једну вјеру — вјеру православну. Вјерска заједница помагала би Словенима, да се и политички боље зближе и упознају, помогла би им да своје заједничке интересе правилније појимају, чувају и бране. Православље одговара боље и словенском духу и словенској нарави него ли ма која друга религија. Тако је мислио Сладковски и још неки с њим.

Та тежња да Чеси пређу у православље још и сад тиња у Чешкој; главни је њен преставник начелник социјалне странке В. Клофач. Редакција „Народне демокрације“ издала је већ и неколико списа у којима се говори и расправља о ћирило-методијевским идејама. Клофач и народне социјалисте и Хусове реформе сматрају као покушај да се Чеси обрате науци св. Ћирла и Методија, коју су некад примили и исповједали. Тешко је прорицати, али се мени чини да ће ћирило-*методиј*евске идеје све више захватати

коријена у Чешкој и задобивати све гушћи број привржевика. Масарик од своје стране доказује да у православљу влада иста онака укоченост и пука формалност као и у римском католицизму, тога ради он се бори и противу ћириловско-методијевских идеја у Чешкој. Он учи да чешком карактеру одговара најбоље вјера, коју су исповједала *чешка браћа*: **јер је она проста, јасна и највише хришћанска.** Заиста хришћанско учење онако, како су га чешка браћа проповиједала и јест идеално, узвишено и савршено.

Као што се види Чеси своју будућност различно заснивају. Њима је главна ствар да се одрже и очувају као Словени, па само да би у том успјели лаћају се свих могућих начина и средстава. Не залазећи још даље у одређивање чешке будућности, ми ћемо се овдје на крају дотаћи с неколико ријечи још само једног питања: Има ли чешко питање за словенство каквог значаја.

Има, те још како великог! Од Словенима су у прошлости Чеси највише се истакли; они су за своје име, слободу и народност невјероватно велике

жртве поднијели. Пуна два вијека они су одолијевали удруженим силама читавог католиког свијета, бранећи свој језик и вјеру. Чешка историја показује читавом словенском свијету како се стварају узвишене човјечанске и божанске идеје, и како се ваља борити за њих. Чеси су први показали насртљивом и безобзирном германском племену, да словенски народи имају доста и душевних сила и тјелесне (физичке) снаге и моралне енергије да заштићавају своје име и своје светиње. Нијемци су отпремили са овога свијета Балтијске Словене, па су дошли доцније и међу Чехе, да и њих са овог свијета отпреме т. ј. да их у се претопе; али се Чеси недадоше, већ својим отпором увјерише германске насртаче, да Словени нијесу гњили и меки већ су довољно и одважни и смјели, само кад дође у питање њихова слобода, опстанак и име. Чешка прошлост показује читавом свијету да су словенски народи подобни за највиши културни живот и за најхуманитарнија дјела. Чешка историја и о том лијепо свједочи да су Словени

кадри чинити службу и читавом људству и општој људској цивилизацији.

Чеси играју и данас важну улогу међу Словенима, нарочито ми јужни Словени треба Богу да захвалимо што су се Чеси одржали и пробудили на нов живот. Нама и онако већ почињу Нијемци досађивати, а кад се они не би морали бочити с Чесима, онда би нам као скакавци наше земље преплавили.

Ако има иоле истине у ономе што су учили и проповиједали први људи међу Словенима, ако словенска узајамност није само празан сан, онда су Словени позвани и дужни водити озбиљну бригу о чешком стању и чешком питању. Чеси то заслужују; они су својим дјелима доказали да заслужују да се одрже, да и у будуће живе, напредују и развијају се у колу осталих словенских народа. Кад се буде чешко питање рјешавало, ту ће имати прилику сви Словени да покажу колико имају моралне силе и племенске енергије.

Нијемци имају ову изреку:

Du bist mein —
Denn ich bin gross und du bist klein.

На основу тога свог чисто германског правила, Нијемци ће гледати да ријеше и чешко питање. Ако би се то догодило, онда све словенске народе обвезује суд историје да узвикну Нијемцима: Стој! Ако сте ви велики и ми смо још већи. Ако дође до тога, разумије се, де ће Русија имати прву ријеч.

ПОГОВОР.

Кад смо се ријешили да у извјесној серији чланака изнесемо у »Новом Србобрану« нашем читалачком свијету борбу и развиће чешкога народа у минулом стољећу, тада нијесмо ни помишљали да ће ти чланци бити отштампани и у засебној књизи.

Ми смо на чисто с тим, да ова књига не обухвата потпуно и у свему чешко развиће и чешку борбу; ми смо овдје изнијели само главне моменте из њихове борбе и приказали смо само најважније фазе њихова народног препорођаја. Али ми видимо главни недостатак у овом дјелцу у том, што нијесу одређени и истакнути односи између Чеха и Словака. Словаци стоје у оном односу према Чесима у коме стоје Хрвати према нама Србима. С тим сам рад рећи: да су Чеси и Словаци један народ исто као што смо један народ и ми и Хрвати. Заиста

односи међу Чесима и Словацима заслужују да их ми Срби с већом пажњом пратимо и с вишим интересовањем проучавамо.

С овим што је речено у овој књизи, ми смо хтјели једино обратити пажњу српских мисаоних људи на чешку борбу и на чешко питање које ће у блиској будућности, бар ми тако вјерујемо, задати Европи више бриге и главобоље него што данас задаје хапс балкански. Ми Срби, па и други народи на Балкану, удешавамо своје прилике и своје развиће по угледу на Нијемце, Енглезе и друге велике свјетске народе, а ми држимо, да би било далеко мудрије и практичније, кад бисмо свестрано проучавали и што је могуће боље се упознавали са животом, напорима и борбом малих народа, на првом мјесту народа чешкога, којега историја има за нас много значајне поуке и праве мудрости; јер онај страшни усуд, који је њихову историју стварао, у многом којечем близак је и сродан с нашом судбином у прошлости и садашњости.

У напријед, а да нам ко примјећује, знамо и то, да ова књига ни са техничке стране неће многе задовољити,

али ту писцу може послужити као оправдање то, што је та књига у једном политичком листу штампана. У осталом ако унутарња страна књиге, то јест садржина њезина буде за читаоце од користи и вриједности, увјерен смо, да ће они радо измирити се са њеним техничким непотпуностима.

У Загребу
у очи св. Арх. Михаила
VII./XI. 1903. год.

Коста Мајкић.